

Södertörns högskola | Institutionen för Livsvetenskaper
Magisteruppsats 30 hp | Kulturgeografi | Vårterminen 2010

Östersjöledningen

En studie i åsikter och människors
trygghetsupplevelse belyst av media

Av: Stefan Agaton
Handledare: Thomas Lundén

Abstract

The Nord Stream natural gas pipeline has been a controversial project. The debate was primarily escalated by Poland's strong negative reaction to the project in the spring of 2006 over safety and security and then alternated back and forth in Europe until the approval by the nations most concerned in the Baltic region during the autumn of 2009.

In the case study an approach is used that primarily maps out the media image of the various viewpoints that deal with the pipeline and how these viewpoints position themselves, primarily through political and environmental dimensions. Simultaneously there's an attempt to map out the spatial spread of the media image views as to the proximity and distance to the pipeline in Sweden, Poland and Germany. A key question is whether distance or proximity to a large facility can affect people's attitudes.

A parallel focus of the study is to explore the role of the Nord Stream natural gas pipeline in the cross-border hinterland region of Szczecin-Świnoujście. The complex cross-border relationship between Germany and Poland is characterized by the opportunities and obstacles to mobility & the potential of conflict between the needs of the individual vs. the state, partly due to an unbalanced hierarchy between the two nations.

An understanding of the pipeline's impact on the border region is shown in part by an analysis of the city of Szczecin's theoretical potential in its hinterland, with special reference to the impact of the state boundary before and after Poland's entry into the European Union and the Schengen regime.

Other contributions to the outline of this thesis deal partly with *Medialisation* and *Framing*, as the media-investigation in the study handles concerns, arguments and opinions about the pipeline-project, highlighted by the media. Another subject deals with risk assessment, as no one can be certain what will happen in case of an accident to the pipeline.

A general concluding comment to the results of the media-investigation is that they are too parsimonious. However there are some assumptions to be made: In the resulting discussion it is argued, among other things, that from the political aspect both Poland and Sweden share a negative opinion towards the pipeline, while the opinion of German people appears positive to the project, according to the media viewpoints. From the environmental aspect the over-all picture is that the opinions of the whole of Poland and the local levels of Germany and Sweden respectively (i.e. people living near the Nord Stream pipeline) are negative also – feel unsafe according to the project, due to the media viewpoints.

A second assumption is that the media location does not play a major role in the way media coverage highlights the views of those for the pipeline or those against the pipeline.

The overall impression is that the media coverage largely follows state affinities, in the sense that the relative openness of the argument that every state seems to represent, seems also to be reflected through media coverage in each state.

Nyckelord: naturgasledning, Östersjöledningen, Nord Stream, rysskräck, mediebild, medialisering, framing, risksamhälle, gränsrelationer, Szczecin, Świnoujście

Innehållsförteckning

1.	INTRODUKTION	Sida
1.1	Bakgrund.....	3
1.2	Syfte.....	5
1.3	Frågeställningar.....	6
1.4	Källor och material.....	6
1.5	Källkritik.....	7
1.6	Avgränsning.....	7
2.	TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	
2.1	Inledning	7
2.2	Mediers roll i samhället.....	8
2.3	Risksamhället.....	10
2.4	Politisk geografi.....	11
2.5	Gränsrelationer.....	14
2.6	Tidigare forskning.....	22
2.7	Regional utveckling.....	23
2.8	Paradigm och diskurser.....	27
3.	METODOLOGI	
3.1	Metod.....	28
3.2	Empiriska undersökningar.....	30
4.	UNDERSÖKNING	
4.1	Nord Streams naturgasledning.....	33
4.2	Analys av mediematerial.....	36
5.	RESULTATDISKUSSION.....	55
6.	KÄLLFÖRTECKNING.....	75
	BILAGA 1: Intervjufrågor – protokoll.....	81

1. Introduktion

1.1 Bakgrund

Upprinnelsen till detta arbete har att göra med den naturgasledning som är under byggnation i Östersjön i regi av det rysk-tyskbaserade konsortiet Nord Stream AG. Grundavtalet om att sjösätta projektet ingicks i september 2005 och huvudägaren företaget Gazprom är majoritetsägt av ryska staten (Nord Stream projektsammanfattning 2009-09-30). Det råder ingen tvekan om att bygget varit omstritt. Efter en europeisk diskussion i långbänk fick Nord Stream till slut klartecken av de viktigaste beslutande myndigheterna i berörda stater runt Östersjön att starta byggnationen av ledningen, och leveranser av naturgas beräknas kunna påbörjas under 2011. Ledningssträckningen i havet blir från Vyborg i Ryssland, via den svenska ekonomiska zonen öster om Gotland, till den lilla tyska orten Lubmin intill Greifswald, helt nära gränsen till Polen (Nationalencyklopedin 2010-01-22). Gasen leds därefter vidare till Sydtyskland och Tjeckien, samt västerut till Nederländerna, Belgien och Storbritannien (Lundin, SvD 2010-01-17).

Den europeiska diskussionen har rört både miljö- energi- och säkerhetspolitiska aspekter. Men det var till sist uppfyllandet av miljökraven från Nord Streams sida gentemot de berörda staterna som i juridisk mening slutgiltigt kom att avgöra att byggnationen av projektet kunde påbörjas. I linje med Havsrättskonventionen, en del av Folkrätten, är nämligen en stat berättigad att rättmätigt utnyttja en annan stats ekonomiska zon till att dra ledningar utmed botten, menar det svenska utrikesdepartementets rättschef Carl Henrik Ehrencrona (2006, i Hannel, SvD 2007-12-02), under förutsättning att den utnyttjande staten samtidigt svarar för en god miljö i zonen. Redan under 2007 lämnade Nord Stream in sin ansökan om att få utnyttja Sveriges ekonomiska zon för ledningen. Och i skrivande stund har ett pressmeddelande just gått ut om att de tre första kilometrarna av den 1224 km långa Östersjöledningen nu lagts ut 30 km utanför Gotland mot Finska viken, i nordlig riktning (TT, Helagotland.se 2010-04-09). Projektet är med andra ord utan tvekan sjösatt och med tanke på att det varit såpass omdiskuterat kan man fråga sig hur en sammanfattande bild av åsikter kring ledningen belyses via medier.

Att studera dessa åsikter via mediebilderna har flera bottnar. En infallsvinkel handlar om att redan i ett inledande skede försöka spåra de åsiktspositioner som tycks finnas samlade kring gasledningen och vad dessa består i. Liksom i de flesta liknande fall när det gäller etablering av en större anläggning som berör flera stater, t.ex. ett kärnkraftsverk, utkristalliserar sig snart kampen mellan olika grundläggande värderingar, med andra ord verklighetsuppfattningar, om vad som styr vad. Vilka skäl eller argument är de mest betydelsefulla, som kommer att bli vägledande i åsiktsbildningen kring naturgasledningen? Och vad får detta för konsekvenser avseende på olika gränsfrågor, eller vilka aktörer som tillåts komma till tals i diskussionen om gasledningen inom olika stater, eller mellan dem? I den här studien finns en strävan mot fördjupning i gränslandskapet för åsiktspositioneringen, en fördjupning i det som definierar och bildar grund till intressekonflikterna. Som en följd av dessa resonemang blir ett fokus i detta arbete att beakta i vilken utsträckning den politiska dimensionen eller den miljömässiga

blir avgörande för människors ställningstagande till ledningen, enligt mediebildens.

En annan infallsvinkel när det gäller behandling av åsikter från mediebildens är mediernas roll i samhället. Att studera mediens bild av åsikter bör ske med rejäl eftertanke. Begreppet *medialisering* tar fasta på hur en närmast symbiotisk utvecklingsprocess skett mellan politiker och mediasfären under de senaste tjugo åren, och en följd är att den politiska makten integrerats allt mer med mediemakten och medielogiken (Asp i Amnå m.fl. SOU 1999). Ett annat begrepp, *Framing*, innebär att en presentation av något, exempelvis en nyhet, skapar olika uppfattningar bland människor om denna beroende på vilket format nyheten har, hur den presenteras – dvs. vilken *Inramning* den har (Entman m.fl., i Eriksson 2004 s. 215).

Med beaktande av dessa perspektiv på mediens roll och betydelse i samhället (utförligare belysning under Teoretiska utgångspunkter) studeras i det här arbetet en samlad mediebild av åsikter kring Nord Streams naturgasledning och samtidigt är en ambition att utröna om dessa åsikter skiljer sig i relation till avstånd från gasledningen. Ger mediebildens åsikter och argument t.ex. uttryck för att människor boende i närheten av ledningen är mer negativt inställda till den? Och skiljer sig denna bild av åsikter på lokal nivå i jämförelse med riksnivå, på avstånd från ledningen?

De stater som berörs av medieundersökningen är Polen, Tyskland och Sverige. I närheten av ledningen fokuseras på regionerna Szczecin/Świnoujście med omland (Polen), Lubmin/Greifswald med omland (Tyskland), samt Gotland (Sverige). På avstånd till ledningen blir det fråga om riksnivå/huvudstadnivå, dvs. Warszawa, Berlin och Stockholm. Förmedlar mediebildens åsikter om att gasledningen utgör ett hot, eller får man intryck av att den är ett förlösande projekt som kommer att generera arbetstillfällen, blomstrande samhällen och energi till Europa? Dessa frågor är centrala för den här studien och kommer att besvaras i ett senare skede.

Med det faktum att Östersjöledningens sydligaste del har sin angöringspunkt på fastlandet i den lilla tyska orten Lubmin intill den polska gränsen, närmar sig denna studie sitt andra och jämbördiga intresseområde. Inte långt från Lubmin och Greifswald, endast ca. 40 km därifrån och på andra sidan gränsen, ligger hamnstaden Świnoujście med sina 41 000 invånare. Samtidigt, ca. 100 km därifrån, ligger den större centralorten Szczecin med sina 420 000 invånare. Świnoujście och Szczecin spelar helt olika roller när det gäller gränsrelationen till Tyskland. Kuststaden var under 1800-talet en garnisonsstad och samtidigt en mycket populär badort för Berlins överklass och officerare (Lundén, Geografiska Notiser Nr 1, 2010 s. 21).

Szczecin å sin sida är en vackert belägen stad intill gränsfloden Oder, nära en stor lagun som byggs upp av sand och grus som de ostliga Östersjöströmmarna för med sig, och som ”dämmer in” flodmynningarna. Angränsande städer, både större och mindre, ligger på betryggande avstånd om man ser till stadens egentliga omlandspotential. Med tanke på Szczecins invånarantal borde staden kunna dominera ett påtagligt större omland mot både Greifswald, Berlin och Frankfurt an der Oder. Omlandsgränsen för Szczecin borde i teorin alltså kunna vara en bra bit in i östra Tyskland, ca. 10 km öster om Stralsund. Däremot skulle

Berlins inflytande innebära att omlandsgränsen mellan dessa städer borde gå ungefär vid statsgränsen. Barriären är uppenbar. För inte så många år sedan var detta en stängd statsgräns – men den lever idag kvar i form av en mental barriär som gör att Szczecin avviker påtagligt om man ser till det uppenbara omland som staden egentligen borde ha, utifrån ett centralortsteoretiskt perspektiv (Lundén, Geografiska Notiser Nr 1, 2010 s. 19).

Mot bakgrund av dessa förhållanden kan Szczecin med omland komma att spela en betydande roll för människors uppfattning om Nord Streams naturgasledning i den tysk-polska gränsregionen, beroende på regionala utvecklingsförhållanden. Av historiska skäl kan staden från en synvinkel betinga mycket bestämda uppfattningar bland många européer, och kanske till och med slå an starka känslor av olika slag. Detta har att göra med de skarpa kulturella skillnader som framför allt etablerades mellan Polen och Tyskland i samband med den nya gränsdragningen efter andra världskrigets slut. Gläntar man på dörren till detta historiska perspektiv kan ett visst mått av vemod infinna sig - det är uppenbart att historiska händelser, framför allt i och med samt efter krigsslutet, ligger kvar som en sordin över denna gränsrelation och hämmar samarbetsutvecklingen.

Samtidigt har å andra sidan starka förenande och samverkande krafter gjort sig gällande mellan Polen och Tyskland i modern tid. Ett öppnande av gränsen mellan staterna började ske under 1970-talet. Denna utveckling förstärktes av händelserna kring 1989 och genom Polens inträde i EU 2004 och i Schengenunionen i december 2007. Utvecklingen sedan 1989 tillsammans med dessa medlemskap har i Polen beskrivits som de bästa åren på flera århundraden (Swiecicki 2004 s. 63), även sett i ljuset av den senaste finanskrisen. Landet har klarat sig mycket bra vid en jämförelse med andra länder i Europa, främst p.g.a. en tidigare stabiliserande politik och en stark hemmamarknad (Swiecicki 2004 s. 91-92).

En analys av Szczecins situation kompletterar följaktligen den komplexa tolkningen av naturgasledningens roll för gränsregionen. Att ledningen angör fastlandet i Lubmin är intressant från ett gränsregionalt utvecklingsperspektiv: Vilken roll kan Nord Streams förhållandevis anspråksfulla projekt i Europa komma att spela för den regionala utvecklingen inom den gränsöverskridande regionen Szczecin/Swinoujscie med omland?

1.2 Syfte

Ett övergripande syfte med denna studie är att utröna hur närhet eller distans till en stor anläggning kan påverka befolkningens inställning, med utgångspunkt från i första hand mediernas åsiktsbild av Nord Streams naturgasledning. Då trygghetsupplevelsen bland människor antas relatera till framför allt två dimensioner, den politiska och den miljömässiga, spetsas detta syfte med en fråga som söker klargöra i vilken utsträckning den politiska dimensionen eller den miljömässiga är avgörande för människors ställningstagande till gasledningen, uttryckt främst genom mediebilderna. Staterna Polen, Tyskland och Sverige berörs.

Ett andra syfte är att, genom mediebildens huvudsakligen, söka signifikans för om mediernas lokalisering, avseende på avstånd till ledningen, påverkar den bild som medierna förmedlar av projektet. I ett vidare perspektiv utvecklas detta till frågan om och hur mediernas bild påverkas av statstillhörigheten, vid en jämförelse mellan de tre staterna.

Slutligen handlar det tredje syftet om att ta reda på vilken inverkan naturgasledningen har på Szczecin/Świnoujście's gränsöverskridande omlandsregion, framför allt speglat av medierna. Studie av mediebildens syfte är att spåra åsikter och skiljelinjer bland dessa.

1.3 Frågeställningar

- Med utgångspunkt från företrädesvis mediernas bild av åsikter om Nord Stream's naturgasledning; hur kan närhet eller distans till en stor anläggning påverka befolkningens inställning, och i vilken utsträckning är den politiska dimensionen eller den miljömässiga avgörande för människors ställningstagande till ledningen, enligt mediebildens?
- Hur påverkas mediernas bild av projektet, dels utifrån mediernas lokaliseringsavstånd till ledningen, men också av statstillhörigheten?
- Vilken inverkan får naturgasledningen på Szczecin/Świnoujście's gränsöverskridande omlandsregion, utifrån mediebildens i första hand?

1.4 Källor och material

Studiens analysstoff baseras primärt på en sammanställning av material utifrån två typer av undersökningar. Den ena bygger på insamling av mediernas belysning av åsikter, sakfrågor och argument angående Nord Stream's gasledningsprojekt i Östersjön. För att kunna nå så goda resultat som möjligt på detta område har sammanställningen av mediematerialet kompletterats med intervjuer av aktörer som förväntas ha en god kännedom i dessa frågor, med tonvikt på uppgifter angående Polen och Tyskland, sett i ljuset av gränsrelationen staterna emellan. När möjligheten givits har intervjuerna genomförts muntligen, men dessa baseras i sin helhet på ett utarbetat frågeformulär som delgivits aktörerna innan eventuella muntliga intervjuer. Två fysiska intervjuer samt en via ett frågeformulär har genomförts.

Parallellt med detta har vetenskapligt och övrigt material studerats såsom böcker och tidskrifter, men huvuddelen härrör från Internet.

1.5 Källkritik

Till att börja med kan återigen betonas det vanskliga i att söka spåra människors åsiktsbildning i rummet via mediers bild. Enligt bl.a. Entman (2007 s. 163) är ju hela det mediala konceptet i samhället vinklat. Det kan dock finnas ett värde i att göra en studie av detta slag då det finns en slags automatisk självrannsakande mekanism i medievärlden när det gäller information om aktuella händelser av typen Nord Streams etablering. Informationsflödet är såpass övermättat angående åsikter, sakfrågor och argument i frågan att när en nyhet etableras sker detta samtidigt via kanske femhundra medier och inte femton. Därvidlag blir det svårt att sticka ut med något som stämmer dåligt eller inte alls, risken borde åtminstone vara betydande att ett mediedrev skulle kunna aktualiseras mot den källan. Detta torde upplevas obehagligt och innebära att ett medie ”funderar både en och två gånger” innan man går ut med något som inte faller inom ”den rimliga diskursramen”. Dessutom är i stort sett alla av mediekällorna som exempelvis används inom detta arbete direkt verifierbara via Internet – möjliga att kontrollera när som helst av vem som helst.

Kvarstår följaktligen en hel del positiva eller negativa åsikter, sakfrågor och argument angående ledningen, som många människor kan känna sig familjära med, och som med sina komplexa innehåll bidrar till att människor gör mer eller mindre starka ställningstaganden. Avslutningsvis kan informeras om att de sammantagna resultaten i studiens slutskede rimmar väl med exempelvis innehållet i Bouzarovskis & Koniecznys (2010) vetenskapliga arbete.

1.6 Avgränsning

När det gäller naturgas finns ingen ambition inom ramen för detta arbete att närmare gå in på detaljer i energifrågor i Europa. Betydelsen av gasledningen faller inom det geopolitiska området, dvs. den är kopplad till projektets innebörd för primärt Sverige och gränsregionen. En rumslig avgränsning sker i studien till tre stater som berörs av gasledningens lokalisering; Polen Tyskland och Sverige. Då ett syfte är att via mediebilden utröna åsiktsskiljelinjer i rummet för varje stat, och mellan dem, berörs i närheten av gasledningen regionerna Szczecin/Swinoujscie med omland (Polen), Lubmin/Greifswald med omland (Tyskland), samt Gotland (Sverige). På avstånd till ledningen blir det fråga om riksnivå/ huvudstadsnivå, dvs. Warszawa, Berlin och Stockholm.

2. Teoretiska utgångspunkter

2.1 Inledning

Det här arbetet innehåller flera typer av infallsvinklar. Delvis beror detta på att studiens veritabla fokus kretsar kring två ganska stora områden var för sig; naturgasledningen å ena sidan och den gränsöverskridande omlandsregionen Szczecin/Swinoujscie å den andra. Samtidigt går det inte att separera dessa två ”storheter” från varandra. Det ligger ett värde i att

försöka klargöra den gemensamma innebörden av ”mötet mellan de två”. Den empiriska kvantitativa undersökningen relaterar till mediers roll i samhället, och mot bakgrund av att mediefären idag är mer betydelsefull än någonsin genom sin maktrelaterade position pockar detta på ett synnerligen genomtänkt förhållningssätt till undersökningen och dess resultat. Studien berör även energifrågan i ett europeiskt perspektiv genom naturgasledningens roll och innebörd för olika aktörer i Europa. Därmed inbegrips också ett riskperspektiv i arbetet. Slutligen tas vissa aspekter upp angående paradigm och diskurser, då framför allt det senare präglar det sätt som inte minst flera av fälten i denna studie diskuteras på i samhället.

Detta skapar ringar på vattnet när det gäller både teoretiska och metodologiska perspektiv samt tidigare forskning angående de områden som behandlas i studien, dvs. sammanfattningsvis mediers roll i samhället, risksamhället, politisk geografi, gränsrelationer, regional utveckling samt avslutningsvis paradigm och diskurser. Avslutningsvis präglas huvuddelen av de teoretiska utgångspunkterna av relationssatser, men existenssatser förekommer också.

2.2 Mediers roll i samhället

Begreppet *medialisering* härrör från insikten om mediers ökade betydelse och förändrade roll i det moderna samhället, inte minst från ett maktperspektiv. En inledande aspekt är att direkt demokrati baseras på möten mellan människor i verkligheten, medan representativ demokrati förutsätter medier. Asp (i Amnå m.fl. SOU 1999) talar om en första gradens medialisering bestående i att medierna steg för steg blir en dominerande kommunikationskanal. Allt oftare börjar medierna dessutom under det inledande 1970-talet att inta rollen som självständiga politiska aktörer, vilket betecknas som andra gradens medialisering. Men med tiden inser politikerna värdet i att fördjupa samarbetet rejält med medier för att nå bästa möjliga resultat. När politikerna följaktligen börjar anpassa sig till medielogiken i början av 1980-talet inträder den tredje gradens medialisering. Asp hävdar dock parallellt med detta att vitala och självständiga massmedier är oundgängliga tillgångar och en viktig förutsättning för en levande folkstyrelse, men de sätt medierna påverkar politiken på är inte alltid positivt för demokratin. Det är därför nödvändigt att en samhällselig granskning sker av ”granskarna”, vilket Demokratiutredningen är ett exempel på när man studerar mediers roll för 1998 års valdeltagande och valrörelse (Asp i Amnå m.fl. SOU 1999).

Asp redogör vidare för hur forskningsläget för olika svenska medier utvecklas för närvarande. Bland annat växer skillnaden mellan äldre och yngres läsvanor i Sverige medan tidningsläsandet i stort är förhållandevis stabilt, det går dock inte att bevisa huruvida ungdomar har slutat läsa traditionella tidningar. Resurssvaga i samhället prenumererar allt mindre på morgontidningar, samtidigt som det konstateras att dessa läses allt mer sällan i t.ex. fattigare stadsdelar i Göteborg i jämförelse med de rika. En intressant iakttagelse i sammanhanget är att gratistidningen Metro bromsat upp denna skiktning (Asp i Amnå m.fl. SOU 1999).

Enligt Eriksson (2004 s. 98) är det medieaktörer som i första hand presenterar samhällets hotbilder för de flesta människor. Då detta är ett område som berör alla samhällsmedborgare på ett grundläggande plan finns det anledning att studera hur olika mediepresentationer kan te sig av en och samma hotbild på ett område. Hotbilder skapade av andra, bl.a. staten och de politiska partierna, blir inte bara speglade på ett neutralt och reflekterande sätt i medier som man skulle kunna tro – medierna spelar många gånger också en hotbilsproducerande roll. Det bör inte underskattas att medierna har en aktiv roll i gestaltningen av problematiska och övriga förhållanden i samhället, och detta betonas starkt inom merparten av den moderna medieforskningen. Mediernas makt växer dessutom utan tvekan i samhället, samtidigt som det är osäkert vilken roll de spelar. Eriksson (2004 s. 98) utgår ifrån att de både kan spela en hotbilsproducerande och uttolkande roll samtidigt, och det är svårt att veta vad som betingar att den ena rollen ibland är starkare än den andra, och tvärtom. Ett antal studier bekräftar att samma händelse eller situation kan återges på påtagligt olika sätt av olika medier. Ett exempel är statsvetaren och medieforskaren Alexa Robertsons studie, som visar hur gestaltningen av Ryssland som ett militärt hot presenteras helt olika av skilda nyhetsprogram i TV i olika länder, under samma tidpunkt (Eriksson 2004 s. 98).

I sammanhanget är begreppet *Framing* mycket centralt. Begreppet är genuint tvärvetenskapligt och främst inom medie- och kommunikationsforskningen intar detta en stark position (Entman m.fl., i Eriksson 2004 s. 215). Entman (2007 s. 163) föreslår en integrering av de senaste insikterna från forskningen om Framing – inramning, Priming – grundande, och Agenda-setting – dagordningssättande, genom en ny systematisk satsning på att konceptualisera och förstå dessa begrepps innebörder och betydelse för politisk makt. Beträffande medier är hela det organiserade konceptet vinklat, hävdar Entman (2007 s. 163), om man ser till de bisarrt oteoretiserade allmänna diskurserna på detta område. Trots all den glöd och infernaliska uppmärksamhet detta koncept väcker bland aktivister och vanliga medborgare har fortfarande inte en nödvändig och tydlig definiering skett av konceptets vinkling, låt vara att mycket seriös empirisk forskning uppmärksammat området (Niven i Entman 2002 s. 163).

Mediekonceptets vinkling tycks ta sig tre huvudsakliga uttryck: Ibland gäller det nyheter som genom påverkan från rykten etc. modifierar/förvränger verkligheten – den ”objektiva” sanningen blir svår att påvisa och bevara i kombination med flera käll-led (distorsion bias), ibland handlar det om nyheter som snarare favoriserar en sida än erbjuder likvärdig behandling av båda sidor i en politisk konflikt (content bias). Och ibland tar sig vinklingen uttryck genom att journalisternas motivation och subjektiva värderingar grundlägger ett vinklat innehåll (decision-making bias). Entman argumenterar att det går att modifiera konceptets snedvridning till ett robust, rigoröst, teoridrivet och produktivt forskningskoncept. Detta kan ske genom att, parallellt med att man släpper taget om det gamla konceptet, utvecklar nya mer precisa skisserade varianter av ett andra och tredje koncept (Entman 2007 s. 163).

2.3 Risksamhället

Anledningen till att dagens samhälle kan beskrivas som ett risksamhälle beror på att industriell modernisering medfört olika typer av risker som, enligt Ulrich Beck (i Winther Jörgensen & Phillips 2000 s. 143), har obegränsad potential i tid och rum och som bottnar i orsaker, och medför konsekvenser, som ingen kan ställas till svars för. Riskerna betingar en oro hos människor som gör att de känner sig mer beroende av "rationalitet" och vetenskaplig kunskap. Men i takt med denna utveckling ifrågasätts samtidigt vetenskapen alltmer av den sociala rationaliteten, den traditionella tilltron till vetenskapssamhället är krossad. Den nya sociala rationaliteten springer ur vardagslivets argumentering. En konsekvens av detta är att medierna "för en kamp" mellan de olika rationalitetsformerna när källorna, konsekvenserna och lösningsmöjligheterna ska diskuteras och bestämmas. En mängd problem bombarderar oss dagligen som vi ska ta ställning till (Beck 1998, samt Beck i Winther Jörgensen & Phillips 2000 s. 143).

Ett bra exempel är miljöområdet som tar formen av en risk som vi på ett eller annat sätt måste förhålla oss till. Det kan gälla allt ifrån att det finns besprutningsmedel i téet till att global uppvärmning blir följden av att alltför många träd avverkas. Beck menar att mediernas bild av kunskapen om problemen bidrar till att människor känner ett större personligt ansvar för lösningen på problemen. Individualiseringstendensen i samhället beror delvis just på denna ökade fokusering på individuellt ansvar, och därmed blir de delar av livet som förut togs för självklara och nödvändiga nu områden som istället kommer att handla om ansvar och valmöjligheter (Beck 1998, samt Beck i Winther Jörgensen & Phillips 2000 s. 143-144).

Lundéns resonemang (i Ymer 2006 s. 8-9) kring hur människan försatt sig själv i en allt mer utsatt position kompletterar Becks analys. Inledningsvis konstateras att planeten jorden inte är skapad för människor, om man ser till naturliga tillstånd och processer för jorden och universum. I takt med att det mänskliga släktet befolkar en allt större del av jordytan och alltmer sofistikerat utnyttjar dess resurser, ökar samtidigt beroendet av att jordens processer är förutsägbara. Mycket kan visserligen prognostiseras med ökande kunskaper om naturen, men genom att utnyttja dessa kunskaper i allt större omfattning ökar samtidigt risken att marginalerna minskas. Man låter bebyggelse och verksamheter förläggas allt närmare en farozon man upplever sig ha kontroll över och kunna avgränsa (Lundén i Ymer 2006 s. 8-9).

Ett liknande exempel på att katastrofer som inträffar i dagens samhälle kan få nya konsekvenser för människan p.g.a. hennes nya skapade förutsättningar är molnet från det egentligen "anspråkslösa" vulkanutbrottet på Island. Molnet har de senaste veckorna lamslagit lufttrafiken över i stort sett hela Europa, vilket är en skrämmande "påminnelse om hur människan, med hela sitt enorma projekt att omvandla naturen, trots allt förblir en bland andra levande arter på jordklotet", upplyser oss Zizek om (i DN kritik/debatt 2010 s. 6). I takt med att den tekniska utvecklingen gör oss mer oberoende av naturen blir vi samtidigt paradoxalt nog mer beroende av den. I sammanhanget är det också slående hur mediebilderna av "katastrofen" godtyckligt tycks styras av mänskliga intressen och maktsfärer. En skrämmande känsla kan infinna sig av att en manipulering pågår – när det argumenteras för ett stopp av

flygtrafiken p.g.a. risken för aska i jetmotorerna argumenteras det samtidigt mot detta då flygförbudet riskerar att medföra alltför stora finansiella förluster. Varför blev askhalten godtagbar just när flygbolagen signalerade att de inte hade råd att hålla flygtrafiken stängd längre? Det verkar tyvärr uppenbart att vetenskapliga rön om faror måste vika undan för ekonomiska påtryckningar, hävdar Zizek (i DN kritik/debatt 2010 s. 6). Ett näraliggande problem är att om vi beskyller det vetenskapliga teknologiska samhället för globala miljöproblem, är det samma vetenskap vi behöver för att både kunna definiera hotets omfattning och kunna ”se” det. Många miljöproblem är ju osynliga för blotta ögat, avslutar Zizek (i DN kritik/debatt 2010 s. 6).

Jönsson m.fl. (2009 s. 3) driver en forskningsinriktning på Östersjöområdet som anknyter till dessa resonemang. Det handlar om att samordning krävs för att undvika att t.ex. enskilda aktörers vinstintressen plötsligt skulle kunna bli styrande i en risksituation. Man menar att miljörisiker inte känner några traditionella gränser - det är uppenbart att Östersjöregionen lider akut brist på en uppgradering av övergripande styrnings- och kommunikationsstrategier, mot bakgrund av de hastigt ackumulerande miljöriskerna som utan tvekan är mänskligt betingade. Med dessa förhållanden utmanas också den gängse kunskapsrollen då riskhantering ofta är förknippad med stora frågetecken och okända världar, vi vet inte riktigt vad som kommer att inträffa vid en olycka. Vidgas perspektivet en smula faller det sig naturligt att ställa frågan om vilken roll denna riskhantering får för demokratin, hur politik skapas, och vilken roll medborgaren till sist får - vem har makten i sammanhanget, vem klarar av att hantera den, och var hamnar alltså medborgaren? Dessa frågor pockar på ett behov av att utförligt analysera vilka övergripande riskförhållanden som råder, för att sedan skapa en ram när det gäller hanteringen av dem. Med detta aktualiseras behovet av att analysera hur olika styrningsstrukturer påverkar överläggnings- och beslutsprocesser, kommunikation och kunskap (Jönsson m.fl. 2009 s. 3).

Eriksson (2004 s. 98) bidrar med perspektiv på hur agendan utformas av de svenska statsmakterna för de hotbilder som uppmärksammas inom svensk säkerhetspolitik. Det finns en tendens att se hotbilder som realistiska skildringar av verkliga fenomen inom såväl forskning som medier och politik. Eriksson (2004 s. 7) ifrågasätter det som av många uppfattas som självklart överensstämmande mellan ”verkliga” hot och de hotbilder som slår igenom i beslutsfattande, forskning och samhällsdebatt. På politikområden och i samhällsdebatten uppmärksammas hotbilder, men dessa är tolkningar av verkligheten som alltid är filtrerade och kan vara mer eller mindre sannolika, realistiska eller manipulerade. Vad det handlar om är en kamp om den politiska dagordningen, som dessutom berör det s.k. problemformuleringsprivilegiet, och denna kamp benämner Eriksson ”hotbildernas politik” (Eriksson 2004 s. 98).

2.4 Politisk geografi

O’loughlin (1999 s. 34) konstaterar att befolkningarna i centrala och östra Europa karaktäriseras av en kollektiv existentiell rädsla för verkliga eller imaginära hot i form av

nationell undergång p.g.a. förlorat oberoende, assimilering, förvisning eller folkmord. Sedan 1989 har en av de huvudsakliga regionala geopolitiska debatterna fokuserat på den omtvistade organisationen och förutsättningarna gällande folken och staterna mellan Tyskland och Ryssland. En era präglad av geopolitisk osäkerhet har åter infunnit sig då huvuddelen av de nationella och internationella debatterna om bl.a. NATO:s utvidgning och Rysslands relationer med grannstaterna (tidigare Sovjetmedlemmar) låter sig påverkas av expertutlåtanden från vitt skilda håll (O’loughlin 1999 s. 34). Ingen plats är så historiskt präglad av lokala och internationella konflikter som östra Europa och försöken att lappa ihop arvet från världskrigen genom NATO:s utvidgning till den polska östra gränsen löser inte frågan om var Europas gränser slutar. Det är t.ex. högst osäkert vilken roll Ukraina kommer att spela. I sammanhanget är det betecknande att Clinton-administrationen försökte undvika att ta ställning i dessa frågor genom att helt bortse från krigens ”geopolitiska spillror” och den osäkerhet som råder angående nutida utrikesrelationer (O’loughlin 1999 s. 53).

I Friedrich Ratzel's definition av politisk geografi (hans *Politische Geographie* publicerades 1897) ingår makten över jord-rummet, oavsett skala eller lokalisering. I linje med detta går det att hävda att mycket av det Ratzel och hans efterföljare svensken Rudolf Kjellén stod för har aktualiserats idag, menar Lundén (2009 s. 133-134). Mot slutet av 1900-talet började man betona gränsöverskridande kommunikation och individens roll i den territoriella staten, särskilt i anslutning till "öppna" gränser. Detta lade grunden till återupptagandet av en reviderad politisk geografi som inte bara inkluderade geografidisciplinen utan också andra områden inom samhällsvetenskaperna, särskilt när det gäller gränsstudier mot etnicitet, genusrelationer och gränsöverskridande samarbete (Lundén 2009 s. 133-134).

Apropå uppluckrade gränsförhållanden och moderniserade geopolitiska relationer blir det relevant att belysa Pelczyfska-Nalécz's studie (i OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 69) som bl.a. behandlar ”rysskräcken”. När det gäller den polsk-ryska relationen drar Pelczyfska-Nalécz (i OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 69) slutsatsen att de senaste tjugo åren tycks visa på andra mönster i relationen än de förutfattade meningar som brukar tas för givna. De allmänt upprepade uppfattningarna är ogrundade, som hävdar att konflikterna mellan staterna antingen skulle härstamma från rysskräcken på den polska sidan, eller irrationella fördomar på den ryska. De underliggande orsakerna till konflikterna är verkliga och berör strategiska frågor (Pelczyfska-Nalécz , OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 69).

På den djupaste nivån handlar dispyten mellan staterna egentligen om hur långt västvärldens gränser sträcker sig, och om den ryska federationens influenssfär. Meningsskiljaktigheterna påverkar många nivåer, såsom historiskt definierade identiteter, ekonomiska tillgångar och den politiska sfären och det är uppenbart att dessa konfliktområden sträcker sig utanför Polen och Rysslands relation, men av historiska och geografiska skäl (Polens symboliska roll som transitland till Europa) blir Polen ofta inblandad i Rysslands meningsskiljaktigheter (Pelczyfska-Nalécz , OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 69).

Pelczyfska-Nalécz (i OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 42) identifierar tre övergripande nyckelpunkter som ofta förbises i debatten om de polsk-ryska problemen. Dessa punkter är

helt nödvändiga för att förstå dynamiken och essensen av interaktionen mellan Moskva och Warszawa (Pelczyfska-Nalécz , OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 42).

För det första är de senaste tjugo åren att betrakta som jämförelsevis mycket lyckade för relationsutvecklingen mellan staterna, från ett historiskt perspektiv. Ömsesidiga relationer har äntligen utvecklats helt befriade från maktdemonstration med våldsinslag, dvs. på bilateral legal basis. Den positiva situationen är inte enbart Polens och Rysslands förtjänst, de båda staternas inbördes relationer med andra aktörer inverkar också (Pelczyfska-Nalécz , OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 42).

För det andra är det viktigt att kommunikationen mellan staterna inte inskränks till en relation mellan regeringarna. Det går inte att förneka att relationen på officiell nivå haft mycket liten positiv inverkan för relationsutvecklingen när det gäller såväl affärsverksamhet och sociala organisationer som forskning och kulturellt utbyte. Visserligen krympte dessa samarbeten en smula omedelbart efter Sovjetunionens upplösning, men det berodde framför allt på sociala och ekonomiska omständigheter (Pelczyfska-Nalécz , OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 42).

Den tredje nyckelpunkten gäller det faktum att relationen mellan Polen och Ryssland är asymmetrisk. Inte bara när det gäller möjligheter att t.ex. kommunicera mellan hierarkierna, utan i stor utsträckning också beträffande känsligheten som varje stat visar när den klassificerar sakfrågor som svåra situationer eller konflikter i internationella relationer. Den stora skillnaden här består i att för Ryssland, som varit involverat i ett stort antal ekonomiska och politiska krig samt militära konflikter på senare år, är Polen helt enkelt bara en av många sakfrågor man hanterar, och definitivt inte den mest dramatiska. Polen upplever denna asymmetri som mycket betungande för möjligheten att förbättra de ömsesidiga relationerna (Pelczyfska-Nalécz , OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 42).

Sett från historiska perspektiv präglas m.a.o. perioden från 1990-talets början i första hand av relativ framgång i relationen mellan staterna. Men atmosfären mellan dem måste trots detta beskrivas som påtagligt kylig och spänd. Ingen rysk president har t.ex. besökt Polen mellan åren 1993-2002, och man har bl.a. utsatts för ryska sanktioner. Spänningen mellan staterna kan avslutningsvis sammanfattas i följande fyra problemområden, hävdar Pelczyfska-Nalécz (i OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 40): För det första gäller det nedmonteringen av Rysslands dominans i Polen, parallellt med Warszawas' öppnande gentemot EU och NATO. För det andra handlar det om de olika infallsvinklar och vägar som politiska beslut tar gentemot de gemensamma grannländerna, utifrån de olika positionerna man har. Det tredje problemområdet gäller energirelationerna, och det fjärde; Polen och Ryssland tolkar den gemensamma historien mycket olika. Man bör också vara medveten om att dessa problemområden samtidigt utgör nycklar för möjligheten till förbättrade framtida relationer (Pelczyfska-Nalécz , OSW.waw.pl 2010-03-09 s. 42).

Angående naturgasledningens roll inom geopolitiken, inte minst som infrastrukturellt objekt, kan konstateras att gasledningen sätter djupa avtryck i olika frågor beträffande maktrelationer och sociospatiala dimensioner: Bouzarovski (2010 s. 15) menar att Nord Stream är del i ett

mycket vidare gränsöverskridande nätverk bestående av ekonomiska och politiska flöden som i sin helhet skapar ett brokigt och komplext landskap av makt, artikulera genom den rumsliga gestaltningen av de central- och östeuropeiska staterna och den baltiska regionen. Anledningen är att ledningsrutten har fokuserats på inom en mängd diskurser och konflikter just inom den senare. Det slutliga valet från konsortiets sida av en undervattensledning istället för en landbaserad ledning har symboliskt inte bara bekräftat dess verkliga politiska och ekonomiska intressen i frågan, utan också fungerat som en kanal för de omgivande staternas möjligheter och behov av att ventilerat åsikter kring nationell säkerhet, miljöproblem, utrikespolitiska frågor samt nationella identitetsproblem. Denna ömsesidiga interaktion bidrar på sikt även till att pressa fram nya mer differentierade utvecklingsvägar för både Polen, den baltiska regionen och de central- och östeuropeiska staterna, hävdar Bouzarovski & Konieczny (2010 s. 15).

2.5 Gränsrelationer

Gränsteori

Vanligtvis är en gräns en linje i rummet vid vilken en viss typ av sakförhållanden avslutas och ersätts av en annan typ av sakförhållanden, hävdar Lundén (2009 s. 133). I naturen markerar gränser separationen mellan olika fysiska tillstånd (molekylära konfigurationer), t.ex. gränsen mellan vatten och luft vid havsvattenytan eller mellan trädet och dess bark i en trädstam. Gränserna i ett organiserat samhälle är av en helt annan karaktär. Organisation innebär strukturering och riktning, individer och maktresurser är följaktligen inriktade mot specifika, definierade mål. Detta medför med nödvändighet begränsningar, såväl när det gäller arbete som ska utföras som området inom vilket handlingar ska utföras. Organisationen kan definieras i, är renodlad mot, en tävlan för hegemonier och marknader med hjälp av teknologi. Utifrån detta perspektiv på samhället; definiering och auktoritetsbestämning utifrån dess förutsättningar, är det människan som styr, dock begränsad av naturens lagar (Lundén 2009 s. 133).

Mer konkret råder olika förutsättningar vid olika statsgränser. Därmed blir effekterna också olika av mänskligt beteende, och villkoren som skapas kring dessa gränser ter sig därmed olika. Gränser markeras på kartor i form av ”osynliga linjer”, men det intressanta blir effekterna på omgivningen som dessa linjer skapar. Olika förhållanden råder på de båda sidorna om gränsen och detta bidrar alltså till skillnader i mänskligt beteende (Lundén 2002 s. 17).

Ett exempel på gränsproblem som kan uppstå mellan stater som en följd av att skilda regler gäller inom byråkratin i dessa är Finland som vill bistå med hjälp till den ryska staden Sortavala, som är belägen nära gränsen. Finland vill att stadens reningsverk förbättras och har sökt EU-medel för detta. Projektet riskerar dock att inte bli av då Rysslands importtullar höjer priset på materialet som behövs till alltför högt, samtidigt som reglerna ständigt förändras och skapar osäkerhet. Trots att Ryssland skulle gynnas väsentligt av detta projekt grumlas ändå samarbetet mellan staterna p.g.a. negativa attityder (Lundén 2002 s. 34).

Auktoritativa organisationer

Den mest påtagliga typen av organisation som det moderna samhället uppvisar är de politiska institutionerna. En *politisk* organisation definieras som en social institution som har auktoritativ kompetens. Den har m.a.o. givits makten att reglera villkoren inom ett särskilt område och/eller territorium. *Reglering* kan beskrivas som en sammanställning av lagar och andra maktmedel för samhället som begränsar mobilitet och kontakter, och den karaktäriseras av definiering och avgränsning. Den uttrycks tydligast i samband med statsgränskontroller, men mer generellt nyttjas reglering när det gäller censurlagar och åldersbegränsningar etc. Inom alla organisationer som kräver trovärdighet, eller där medlemmarnas påverkansmöjligheter är begränsade, måste formella beslut uppnås. Och det måste finnas regleringar eller lagar som i någon mening skapar rimliga homogena villkor genom hela domänen (Lundén 2009 s. 134).

Staten å andra sidan är en territoriell huvudsakligen hierarkisk organisation som gör anspråk på monopol när det gäller styrkeanvändning inom sin domän. Den förser boende inom domänen med service, t.ex. infrastruktur, skydd och utbildning. I gengäld kräver den tillbaka lojalitet, skatteintäkter och viss typ av service, t.ex. i form av värnplikt eller civilförsvaret. I vissa avseenden strävar den oberoende staten efter att uppnå homogenitet inom sitt territorium. Detta gäller i synnerhet i samband med respekt inför lagen samt rättigheter och ansvar gällande de som uppehåller sig inom domänen, vanligtvis medborgarna (Lundén 2009 s. 134).

Fredsskapande och etablerandet av säkerhet kommer alltid tendera att ta karaktären av statsbildning, givet att statens fundamentala roll är att reglera våldsanvändning och bistå med säkerhet för invånarna, hävdar Lindvall (inspirerat av Buzan & Weaver m.fl. i Lindvall 2009 s. 27). Säkerhetsansvaret är en fråga om maktutövning vilken utövas främst genom organisationer, kontrollen över väpnade styrkor och institutioner för laga makt. Dessa institutioner reglerar våldsanvändningen i samhället och manifesterar statens inre kärna när det gäller organisation och hur dess makt verkar. Men säkerhet handlar inte bara om liv och egendomar. Den styrs också av normativa strukturer och socio- psykologiska och socioekonomiska omständigheter, såsom individers intressen att skydda sina liv och identiteter uttryckta genom relevanta samhällsgemenskaper. Säkerhet är därmed en komplex fråga då den uttrycks genom relationen mellan staten, samhället och individen. Säkerhetsarrangemang kan därför inte förhandlas utan att hänsyn tas till säkerhetens sociala karaktär (inspirerat av Buzan & Weaver m.fl. i Lindvall 2009 s. 27).

I linje med detta diskuterar Buzan och Weaver (i Lindvall 2009 s. 30) m.fl. inom Copenhagen School säkerhet i sociala termer, och menar att individen har intresse av att skydda sådana kategorier i samhället som förser henne med "självupbyggande hållbarhet" med särskild tonvikt på social identitet. Och inom ramen för denna betonar Buzan och Weaver särskilt etniska och nationella identitetsgemenskaper. De sociala sammanhang som innehåller vitala element för social identitet kommer att ta sig uttryck som specifika enheter, som t.ex. etnokulturella grupper, och kan bli potentiella "säkerhetssökare" när deras medlemmar agerar för att försäkra sig om sitt eget självbevarande på sikt. I linje med detta behandlas

identitetsgemenskaper som säkerhetsrefererande objekt som kan transformeras till potentiella säkerhetsaktörer (Buzan & Weaver i Lindvall 2009 s. 30).

Angränsande tankebanor står Schöpflin (2008 s. 225) för, som studerat identitetsutveckling inom ramen för EU:s institutionella makt. Schöpflin hävdar att individen inte enbart agerar rationellt utifrån rationellt betingade förutsättningar, som t.ex. maktutövare skapat, utan även är utrustad med känslor. Det blir därmed nödvändigt att inse att alla människor lever inom ramen för *kulturer* av olika slag (Schöpflin 2008 s. 225). Samtidigt betingar vår medvetenhet om vår existens att vi med nödvändighet tillhör *institutioner* genom livet, t.ex. familjen, gruppen, samhället (Schöpflin 2008 s. 223). Dessa två aspekter sammantagna på individens oundvikliga levnadsförutsättningar i samhället fördjupar innebörden av begreppet institutioner och skapar också perspektiv på EU:s relation till medborgarna och unionens möjligheter att vinna deras förtroende. Förtätningen av meningar och innebörder i samhället genom de politiska budskapen bildar grund till de kulturella normerna (Schöpflin 2008 s. 226). Dessa perspektiv bekräftar betydelsen av social identitet, i enlighet med Buzan och Weaver.

Vidare innefattar de flesta statsdomäner ett antal subdomäner som besitter ett visst mått av lokalt självbestämmande, men som fortfarande är underordnade de statliga direktiven, hävdar Lundén (2009 s. 134). Kommuner, provinser och autonoma regioner bildar mindre domäner där en mer specificerad komplettering sker av statens reglering i form av exempelvis byggnadstillstånd, utsläppstillstånd och officiella språk (Lundén 2009 s. 134).

Men här kan problem uppstå i kontakten mellan två stater, då de specificerade regleringarna på en viss hierarkisk nivå i den ena staten inte sammanfaller med samma hierarkiska nivå i den andra. Exempelvis kan en given funktion hanteras på kommunnivå i den ena staten, men i den andra är det regionnivån eller t.o.m. regeringen som tar hand om ärendet. Detta försvårar de gränsöverskridande kontakterna (Lundén 2009 s. 134).

Enligt Torsten Hägerstrand är en domän ett rumsligt område som i något avseende är dominerad av en individ eller en organisation. Därmed finns domäner i alla storlekar - ett skrivbord är en domän, men det är även en världsmakts territorium. Domäner regleras formellt och informellt och inom varje domän finns regler som gäller endast inom denna. Den oberoende territoriella staten är bara en nivå i en hierarki av domäner och varje nivå präglas av sin specifika rättsskipning. Naturligtvis finns nivåer ovanför staten, t.ex. EU och FN, och andra regionala och internationella organisationer. Men parallellt med utvecklingen av mellanstatliga organisationer har en tillväxt av intra- och transstatlig makt också skett. J. Fall (i Lundén 2009 s. 135) nämner "new medievalism", som ett uttryck för återkomsten av konglomerata stater med interna legala skillnader och privilegier, men som också präglas av formell och informell regionalism, de är med andra ord autonoma områden. Dessa förhållanden kan antas karaktärisera även nuvarande ordinära europeiska stater. Organiseringen av det allmänna samhället blir därmed en konstruktion inom vilken stora växande domäner är placerade ovanpå varandra, från kommuner och provinser till oberoende stater och supra-statsliknande organisationer. Men de mindre domänernas territorier motsvaras nästan alltid av den oberoende statens yttre begränsningar. En stats lagstiftning och

reglering kontrollerar räckvidden och rörelsemönstren för medborgarna och övriga boende inom statens gränser (Lundén 2009 s. 134-135).

Där territoriella stater är lokaliserade intill varandra har skillnader i rättsskipning för specifika hierarkiska nivåer lett till en *asymmetri* som skapat oenighet och split, något man skulle kunna kalla "dålig passform" mellan staterna. Asymmetrier har haft en negativ inverkan på auktoritativa organisationers ansträngningar att skapa lokala gränsöverskridande samhällen. En sakfråga som ena staten behandlar på en särskild nivå kan alltså komma att hanteras på en helt annan nivå i den intilliggande staten. Detta får till följd att sakfrågan inte kan lösas lokalt, genom förhandlingar mellan beslutsfattare på symmetriska hierarkiska nivåer. Istället måste frågan ofta lyftas till högre nivåer inom hierarkin. och här infinner sig ett annat problem: En fråga som på det här sättet nått en hög hierarkisk nivå blir ofta lågt prioriterad (Lundén 2009 s. 134-135).

Staten och dess invånare

En individ som lever i en given stat och på en given plats är alltid i viss utsträckning influerad av denna stats territorium och auktoritet. Statens auktoritet tas ibland för given, men vid andra tillfällen blir den ifrågasatt. De som lever i gränsområden kan komma i kontakt med andra typer av social ordning och kan därför bli alerta inför förändringar och nya möjligheter. Men samtidigt är sannolikheten liten att befolkningar i gränsområden har den demografiska styrkan eller den politiska makten att påverka den territoriella maktens centrum och de styrande i staten (Lundén 2009 s. 136).

Individen i ett gränssamhälle

För de flesta människor i det dagliga livet är kontakter och beteendemönster resultat av personliga beslut, biologiska behov eller krav från staten och dess organisationer. Det kan också vara reaktioner mot ett socialt tryck, t.ex. en handling motiverad av stolthet eller familjeheder och kulturella normer (Lundén 2009 s. 137-138). Människor som lever vid gränsen agerar följdriktigt under mer diversifierat betingade ramar med utgångspunkt från gränsstaternas maktpåverkan, än de som lever närmare gällande statscentrum där besluten fattas.

Många civila tjänstemän, exempelvis lärare, är anslutna till statens karriärsystem, vilket bl.a. inbegriper en anpassning till särskilda normer för att kunna överleva. En del människor har friheten att leva nästan var som helst inom statens territorium, men inte utanför det. Andra däremot, lever i en värld som består av en liten by genom vilken en statsgräns är dragen, men utan att detta på något sätt hindrar deras rörelsefrihet (Lundén 2009 s. 137-138).

Enligt Hägerstrand (i Lundén 2009 s. 139) är varje större grupp av människor i ett samhälle mottagliga för spänningen mellan två principer av integration: den territoriella och den funktionella. I den första är *närhet* den högsta kategorin. Tänkande, lojalitet och handling är här utpräglat platsbundna. För den funktionella principen av integration är *likhet* den högsta kategorin. Tänkande, lojalitet och handling blir icke-plats predestinerade och förenar liknande funktioner över vitt spännande geografiska arealer (Lundén 2009 s. 139).

Det kan förefalla logiskt att ta staten och dess territorium som utgångspunkt när man diskuterar politisk geografi, och detta är också vanligt. Men utifrån ett maktperspektiv kan det visa sig vara opedagogiskt och ologiskt att göra så, då makt i många fall kan fördela sig på ett sådant sätt att två personer kan vara varandras över- och underordnade samtidigt, låt vara att det kan gälla olika typer av beslut. En vanlig föreställning angående makthierarki är att den överordnade makten omfattar ett större territorium än den underordnade. I linje med detta är statsmakten överordnad exempelvis kommuner och landsting inom statens gränser. Men samtidigt kan maktenheter, domäner, bilda "större enheter, förbund, som av den "underordnade" makten ges befogenheter som ibland är överordnade" (Lundén 1997 s. 28). På så vis har t.ex. den centrala ledningen inom en branschorganisation som ICA, likväl som inom FN, möjlighet att ingripa mot enskilda medlemmar som inte efterlever rådande avtal och regler. Dock är ett ingripande oftast avhängigt påtryckningar av informell karaktär från andra medlemmar snarare än från organisationsledningen i sig. Om en medlem överväger att utträda, som en följd av att beslutet upplevs felaktigt, går det oftast bra. Men samtidigt verkar medlemskapet i form av fysiska och kunskapsmässiga arrangemang som en starkt kvarhållande kraft (Lundén 1997 s. 28).

Vare sig ett överterritoriellt samarbete sker på statsterritoriell eller lägre nivå är företrädarna för territoriet nödgade att skapa kontakter som kommer att bilda ett geografiskt nätverk. Följande exempel tydliggör varför det är svårt att på förhand avgöra vilken effekt detta samarbete får: Inom regionen Stor-Stockholm fungerade ett stort antal kommunala bestämmelser och uppdrag som indirekt hämmande på invånarnas resor och bostadsbyten m.m. En amerikansk statsvetare vid namn Tom J. Anton studerade hur region- och trafikplaneringen för Stor-Stockholm kom till. Administrativt hanterades denna av en typ av kommunförbund eller som en del av landstingets ansvarsområde. Kommunala företrädare kände sig mer eller mindre tvingade att delta i det initierade samarbetet - det antogs på förhand, i linje med den skala den egna kommunnivån representerade, att det fanns risk att många av besluten som skulle komma att fattas skulle utfalla till den egna kommunens nackdel (Lundén 1997 s. 30).

Men i takt med att kommunföreträdarna lärde känna varandra allt mer personligen lärde de sig tolka problembilden i en ny skala på en högre nivå än kommunterritoriet de tillhörde. En konsekvens blev att ansvarskänslan för hela regionen ökade. Dock kan denna ansvarskänsla, enligt Lundén (1997), snabbt "raseras om effekterna av samarbetet upplevs som en orättvis fördelning av fördelar och nackdelar. Antons slutsatser kan säkert tillämpas även på det mellanstatliga samarbetet" (Lundén 1997 s. 30).

Historik - gränsrelationen Polen/Tyskland

Tyskland har i 1000 år spelat en mycket stor roll för de Central- och Östeuropeiska staterna, dels genom fredlig expansion i form av bosättning, hantverk och handel, lag och kultur. Men våld har också utövats i form av erövringar, krig och massmord (Swiecicki 2004 s. 2). Polen, å andra sidan, har vid ett antal tillfällen under historiens gång fungerat som en bricka i stormakternas spel. Landet var ett vidsträckt och mångnationellt rike fram till 1700-talets slut och omfattade betydande delar av dagens Vitryssland, Ukraina och Litauen. Bland de

förhärskande styrelseskicken vid den här tiden passade Polen illa in. Det s.k. *liberum veto* man tillämpade i den polska riksdagen *sejmen* innebar att alla beslut fick tas enhälligt (ungefär som inom EU idag angående flertalet beslut). En enda nej-röst räckte för att fälla ett förslag varpå man var tvungen att bryta session efter session i sejmen utan att några beslut fattats – härav det svenska uttrycket ”polsk riksdag”. Följden blev att statsmakten blev allt mer försvagad och det multietniska samhället gick till slut under. Därför fanns heller ingen polsk stat på Europas karta under 1800-talet. Blodiga uppror emellanåt påminde om att nationen faktiskt existerade. Inte förrän första världskriget, samtidigt med de tre ockupationsmakternas nederlag, kunde en suverän polsk stat återuppstå (Swiecicki 2004 s. 5).

När det gäller staden Szczecin har den fallit offer för gränsflyttningar och ömsom tillhört Polen, ömsom andra makter: Staden föddes som tysk under tidig medeltid, tillhörde Sverige från 1648 i nästan hundra år, blev därefter Preussisk (och 1871 därmed tysk) fram till ungefär 1945. Oder-Neisse-linjen blev då den nya gränsen och de tyska områdena öster om denna, inklusive Szczecin, kom att införlivas med Polen (Aischmann 2008).

I uppgörelsen mellan de segrande staterna efter andra världskrigets slut beslutades, utan Polens medverkan, att den polska staten skulle flytta några hundra kilometer västerut och bli en icke-suverän men självständig del av Sovjet. Polens tidigare annekterade områden i Litauen, Vitryssland och Ukraina kom att införlivas med Sovjetunionen, samtidigt som de f.d. tyska provinserna Ostpreussen, Pommern och Schlesien tillföll Polen. Uppgårelsen medförde att miljontals polacker fördrevs från de tidigare annekterade områdena i öst till de nya provinserna i väst, och tyskarna tvingades därmed flytta västerut (Swiecicki 2009 s. 6).

Det förekom inga kontakter alls mellan Polen och dåvarande Västtyskland från slutet av andra världskriget fram till mitten av 1960-talet. Minnena i Polen från den tyska ockupationen under kriget var högst levande och avskyn inför allt tyskt hos allmänheten rimmade väl med fiendskapen som rådde på officiell nivå. Tafatta försök gjordes från den Sovjetinstallerade regimens sida att framställa Östtyskland som den broderliga, nya tyska antifascistiska arbetarstaten, men i praktiken tog nog inte ens propagandamakarna själva detta på allvar (Swiecicki 2004 s. 2).

Embryot till ett offentligt samtal mellan Polen och Tyskland om den tyska skulden, nazismens brott och förintelsen av judarna dröjde alltså ända till mitten av 1960-talet. Orsaken till detta är mångbottnad, men en övergripande förklaring ligger i den politiska polariseringen som uppstod genom kalla kriget. De polska katolska biskoparna tog det första steget genom ett brev till sina gelikar i Västtyskland 1965, där de viktigaste orden lød: "Vi förlåter och ber om förlåtelse." (Swiecicki 2004 s. 4). Med detta historiska genombrott, som även hänvisas till i dagens debatter, började efterkrigstidens förflamning äntligen att släppa. Men varken det polska kommunistpartiet eller majoriteten av allmänheten var redo för denna försoning, med påföljd att kyrkan attackerades våldsamt (Swiecicki 2004 s. 4).

Med kommunismens fall började i Polen 1989 försoningen mellan de båda staterna att etableras på politisk nivå. Symboliskt skedde detta i samband med att Helmut Kohl och

Tadeusz Mazowiecki omfamnade varandra under en offentlig mäs­sa i Krzyzova i nedre Schlesien (Swiecicki 2004 s. 9). Men i samband med röstningen angående det tysk-polska grän­sfördraget 1990 uppstod problem. Både f.d. DDR och BRD hade tidigare erkänt gränsdragningen, men dessa erkännanden gällde inte längre då endast ett enat Tyskland hade rätt att ta slutgiltig ställning - när det var dags satt plötsligt detta ställningstagande långt inne. En drivande person i opinionen mot gränsdragningen var Erika Steinbach, politiker (CDU - kristdemokraterna) och ordförande för De fördrivnas förbund, *Bund der Vertriebenen, BdV*, en organisation för tyskar som har sin hembygd i de förlorade provinserna Sudetområdet, Ostpreussen, Schlesien och Pommern. Hon röstade emot grän­sfördraget med motiveringen att detta skar bort en del av det hon tyckte tillhörde fosterlandet, och hon fick också med sig många tyskar i sitt resonemang, bl.a. Helmut Kohl. Samtidigt var en grundläggande förutsättning för försoningsprocessen för Polens del att gränsen längs Odra-Nysa (Oder-Neisse) slutgiltigt bekräftades av Tyskland. Detta hade också stor betydelse för Polens trygghetskänsla. Först när andra världskrigets fyra segrarstater ställde ett erkännande av grän­sfördraget som villkor för ett godkännande av den tyska återföreningen, ratificerades det av Tyskland (Swiecicki 2004 s. 11-12).

En belysning av sammanslagningsprocessen gällande de två tyska staterna vid 1990-talets början visar på att en förändring av de båda tyska politiska systemen skedde och detta markerade också en förändring mellan officiella och icke-officiella relationer. Ett påtagligt exempel är hur det ”socialistiska systemet” förnekade, eller försökte dölja, alla typer av mediepubliceringar som behandlade de socialistiska brodernationerna. Inom den tidigare gemensamma socialistiska politiska kulturen förutsattes att man skulle hålla varann om ryggen. Etableringen av ett kärnkraftverk i Lubmin 1971 öster om Greifswald, endast 40 km från Polen, resulterade alltså inte i någon polsk kritik (se t.ex. Högelius 2005, i Lundén 2009 s. 3). Och, även om den dåvarande östtyska regeringen var klart bekymrad över den polska liberaliseringen 1980, var den ändå ivrig att framställa beslutet att stänga gränsen som något länderna bestämt gemensamt. Efter hårda diskussioner mellan de två regeringarna beslutades om en formulering som innebar att beslutet var taget gemensamt, men på GDR:s initiativ (Stoklosa 2003 s. 301).

I det nya systemet med demokrati och marknadsekonomi blev konflikter, dåtida och samtida, mellan Polen och Tyskland och deras invånare tillåtna för publicering. De hetaste konflikterna har berört hur man ska behandla minnet av utfrysningen och förflyttningen av den tyska befolkningen från de av Tyskland tidigare ockuperade områdena, som efter andra världskriget kom att införlivas med Polen (se t.ex. Jankowski som exempel på polsk kritik, i Lundén 2009 s. 4). En besynnerlig parallell till kärnkraftsverket i Greifswald är de polska planerna på att bygga ett kärnkraftsverk i Gryfino på den polska sidan om Oder, vilket har medfört högljudda protester från tysk sida (se t.ex. Kölner Stadt-Anzeiger 2009, i Lundén 2009 s. 4). Samtidigt har Nord Streams planerade gasledningar, som skall anläggas vid Lubmins tidigare kärnkraftsverk, resulterat i starka protester från polska myndigheter (se t.ex. Szyszko, Jan, polsk miljöminister 2007, i Lundén 2009 s. 4). Det kan observeras att den största delen av ovan diskuterade områden berör gränsområdena mellan de två staterna. Likafullt tycks de tidigare konflikterna inte ha lämnat några påtagliga spår på de nuvarande lokala relationerna

mellan Polen och Tyskland (Lundén 2009 s. 4).

I samband med Polens EU-medlemskapsförhandlingar förändrades landets legala system på många sätt, men utan några påtagliga förändringar beträffande gränskontroller och regelverk. Med det fulla medlemskapet ersatte EU-reglerna det polska gränskontrollsystemet som därmed lättades upp och förenklades. Med Polens Schengeninträde har gränsen öppnats upp och kontrollsystemet förenklats ytterligare (Lundén 2009 s. 4).

För att förstå innebörden och betydelsen av Schengeninträdet bör ett visst förtydligande ske. Schengensamarbetets grundläggande syfte är att avveckla gränskontroll mellan de deltagande staterna och sedan 1990 (Schengenkonventionen) finns bestämmelser angående polis- och rättsligt samarbete, en harmoniserad viseringspolitik och enhetliga yttre gränskontroller. I och med Amsterdamfördraget (ratificerat 1997, gällande fr.o.m. 1999) utvecklades samarbetet från ett mellanstatligt sådant till att integreras i EU och totalt deltar 25 av EU:s stater, inklusive Island, Norge och Schweiz. Nivån på samarbetet varierar mellan deltagarna men vissa gemensamma nämnare är obligatoriska, främst beträffande enhetlighet på visumområdet. Denna nivå gäller exempelvis för de tio stater som blev medlemmar i EU den 1 maj 2004, bl.a. Polen. EU:s inre gränskontroll behålls dock mot dessa stater tills man försäkrat sig om att regelverket är tillämbart, i synnerhet när det gäller den yttre gränskontrollen (Andersson 2010-03-29).

Szczecin med omland är ett tydligt exempel på ett egentligen optimalt läge för olika näringar att skapa framgång inom. Särskilt beträffande närheten till flod och hav som avgjorde stadens betydelse redan under Hansatiden. Regionen skulle kunna vara långt mer blomstrande, inte minst när det gäller turism med tanke på naturlandskapet i allmänhet och det vackra läget vid floden inte långt från Östersjön (Lundén m.fl. i Janczak 2009 s. 113).

Denna bakgrund visar på vilken makt kulturerna besitter över människornas upplevda trygghet, som kan kopplas till identifikation. Ingen av staterna förmår riktigt bryta den upplevda besvikelsen och misstänksamheten, trygghetsidentifikationen kan ge intryck av att hänga löst bland regionens invånare. Det förefaller som om EU-medlemskapens inneboende budskap om kulturintegration och närmande kring gemensamma värderingar inte förmår att mäta sig mot de tungt vägande historiskt betingade mentala barriärerna.

Försöken idag från båda stater att förbättra det gränsregionala samarbetet försvåras ytterligare av den "hierarkiska asymmetrin" mellan de administrativa och politiska organen i staterna - staternas olika hierarkiska nivåer har olika intressen av gränssamarbetet. Området präglas också av ett ömsesidigt mindervärdeskomplex, "rädslan för tysk revansch eller polsk rörmokare" (Lundén, Thomas 2009 s. 4). De båda staternas EU-medlemskap bör dock på sikt gynna kulturella närmanden mellan dem, även om det tycks ta mycket längre tid än man kunde förvänta.

Men framför allt med Polens inträden i EU respektive Schengen har möjligheterna öppnats upp för staden Szczecin till samarbete med angränsande delar av Tyskland angående formell

politik, handel och personliga relationer, menar Lundén m.fl. (i Janczak 2009 s. 110). Men den nya öppenheten har också blottlagt och återupplivat gamla konflikter, och samtidigt skapat nya, både mellan staterna - och inom dem - på båda sidor om gränsen (Lundén m.fl. i Janczak 2009 s. 110).

Sedan gränsdragningen av den polsk-tyska gränsen 1945, och förflyttningen av den ursprungliga tyska befolkningen från området, har staden Szczecin hamnat i periferin i Polen och nära, men utan tillgänglighet till, tyska territorier, hävdar Lundén m.fl. (i Janczak 2009 s. 110). Szczecin är dock utan konkurrens den mest livfulla staden i regionen. Trots detta har staden halkat efter betänkligt om man jämför med andra likvärdiga polska städer som delar dess historia när det gäller lokalisering inom det som tidigare varit tyskt territorium, såsom Poznan, Gdansk och Wroclaw. Dessutom ser framtiden mörk ut för Szczecins huvudsakliga näring, skeppsvarvsindustrin. För att kunna blomstra och leva upp i linje med dess naturliga förutsättningar skulle staden behöva tillskansa sig ett ekonomiskt livfullt och livskraftigt omland på den tyska sidan om gränsen (Lundén m.fl. i Janczak 2009 s. 110).

En analys av Szczecins situation handlar med andra ord om möjligheter till konflikt eller samarbete inom stadens gränsöverskridande omland. För en helhetlig förståelse av regionens utvecklingssituation bör perspektivet breddas till att omfatta stadens relation till omgivande centralorter, såsom Warszawa och Berlin, enligt Lundén m.fl. (i Janczak 2009 s. 110). I sammanhanget anknyts till tre faktorer som influerar gränsrelationer: politiska relationer, marknadsrelationer och individuella relationer, i kombination med den ömsesidiga länkningen mellan dessa. En viktig fråga är hur dessa faktorer samverkar/relaterar till varandra, och i vilken omfattning möjligheter och motverkande krafter bildar de nuvarande mänskliga, politiska och marknadsmässiga relationerna i gränsområdet, hävdar Lundén m.fl. (i Janczak 2009 s. 110).

2.6 Tidigare forskning

Estland präglas av speciella förutsättningar i den meningen att två städer inom statens territorium är belägna på gränsen till å ena sidan Lettland, å den andra Ryssland. Historiskt delar Estland och Lettland delvis attitydsmönster och relationsförhållanden gentemot den store grannen i öster, främst genom att båda utgör små stater som drabbades av Rysslands krigföring under andra världskriget, samtidigt som båda staterna, mot eget självbestämmande, ingick i Sovjetunionen. Idag är båda dessutom medlemmar i EU. En jämförande studie har gjorts av Lundén (2009 s. 148) över de båda delade gränsstäderna Valga/Valka (mot Lettland) och Narva/Ivangorod (mot Ryssland) då det finns anledning att jämföra förhållanden inom och mellan dem. Detta har gjorts enligt klassificeringen: processförändringar, politisk genomsläpplighet, fysisk genomsläpplighet, etnicitet, etnicitet i relation till nationalstaten, samt slutligen politiskt gränsöverskridande samarbete (Lundén 2009 s. 148).

I jämförelse med andra gränsstäder i Europa är Valga/Valka unikt på det sättet att dessa två

majoritetsbefolkningar tydligt skiljer sig beträffande nationalitet, medan båda städer befolkas av en stor minoritet etniska ryssar. På inrådan av Haparanda/Torneo-administrationerna har Valga och Valka påbörjat ett kontakts- och kommunikationsprogram som påtagligt förbättrat levnadsomständigheterna på och över gränsen. Flera svårigheter har dock rapporterats. I de flesta av dessa fall handlar det om lokala initiativ som krockar med statslagarna eller nationalistiska drag inom den politiska byråkratin för både Estland och Lettland. För de flesta av stadens invånare tycks gränsen utgöra ett problem då den andra sidan av gränsen inte upplevs ”erbjuda några möjligheter”. De enda som tycks ha etablerat ett gränsöverskridande nätverk är de etniska ryssarna och andra ryssar (Lundén 2009 s. 149).

Även om två kommuner som är separerade av en stadsgräns önskar samarbeta, och har laglig rätt till detta, visar det sig ofta att den lagliga kompetensen tvingar överenskommelser att ske på andra hierarkiska nivåer, menar Lundén (2009 s. 149). Ett exempel på detta är just relationerna mellan Estland och Lettland. Men detta gäller även exempelvis Finland och Sverige, som också präglas av större kulturella likheter. När det gäller Narva och Ivangorod är svårigheterna så stora att samarbete är praktiskt taget omöjligt, trots ett utbrett gemensamt språk och en gemensam historia – eller så beror svårigheterna på just dessa omständigheter, hävdar Lundén (2009 s. 149).

2.7 Regional utveckling

I en mening innehåller regional utveckling nästan allt som tänkas kan. Därför att, som det ska visa sig nedan, de förändringsprocesser som sker i allt snabbare takt i samhället i kombination med globaliseringen påverkar grundförutsättningarna för såväl nationalstatens roll som människans upplevelse av tillit, riskbedömning och hennes sociala relationer. I linje med dessa förhållanden blir den regionala utvecklingen allt mer betydelsefull. Då denna kapiteldel i det närmaste avslutar de teoretiska utgångspunkterna lämpar det sig utmärkt att här ta avstamp från Hägerstrand, Giddens och Castells eftersom mycket av det som därmed berörs fungerar delvis sammanfattande genom att det anknyter till tidigare teoretiska utgångspunkter, bl.a. risksamhället.

Hägerstrand talar om två olika principiella sätt att närma sig och förhålla sig till samhällsutvecklingen rent praktiskt (Hägerstrand 1993 i Wallin 2002 s. 24). I det ena sättet upplevs den bästa basen för utveckling vara knuten till bostaden i ett lokalområde, vilket benämns *klassisk natursyn*. Människor, deras aktiviteter och resursanvändning, kopplas till ett specifikt geografiskt område där lokala sociala band mellan människor stimuleras och man satsar på lokala resurskretslopp. Viss självförsörjning eftersträvas eftersom lokal resursomsättning anses positivt. Denna ansats kan betecknas som en *klassisk lokalbunden regim*, medan motsatsen kan sägas vara den *moderna regimen*, enligt Hägerstrand (1993 i Wallin 2002 s. 24). Inom den senare förutsätts människor skapa kontakter och hantera resursflöden fria i rummet. Det har inte längre något värde i sig om resursomsättningen för boplatsen är lokal eller inte. En rörlig livsstil styr hanteringen av material och energi – utbildning, service och upplevelser är m.a.o. inte längre koncentrerade till boplatsens

närområde. Ett stadsbyggande som tar intryck av den moderna regimen kommer att generera infrastrukturella satsningar för underlättande av transport av människor och resurser i utbredda nätverk (Hägerstrand 1993 i Wallin 2002 s. 24).

I förhållande till de samhällen som funnits tidigare talar Giddens (1990 i Wallin 2002 s. 22) om existerande diskontinuiteter i det moderna samhället, som en följd av förändringshastighet, geografisk utbredning och moderna institutioners organisation. Tid- och rumseparationen medför en ökad frihet att lämna lokala traditioner, vilket i sin tur innebär att det sociala livet kommer att påverkas av s.k. rationella organisationer. Dessa organisationer utvecklar symboliska upplösningmekanismer i form av t.ex. pengar (som därmed upplöser tid- och rumberoendet) och expertsystem (förväntningar över tid och rum skapas av tekniska experter). Härigenom utsträcks de sociala relationerna i rummet och globaliseringen är ett faktum (Giddens 1990 i Wallin 2002 s. 22).

Samtidigt har människans hantering av riskbedömning och känslan av tillit förändrats idag i jämförelse med det förindustriella samhället. Då var det familjerelationer, traditioner och religion i lokalsamhällets kända miljö som byggde upp tilliten. Idag förmedlas istället tillit genom abstrakta expertsystem, präglade av avsaknad av personliga kontakter (Giddens 1990 i Wallin 2002 s. 22).

De nya förutsättningarna förändrar även upplevelsen av risk. Tidigare i det förindustriella samhället var det lokala våldsherrar eller religiösa tolkningar av naturkatastrofer som stod för hoten om risk. Det moderna samhället präglas av en annorlunda riskprofil där riskerna är kalkylerade och medvetna. Giddens menar att tillit är en fundamental ingrediens för människans existens och med den moderna utvecklingen har förutsättningarna för människor att utveckla tillit till varandra och samhället förändrats. Detta sätter en lupp på expertsystemen - människor som inte hyser någon tillit till dessa måste därför söka alternativ som innehåller större inslag av personliga kontakter och en mer personrelaterad tillit (Giddens 1990 i Wallin 2002 s. 22).

Det går att spåra likheter mellan Hägerstrands resonemang om den klassiska lokalbundna regimen respektive den moderna regimen, med Castells diskussion om olika sätt att förhålla sig till nätverkssamhället. Castells (2000 i Wallin 2002 s. 23) menar att globaliseringen har en tendens att lösa upp näringslivets förankring i det lokala samhället och nämner två olika typer av rumsliga logiker. I den rumsliga logiken *flödesrummet* är det digitala kommunikationssystem som står för organiseringen. Resurser och beslut transporteras blixtnabbt och den fysiska miljön påverkar processen minimalt. Genom flödesrummet skapas nätverkssamhällen som drar till sig en koncentration av pengar, makt och information (Castells 2000 i Wallin 2002 s. 23).

Den andra rumsliga logiken benämner Castells (2000 i Wallin 2002 s. 23) *platsrummet*. Inom denna är det socialt interagerande och institutionellt organiserande som prioriteras och som utgår ifrån fysisk närhet eller tillhörighet mellan platser och människor. Uppdelningen som sker i dessa logiker för med sig att ett beroende uppstår hos nationalstaterna av de globala

kapitalmarknaderna, och detta försvårar i sin tur möjligheten för lokalsamhället att t.ex. beskatta, resursfördela samt kontrollera och påverka lokal utveckling. En konkurrensspiral nedåt tar form och utrymmet begränsas allt mer för möjligheten att bibehålla olikheter i sociala kostnader mellan välfärdsstater. Därmed begränsas nationalstaternas makt att råda över sin egen budget ytterligare, och välfärdsstaten får allt svårare att leva upp till medborgarnas förväntningar (Castells 2000 i Wallin 2002 s. 23).

En vanlig konsekvens för individen från denna utveckling är ökad geografisk rörlighet samt förändrade möjligheter att utveckla en ny identitet på lokal och regional nivå. I linje med detta förändras också stadsplaneringens förutsättningar genom att möjligheterna minskar till formell kontrollutövning och till att kunna ha inflytande över det som sker. Parallellt med detta ökar också marknadens inflytande (Castells 2000 i Wallin 2002 s. 23).

Både Castells och Giddens betonar behovet av att uppleva tillhörighet och identitet som något mycket centralt hos människan. Det blir därför betydelsefullt i det moderna samhället att nya sätt utvecklas för sociala mobiliseringsprocesser som bidrar till att skapa identitet och en känsla av tillhörighet (Castells 2000 i Wallin 2002 s. 23). Frågan uppkommer osökt hur detta kan ske inom ramen för den nuvarande samhällsutvecklingen, och Castells pekar ut två möjliga vägar.

Å ena sidan kan den lokala politiken förstärkas, men detta är något av en paradox med tanke på de ökande globaliseringsprocesserna. Strategin kan liknas vid en defensiv *motståndsidentitet* som framför allt växer fram genom att lokal gemenskap och den egna stadsdelen betonas. Den andra strategin handlar om människors upplevelse av möjligheter att påverka samhällsutvecklingen genom att en s.k. *projektidentitet* utvecklas. Denna mer problemorienterade strategi bedöms som mer fruktbar. Utvecklandet av en projektidentitet sker t.ex. genom deltagande i föreningar såsom aktionsgrupper eller miljörelser. Castells menar att det är på det här sättet som även övergripande strukturer kommer att påverkas på i förlängningen, när det gäller samhället och det internationella näringslivets spelregler. Det går därför att tala om en minst sagt stor utmaning när det gäller stadsplanering – att dels hantera motståndsidentitet och samtidigt söka nya möjligheter att stimulera människor i utvecklandet av projektidentiteter genom bl.a. främjandet av föreningar och intressegrupper (Castells 2000 i Wallin 2002 s. 23).

Angående regional utveckling har Europeiska unionen som övergripande integrationsprojekt sökt nya kanaler för organisation och uppbyggnad i form av bl.a. nätverk (Karlsson i Jönsson et al 2007 s. 292). Framför allt har EG/EU i ökande omfattning uppmuntrat gränsöverskridande samarbete både i form av vänortssamarbete och gränsregionalt samarbete. Som ett led i detta formulerades två dokument (1980 samt 1995) av särskild vikt för bildandet av s.k. euroregioner (Rylander 2004 s. 200). Samtidigt med denna integrerande utveckling har territoriella enheter som regioner och stater utvecklat nya funktioner och roller, där befästandet av den territoriella gränsen varit av stor betydelse. Dessa båda huvudtendenser är resultat av en historisk process där Europa å ena sidan strävat efter att utgöra en kulturell, ekonomisk och politisk enhet, samtidigt som "starka motkrafter verkat i uppsplittrande

riktning." (Karlsson i Jönsson et al 2007 s. 292).

Resonemangen beträffande de regionala funktionerna och utvecklingsmöjligheterna förtydligas av Rylander (2004 s. 62), som hävdar att ekonomisk förnyelse inom ramen för EU:s mål innebär strukturomvandling i näringslivet. Dels täcks omvandlingen i reformländerna från planekonomi till marknadsekonomi in i begreppet. Men begreppet inbegriper också omvandlingen till en mer kunskapsdriven och nätverksbaserad ekonomi som sker globalt. Utöver förstärkt konkurrenskraft betonar den nya ekonomin innovationskraften, samtidigt som den nya ekonomiska geografin betonar en kombination av koncentrationskrafter och spridningskrafter. Olika typer av nätverk länkar samman åtskilda urbana regioner. Transporter och nätverkstjänster medverkar till en fragmentering av verksamheter i rummet, samtidigt som agglomerationsfördelar inom olika verksamheter bidrar till en koncentration. Den mänskliga kompetensen och de fysiska och sociala miljöerna, tillsammans med kapital, blir konkurrensfördelar inom de unika lokala och regionala förhållandena (Rylander 2004 s. 62).

En kompletterande beskrivning av den regionala utvecklingspotentialen står Castells och Hall för (1994, repr. In R.T. LeGates and F. Stout (eds.) 1996). De argumenterar att stads- och regionalt styre kan adaptera bättre till snabba förändringar i globala teknologier och kulturer än statsstyren, och en adaptering mot regionalism kommer att generera ett större ekonomiskt välstånd genom de unika dynamiska och kostnadseffektiva serviceleveranser som kan utvecklas. Inom den rationella regionala planeringen kommer även bättre miljöskydd att kunna utvecklas, vilket kan fungera avskräckande på den ökande oron inför den många gånger till synes okontrollerade urbana tillväxten (Castells & Hall 1994, repr. In R.T. LeGates and F. Stout (eds.) 1996).

En alternativ utgångspunkt för beskrivningen av framväxten av regionala nätverk, som ett led i lokala och regionala utvecklingsstrategier, är nätverkssamarbete med målet att minska riskerna med global konkurrens. Detta gäller främst avindustrialisering, arbetslöshet och miljöförstöring. Två av många exempel på nätverk som etablerats och som samarbetat regionalt under 1990-talet är kommunalförbund och interlokalt partnerskap i lokal form, samt i Östersjöregionalt form Union of Baltic Cities (1991). Integrationen av Östersjöregionen och en ökning av samarbetet och utbytet mellan folken inom denna kan i varierande omfattning kopplas till regionala och lokala utvecklingsstrategier. Men det är idag en uppenbar och samstämmig avsikt från olika kommuners och regioners sida att handeln och samarbetet inom Östersjöregionen skall öka (Rylander 2004 s. 3-4).

Bland annat Castells resonemang ovan bekräftas övergripande av Syssner (2001 s. 2), som menar att det är en utbredd uppfattning idag att regionerna ökar i betydelse sedan ett antal år tillbaka, såväl i Sverige som i övriga Europa. Viktiga politiska beslut tas inom dessa och staten innehar inte nödvändigtvis en lika självklar roll som politisk enhet inom nationalstaten som den haft tidigare. Regioner anses därmed ha blivit mer självständiga i relation till den egna staten och internationella organisationer, vilket medfört att de även ökat sin status och makt när det gäller både ekonomi och politik (Syssner 2001 s. 2). Det är därför inte

förvånande att regionernas betydelse inom EU kommer att lyftas fram genom fortsättningen av Lissabonstrategin efter 2010, hävdar Sveriges nytillträdde EU-kommissionär Cecilia Malmström (Västra Götalandregionens webbsida, läst: 2009-12-01).

Samtidigt kommer regionernas roll angående den kulturella och språkliga tillhörigheten att växa i betydelse i samband med den ökade europeiseringen av nationalstaterna - i sammanhanget brukar man tala om "den nya regionalismen". Nationalstatens betydelse anses minska både i rollen som demokratisk instans och identifikationsobjekt, menar Syssner (2001 s. 3), men också som marknad och välfärdsorgan. Det går att tolka ett ökat stöd för lokala och regionala kulturer som en reaktion på den "förlorade identiteten" och p.g.a. en allmän standardisering som kan kopplas till globaliseringen, men regionalismens betydelse måste också ses i ljuset av den kulturella och etniska mångfald som karaktäriserar Europa av idag (Syssner 2001 s. 3).

2.8 Paradigm, kontroverser och diskurser

En grundläggande teoretisk utgångspunkt för denna studie är den hermeneutiska ontologin som utgår ifrån människans meningsskapande genom språket, och som handlar om att greppa och i första hand *förstå* förhållanden därigenom, inte att *förklara* (Gren & Hallin 2003 s. 38). I det moderna samhället har den ständiga rannsakan av vetenskaplig kunskap nödvändiggjort placeringen av denna i ett historiskt och geografiskt sammanhang. Därmed har vetenskapen blivit inrättad som en del av samhället och den blir genom detta svår att karaktärisera som en verksamhet som enbart är förnuftsstyrd – ekonomiska resurser, vetenskapsuppfattning och samhällsperspektiv inverkar på forskningsresultaten som därför inte bara kommer att handla om att tillämpa inomvetenskapliga kriterier. Under 1960-talet introducerar därför Thomas Kuhn (i Gren & Hallin 2003 s. 39) begreppet "paradigm", byggt på insikten om att det i stort sett är omöjligt att undvika anomalier inom forskningen eftersom forskarens socialisering, bl.a. genom utbildning, medför en subjektiv förankring i samhället (Gren & Hallin 2003 s. 39-40).

Idag har paradigmet alltmer kommit att ersättas, delvis av kontroverser, men framför allt på senare tid av begreppet "diskurs", vilket ungefär betyder den "samtalsordning" som människor utvecklar genom olika texter, samtal och sociala praktiker. Diskursteorin spänner över ett bredare fält än paradigmatteorin och hela samhället kan i stort sett ses som uppbyggt av olika diskurser – även utanför vetenskaperna som ju paradigmatteorin behandlar. Gren och Hallin (2003 s. 40) ringar skickligt in det vida begreppet: "En diskurs innehåller ett gemensamt språkbruk, utsagor, antaganden, begrepp, kategoriseringar, resonemangsregler och liknande, som tillsammans avgör vad som kommer att definieras som exempelvis sann och falsk kunskap, riktigt, normalt och avvikande." (Gren & Hallin 2003 s. 41). Med tanke på denna vida definition av begreppet är det förståeligt att det även finns konkurrerande diskurser inom en vetenskaplig disciplin (Gren & Hallin 2003 s. 41).

Ordet "diskurs" har emellertid använts flitigt och ganska vårdslöst sedan åtminstone tjugo år

tillbaka. Därmed har betydelsen av begreppet grumlats väsentligt och blivit oklar. En följd har blivit att det antingen inte får någon egentlig innebörd alls, eller också används det mer precist, med lite skilda betydelser i olika sammanhang. En gemensam grundläggande innebörd är dock att begreppet "diskurs" rymmer ett språkligt sammanhang i någon mening. Våra utsagor följer olika mönster strukturerade av språket när vi agerar inom olika sociala domäner - det kan gälla t.ex. politisk diskurs eller medicinsk diskurs. En "diskursanalys" blir helt enkelt en analys av de här mönstren, på motsvarande sätt. På grund av att begreppet används i så differentierade sammanhang försöker naturligtvis olika positioner "erövra" de båda begreppen med sina definitioner (Winther Jörgensen & Phillips 2000 s. 7).

Anledningen till att en belysning av diskursteorins utgångspunkter skett ovan är därför att diskursteorin är flitigt använd, bl.a. inom vissa fält som denna studie berör. Samtidigt är det ett intryck att merparten av den diskursteori som tillämpas tar intryck av Foucaults syn på subjektet, som *decenteras* (i Winther Jörgensen & Phillips 2000 s. 21). Det tycks också som om samhällsforskarens objekt inom en stor del av diskursteorin är både *socialt producerade* och *socialt definierade*.

En tolkning i linje med den materiella ontologin är att platser, men också värderingar och normer, har betydelse för det intima sambandet mellan människans identitetsskapande och rum, samt att människor dessutom befinner sig i imaginära rum (Gren & Hallin 2003 s. 173, 174, 177). Dessa perspektiv sammantagna gör att diskursteori ej tillämpas som metod inom detta arbete, men är relevant att förhålla sig till utifrån teoretiska utgångspunkter.

3. Metodologi

3.1 Metod

I detta avsnitt belyses till att börja med studiens forskningsproblem. Därefter redogörs för övergripande metod och tillvägagångssätt samt upplägg. Efter detta tas de kvalitativa metoderna upp till behandling.

Forskningsproblemet i den här studien kretsar kring Nord Streams naturgasledning och den gränsöverskridande omlandsregionen Szczecin/Świnoujście. En synnerligen aktualiserad relevans för den senare föreligger inom ramen för Södertörns högskolas forskningsinriktning, Centre for Baltic and East European Studies, CBEES, med ett fokus på just denna region. En precisering av arbetets problemområde handlar sålunda dels om ledningens roll och betydelse i Europa med fokus på de tre stater som berörs i arbetet, dvs. Polen, Tyskland och Sverige. Men upprinnelsen till hela studien har som utgångspunkt att studera vilken inverkan ledningen får på den gränsöverskridande omlandsregionen, och denna inverkan är samtidigt avhängig ledningens roll och betydelse från ett europeiskt perspektiv.

I det här arbetet tillämpas företrädesvis en induktiv metod. Denna metod lämpar sig bäst då utgångspunkten för studien bygger på en icke-hypotetisk förutsättningslös studie i relevant

material som det sedan dras generaliserande resonemangskedjor och eventuellt diskutativa slutsatser från. Empiriskt kvalitativa undersökningar genomförs som syftar till att ringa in den sammantagna mediebildens åsikter, och skiljelinjer bland dessa, angående naturgasledningen, och samtidigt söka spåra rumslig spridning av dessa åsikter avseende på avstånd till ledningen inom de tre berörda staterna. I närheten av ledningen berörs regionerna Szczecin/Świnoujście med omland (Polen), Lubmin/Greifswald med omland (Tyskland), samt Gotland (Sverige). På avstånd till ledningen blir det fråga om riksnivå/huvudstadsnivå, dvs. Warszawa, Berlin och Stockholm.

Intervjuer är genomförda med två journalister respektive den tyske Stockholmsambassadören via ett och samma typ av frågeformulär (se bilaga). Dessa intervjuer syftar till att skapa ett kompletterande och jämförande perspektiv till mediebildens åsikter om naturgasledningen. Genom de kvalitativa undersökningarna sker empiriska generaliseringar mot två övergripande åsiktsdimensioner i resultatdelen; den säkerhetspolitiska respektive den miljömässiga.

I resultatdiskussionen besvaras syftenas frågeställningar och i samband därmed görs också generaliseringar utifrån arbetets totala material, delvis även i form av hypotetiska resonemang med olika och blandade perspektiv från arbetet som utgångspunkt.

Under våren 2010 har observation respektive inläsning av skrivet material skett, mestadels från Internet, när det gäller vetenskaplig och övrig litteratur inklusive mediernas bild av åsikter kring Nord Streams naturgasledning, samt gällande den gränsöverskridande omlandsregionen Szczecin/Świnoujście. Bland de teoretiska utgångspunkterna kan framför allt Lundéns forskning i gränsförhållanden, Rylanders avhandling angående regional utveckling, samt Gren & Hallins ämnesteoretiska introduktion hänföras till existenssatser, även om dessa material delvis också kan sägas utgöra relationssatser. Vad gäller bl.a. Asps, Erikssons och Entmans utgångspunkter i *Mediers roll i samhället* och Becks, Lundéns, Zizeks, Jönssons och Erikssons utgångspunkter i *Risksamhället* är dessa främst att betrakta som relationssatser.

Ett naturligt upplägg i arbetet blir att i de inledande delarna, efter introduktionen som bl.a. inbegriper syfte och frågeställningar, redogöra för relevanta teoretiska utgångspunkter. Därefter behandlas den övergripande metoden respektive empiriska undersökningsmetoder. Sedan presenteras undersökningen, med en inledande bakgrund angående Nord Streams naturgasledning samt miljö- energi- och säkerhetspolitiska aspekter. Undersökningen som följer på detta bygger på urvalssortering av åsikter och argument om ledningen i samband med mediestudier, med en kategorisering på lokal respektive riksnivå för de tre staterna. I resultatdiskussionen som sker därefter behandlas inledningsvis de empiriska undersökningsresultaten enligt en ny kategorisering i syfte att kunna spåra skiljelinjer i åsikter och argument för lokal respektive riksnivå inom de berörda staterna. Åsikter/ sakfrågor/ argument delas in i kategorierna Gemensamma resultat, Unika resultat respektive Motstridiga resultat.

I linje med syftet som reser frågan huruvida den politiska dimensionen eller den miljömässiga är avgörande för människors ställningstagande till ledningen, sker ytterligare en

kategorisering under Gemensamma resultat i kategorierna Säkerhetspolitiska argument respektive Miljöargument. Samtidigt sker också en rumslig kategorisering av den sammantagna mediebildens åsikter för de tre staterna. Avslutningsvis diskuteras i kapitlet Resultatdiskussion relevanta aspekter som söker besvara syfte och frågeställningar.

3.2 Empiriska undersökningar

Kvalitativa undersökningar av mediers bild av åsikter

I det här arbetet tillämpas ett hermeneutiskt tolkningsförfarande vid studiet av texterna. Den hermeneutiska forskningsinriktningen går ut på en reflektion över den egna verkningshistorien och förståelsen. Det hermeneutiska förhållningssättet baseras på en vilja att se det mest uppenbara och konkreta, och viljan att reflektera över hur ett kritiskt förhållningssätt skapas, både till den egna personen och till den egna förståelsen. Det blir därför relevant att träna förmågan att medvetandegöra och redogöra för betydelsefulla delar av förståelsen, samt dennas inflytande över forskningsförfarandet. Gadamer menar att detta är att vara "verkningshistoriskt medveten" (Nyström, Infovoice 2007). Den hermeneutiska traditionen har sitt ursprung i "exeges", som härstammar från grekiskan och betyder utförande. Senare har begreppet kommit att innebära förklaring, och framför allt har det kommit att inkludera tolkning av bibeltexter (Nordisk Familjebok Band 7 (1952 s. 82).

En viktig ingrediens i traditionen handlar om formuleringen av forskningsproblemet. En hermeneutisk ansats är lämplig då innebörden i datan som insamlas förmodas "ligga under ytan" och befinna sig "mellan raderna" i den berörda informationen. Synen på människan inom studien är betydelsefull och hon bör uppfattas som en meningssökande varelse. I linje med detta riktas fokus i problemformuleringen och i syftet samt frågeställningarna bort från det påtagligt verkliga till *innebörden* av något. Vad något betyder för någon, och *varför* resultaten pekar på detta, blir det centrala (Nyström, Infovoice 2007). Dessa vetenskapliga resonemang rimmar väl med denna studies metodologiska ansatser.

Målet med medieanalysen är att genom studie av mediers bild på såväl lokal- riks- som internationell nivå ringa in och belysa åsikter och argument i syfte att spåra skiljelinjer i åsikter, och jämföra dessa mellan rumsligt skilda områden, angående Nord Streams naturgasledning. Den rumsliga orienteringen gäller alltså lokal respektive riks/huvudstadsnivå, inom var och en av de tre staterna. En primär tonvikt ligger vid jämförelsen mellan lokal respektive riksnivå inom varje stat, men jämförelsen mellan staterna sinsemellan på de olika nivåerna är också av betydelse.

Under arbetsprocessens gång sker följaktligen en gallring och sortering av ett stort antal lästa artiklar, främst via internet, med målet att så effektivt som möjligt kunna överblicka och belysa skiljelinjer i åsikter för de i rummet differentierade områdena, och mellan dem. Följden har blivit en tonvikt på kvalitet istället för kvantitet - ett mindre antal "exklusiva" artiklar, som bär upp och på ett effektivt sätt sammanfattar centrala aspekter, har fått bilda grund i analysen. Det föreligger m.a.o. varken mål eller behov i arbetet av att "täcka upp" mediernas

bild genom en heltäckande kvantitativ analys och redovisning. Redogörelsen av sakfrågor och argument i syfte att spåra skiljelinjer i åsikter angående naturgasledningen är det centrala.

När det gäller att välja artiklar från det till synes oändliga medieutbudet har en ambition varit att i så stor utsträckning som möjligt favorisera stora medier. Detta för att i görligaste mån låta medievinklingen, som ju är oundviklig, bygga på en så "allmänt accepterad" bild som möjligt, vilket bör bli fallet med stora medier då konkurrensen "på toppen" rimligtvis borde gallra ut utstickande och alltför "galna" åsikter. I den här studien behandlas mycket s.k. fakta som de flesta förmodligen skulle uppfatta som en form av neutral information, av typen "plattform eller inte" öster om Gotland.

Inom såväl medieanalysen som resultaten från denna har en ansats varit att en anpassning till kronologisk ordning sker i så stor utsträckning som möjligt. Dels blir resultaten därmed kontextuellt överblickbara då en stor del av händelser och argument för eller emot gasledningen som tas upp sker i gemensamma sammanhang, över tid. Samtidigt avspeglar händelseutvecklingen på ett naturligt sätt de betingelser som råder idag, att projektet blivit godkänt och de sammanhang som råder i paritet med detta.

I den inledande resultatdiskussionen tas fasta på Gemensamma, Unika respektive Motstridiga resultat. Och samtidigt görs en indelning i kategorierna Säkerhetspolitiska respektive Miljömässiga argument. Dessa kategoriseringar görs i syfte att urskilja strukturella tendenser och samband.

Kvalitativa intervjuer

Den 13 april 2010 genomförde Dr Joachim von Wedel en intervju med journalisterna Elzbieta Kubowska (Kurier Szczecinski) and Zbigniew Plesner (Polskie Radio Szczecin) mot bakgrund av deras erfarenheter och kunskaper när det gäller medier i allmänhet i Polen, i stor utsträckning också i Tyskland, samt dessa mediers åsiktsbild av Nord Streams naturgasledning. Resultatet sammanfattades i form av ett protokoll som finns som bilaga i detta arbete. Intervjuerna baseras på ett frågeformulär som jag tagit fram med utgångspunkt från målet att kunna få så täckande aktuell information som möjligt till denna studie.

Dr Joachim von Wedel är gästforskare vid Södertörns Högskolas forskningsprogram: Centre for Baltic and East European Studies, CBEES. Därmed är Dr Wedel involverad i följande forskningsprojekt:

'The Influence of Political Territorial Hierarchies on Local Development and Relations in Cross-border Areas: the Central Role of Szczecin in Relation to the Divided Pomeranian Hinterland.'

Frågeformuläret har även skickats till tyska ambassaden i Stockholm. Ambassadör Joachim Rücker har besvarat frågorna skriftligen, se bilaga.

Den kvalitativa undersökning fungerar kompletterande till varandra i den meningen att

resultaten kan jämföras med målet att urskilja samband eller icke-samband.

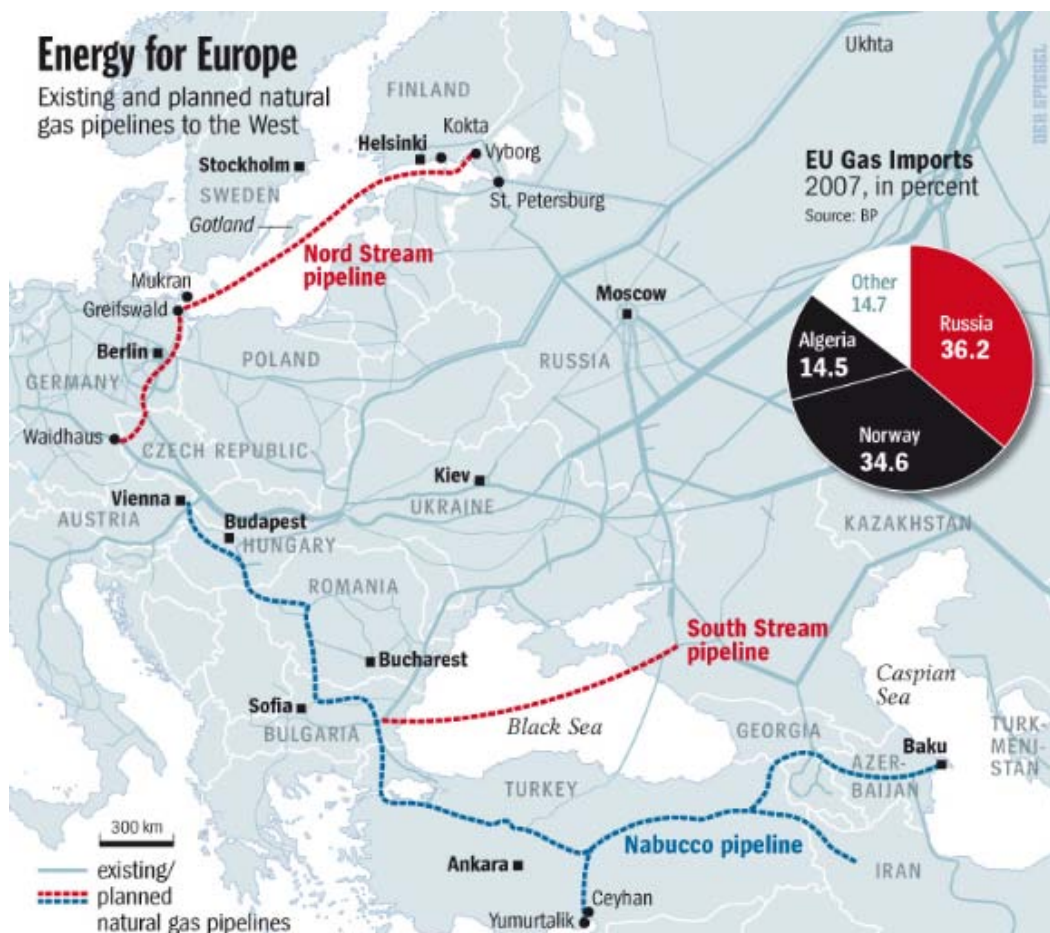
Reflektioner från intervjuer

Särskilt mot bakgrund av vanskligheten i att dra slutsatser från en undersökning baserad på mediernas bild av åsikter, har det upplevts betydelsefullt att kunna komplettera detta material med kvalitativa intervjuresultat. En övergripande reflektiv slutsats är att de sammantagna resultaten från intervjuerna och medieanalysen tycks överensstämma helt och hållet. Det enda påtagliga som skiljde dem åt var att ingen av de intervjuade berörde den eventuella (och kanske även kraftigt) negativa opinionen från ett miljöperspektiv för Tyskland lokal nivå. I övrigt bör det nämnas att subjektiva tolkningar och källinformation från flera led är involverade här. Detta talar kraftfullt emot resultaten sett ifrån ett vetenskapligt objektivitetsperspektiv.

Dock, i linje med den hermeneutiska forskningsinriktningen, spelar följaktligen redogörelser av sammanhang och en ansats till öppenhet och självvrannsakan från forskarens sida en stor roll för sannolikheten av att en trovärdig tolkning av resultaten i arbetet ska kunna göras. Här bör det spela en viss roll att den som intervjuar journalisterna i Polen är doktor på inriktningsområdet, att journalisterna i Polen båda arbetar på stora och väletablerade medieföretag i Polen, och att det är den tyske ambassadören i Stockholm som besvarat det skriftliga frågeformuläret (inbegripet samma frågor som till journalisterna), och inte ”mannen på gatan”.

4. Undersökning

4.1 Nord Streams naturgasledning

Källa: Spiegel Online

Figur 1. Kartan visar existerande och planerade naturgasledningar till Europa, inklusive Nord Streams naturgasledning. Cirkeldiagrammet visar EU:s naturgasimport 2007 i procent.

Bakgrund

Intresset för inhemska naturgasfyndigheter i Europa väcktes under andra världskriget eftersom energitillförseln från utlandet då blev opålitlig, och fram emot 1960-talet sågs naturgasfyndigheter i en stat som betydelsefull för denna endast genom möjligheten att kunna göra sig oberoende på energiområdet. Detta kan tyckas ironiskt idag med tanke på de mycket stora mängder naturgas som importeras av nästan alla västeuropeiska stater. Redan under Sovjettiden 1990 föddes idén till det som utvecklats till det rysk-tyskbaserade konsortiet Nord Stream AG:s Östersjöledning. Med denna storskaliga naturgasexport från Ryssland via Östersjön och Nordtyskland till Storbritannien skulle Ryssland för första gången ges möjlighet att exportera naturgas till Västeuropa utan att hänsyn skulle behöva tas till de normalt nyttjade transitländerna, exempelvis Ukraina och Polen (Högselius 2008).

Idén till ledningen kom att hamna i träda under 1990-talet, men aktualiserades i början av

2000-talet då EU gav sitt stöd åt projektet. Men trots detta stöd, och trots den relativa demokratiseringen i Ryssland, är Nord Streams naturgasledning omdiskuterad och motståndet mot rysk naturgas är fortsatt starkt, menar Högselius (2008).

Från Nord Streams perspektiv är Östersjön en viktig förenande länk mellan nio länder och ca. 100 miljoner människor boende i regionen (Nord Stream projektsammanfattning 2009-09-30). Handel och kulturutbyte har gamla anor och den ekonomiska integrationen blir allt intensivare idag, såväl mellan EU:s medlemsländer som med EU:s grannar i regionen. Detta projekt är ett värdefullt bidrag till den ekonomiska integrationen, menar man från Nord Streams sida, genom att det knyter samman ryska gastillgångar med Västeuropeiska marknader. Huvudsyftet med projektet är att säkra Europas energitillförsel (Nord Stream projektsammanfattning 2009-09-30).

Ledningsdragningen berör territorialvattenzoner för Ryssland och Tyskland, respektive exklusiva ekonomiska zoner för Finland, Sverige och Danmark, se figur 1 nedan (Nord Stream: The Projekt & The Environment 2009-11-30). I ett tidigt skede har framför allt Estland, men även Lettland, kritiserat projektet hårt, främst av miljöskäl. Som en följd av detta kom den ursprungliga sträckningen att överges och dragningen sker nu istället närmare Finland (Bouzarovski & Konieczny 2010 s. 5).

Miljö- energi- och säkerhetspolitiska aspekter

Att mäta och försöka komma fram till exakt hur säker och trygg man känner sig inför ett presumtivt hot kan nog vara svårt ibland. I synnerhet om detta skall vägas mot andra betydelsefulla pusselbitar i livet, såsom materiella ting och välfärd som kan uppnås genom en betryggad energiförsörjning. Otaliga exempel över jorden och genom historien finns på hur människor befolkat vulkanslutningar och deltaområden p.g.a. den bördiga jorden, trots medvetenheten om att vulkanutbrott och översvämningar kan inträffa, ibland t.o.m. på högst sannolik grund.

I Ymers utgåva från 2006: "Katastrof! Olyckans geografi och antropologi" finns några träffande exempel som belyser detta. Till att börja med konstaterar Lundén att i moderna samhällen är markvärdet lågt i farliga områden vilket lockar till sig fattiga människor som inte har råd med ett säkert boende. Detta är de rasutsatta sluttningarna i Brasilien exempel på, som får härbärgera slumbebyggelse. Kalifornien och Kanarieöarna är vidare tydliga exempel på hur potentiella katastrofzoner kan dra till sig bosättning och ekonomisk aktivitet som en följd av mycket gynnsamma klimat. Turister och invandrare är många gånger omedvetna om riskerna med att jordskalv och vulkanutbrott kan inträffa. Delvis kan detta bero på att man faktiskt försöker dölja en fara som kan upprepas, i form av t.ex. en jordbävning, för att undvika att investerare blir avskräckta (Lundén , Ymer 2006 s. 8-9).

Andra inlägg i Ymer (2006), som berör katastrofer i relation till att människor mer eller mindre själva valt att bosätta sig i riskfyllda områden, är Bo Strömbergs "Om skred i forntid och nutid", (s. 59), "Medicinsk geologi. Olyckans (och lyckans) geologi" av Olle Selenius och Kaj Lax (s. 91), "Att leva och dö i Vesuvius skugga" av Monica Nilsson (s. 109), Jose´da

Cruz´arbete: ”Jordbävningar och andra skakande upplevelser” (s. 127), Susann Ullbergs: ”När det värsta händer. Översvämningar i Argentina” (s. 151), och slutligen ”Mikrober, bomber och tyfoner. Katastrofers sociala dynamik i Stilla havet” av Ronald Stade (s. 177) (Ymer 2006). Redogörelserna i Ymer (2006), angående katastrofer över jorden med anknytning till människan och hennes bosättningar, kan osökt föra tankarna till bosättning i närheten av den förestående gasledningen: Vad händer i Östersjöregionen i händelse av att en olycka inträffar med ledningen?

Larsson (FOI 2007 s. 1) menar att projektet i sig utgör en friktionskälla i Europa då risken finns att den regionala stabiliteten kommer att ruckas på, och möjligheten för de nya EU-medlemmarna att kunna medverka i säkerhetsuppbyggnaden i norra Europa reduceras. Om detta är rådande förutsättningar så måste ju en olycka förvärpa det redan instabila läget rejält, är en tolkning.

Men när det kommer till kritan är det svårt att frammana en seriös och realistisk bild av att Östersjöregionen verkligen skulle kunna ställas inför ett betydande *militärt* hot, menar Hellner (i Baltic Worlds Dec. 2009 vol II s. 43-44). Med utgångspunkt från Nord Stream-projektets roll i Europa karaktäriseras regionen snarare av ickemilitära hot, varav det största förmodligen handlar om miljön: Östersjön är dessvärre ett av världens sjukaste inlandhav. Jordbrukets utsläpp från omgivande stater har bidragit till en nästan kronisk eutrofiering vilket innebär att nya drastiska åtgärder måste genomföras på kort varsel. Havet lider också av stora utsläppsmängder av bl.a. tungmetaller, dioxiner och kvicksilver, men också skräp, varav en del utgörs av svårnedbrytbara plastiska material. Förutom kuststaterna ansvarar även Tjeckien, Ukraina och Vitryssland för tungmetallutsläpp, ca. 15 procent av de totala utsläppen i Östersjön kommer från dessa stater via de stora floderna. Det handlar sammanfattningsvis om en rad problem som kräver stora ekonomiska och mänskliga resurser för att komma till bukt med. Primärt är det mest betydelsefulla att alla Östersjöstater förmår samarbeta och att konsensus råder mellan dem (Hellner i Baltic Worlds Dec. 2009 vol II s. 43-44).

En aspekt på det övergripande energi- och säkerhetspolitiska läget i Europa får avsluta denna del. Europeisk energisäkerhet står inför ett antal allvarliga utmaningar förknippade med Europas beroende av rysk energi och behovet av diversifiering när det gäller energikällornas ursprungsländer. Det redan kraftiga europeiska energibehovet kommer att öka ytterligare, i synnerhet i samband med att Nordsjöresurserna eventuellt minskar. Detta kommer att medföra att beroendet ökar ytterligare av energiimporten från Ryssland och Mellanöstern. Idag importerar Europa över hälften av sin naturgas från Ryssland, varav flera östeuropeiska stater nästan är fullständigt beroende av denna för sin överlevnad. De problematiska aspekterna med europeiskt beroende av rysk energi blev särskilt tydliga under den ukrainska energikrisen 2006. Den ryska självmedvetna hållningen har efter detta återupprepats i samband med landets energidiplomatiska förbindelser med Vitryssland, Georgien och Litauen (Cornell & Nilsson 2008 s. 3).

De här utvecklingstendenserna visar med tydlighet dels på Rysslands benägenhet att använda sin maktposition på energiområdet som en aktiv komponent inom utrikespolitiken. Men det

visar också hur sårbart EU är genom sin oförmåga till gemensamma ställningstaganden, samtidigt som medlemsstater emellanåt hemfaller åt oövertänkta unilaterala överenskommelser utifrån egna vinstintressen – en överskuggande del av detta hänger samman med beroendet av Ryssland som den dominerande gasexportören. Mot bakgrund av dessa förhållanden är det uppenbart att EU inom en snar framtid behöver diversifiera sin energiimport för att undvika att bli alltför ensidigt beroende på detta område. Därför framstår de relativt betydande olje- och gasresurserna i den Kaspiska regionen som det bästa alternativet för EU att satsa på, genom Nabucco-projektet (Cornell & Nilsson 2008 s. 3).

4.2 Analys av mediematerial

Inledning

Det bör nämnas att det i allmänhet råder vissa tänkvärda skillnader i utgångspunkt för verksamheten och arbetsprocessen när det gäller stora och små medieföretag. Lokala medier, t.ex. SR Gotland eller Gotlands Tidningar, präglas av en mediesituation där en sakfråga som blir aktuell vid återkommande tillfällen, inte sällan en konkret vardaglig sådan som svarar mot de lokala behoven, har en tendens att alternera mellan olika anställda. Detaljer kring Nord Streams etablering på Gotland visar på just detta förhållande. Ett exempel skulle kunna vara när rören första gången skall transporteras ut och sänkas till botten. Då tar en anställd, tilldelad ansvaret för dagen, hand om rapporteringen. Två dagar senare kanske något finns att rapportera som gäller helikoptertransporter, då kan det bli en annan som får ansvaret, beroende på vilka anställda som jobbar för dagen.

Med denna arbetssituation försvåras möjligheten för det mindre medieföretaget att låta olika anställda få fördjupa sig på var sitt område och bli "experter" i olika sakfrågor. Samtidigt kan de lokala behoven av detaljinformation verka hämmande i sig, beträffande möjligheten till mer djuplodande analyser, genom att de tränger ut möjligheten att skapa resurser för sådana. Och omvänt, ett större medieföretag, i Sverige liksom i andra länder, har ofta de resurser som krävs på olika nivåer för att kunna tilldela ett "expertområde" till en anställd, som därmed kan följa upp ett sakområde och varva mellan vardaglig och fördjupande rapportering under en längre period. Dessa resonemang bekräftas bl.a. av Karin Persson, SR Gotland (2010-04-09).

Tyskland

Riksnivå

Den mest uttömmande analysen som står att finna av utvecklingsskedet i november 2006 angående Nord Streams projekt är en artikel skriven av Alex Bakst på Spiegel Online (2006-11-15): Rubriken här är: "Sweden Afraid of Russian Spooks". I den inledande texten tas fasta på hur Polen, och sedan Sverige, är först ut i Europa med att gå emot gasledningsprojektet. För Sveriges del handlar det om en rädsla för att ryssarna ska utnyttja installationen för spioneri. Därefter hävdar Bakst att Nord Streams PR är oklanderlig – företaget försäkrar att man kommer att respektera varje stat som berörs utmed ledningsrutten från Viborg i Ryssland till Greifswald i Tyskland, och vara sensibla och ta hänsyn när det gäller såväl miljö- som

socioekonomiska och militära aspekter. ”Ett gott försök.” av Nord Stream, rundar Bakst av med (Bakst, Spiegel Online 2006-11-15). Och fortsätter sedan att redogöra för hur Nord Streams välmenande, beredskapsvilliga och inställsamma påtryckningar rinner av säkerhetsanalytikern Robert Larsson som vatten på en gås - Larsson (Rysslandsexpert vid svenska FOI, Totalförsvarets Forskningsinstitut) är vid den här tidpunkten den mest engagerade representanten för Sverige (Bakst, Spiegel Online 2006-11-15).

Larssons (FOI) orubbligt kritiska attityd till projektet grundar sig alltså på ett säkerhetsriskperspektiv. Det berör i stor utsträckning den tänkta serviceplattformen nordost om Gotland och bl.a. vilka politiska förvecklingar som kan uppstå mellan Sverige och Ryssland i händelse av t.ex. ett terroristangrepp mot denna (Bakst, Spiegel Online 2006-11-15). Idag vet vi dock med facit i hand att Nord Stream under 2008, främst p.g.a. miljökritiken, drar tillbaka sin ansökan om att bygga serviceplattformen, man ämnar istället nyttja intelligenta inspektionsverktyg, s.k. pigs (Karlberg & Kleja, Ny Teknik 2008-04-08).

Därefter behandlar Bakst såväl miljökritiken från Sverige och övriga berörda stater, som Polens utspel om en rädsla för att EU genom ett bejakande av projektet undergräver medlemsstaternas möjligheter att säkra det energisäkerhetspolitiska mönstret i Europa (för ytterligare detaljer – se Sverige Riksnivå) (Bakst, Spiegel Online 2006-11-15).

I april 2007 går experter ut med nya uppgifter om att bomber och kemiska stridsmedel från andra världskriget ligger utspridda på Östersjöns botten och det råder delade meningar om hur säker man kan vara på lokaliseringen av dessa, och när och om de kommer att brisa som en följd av rostskador. I sammanhanget hänvisas till risken med att etablera Nord Streams gasledning. Man vet inte officiellt hur många som hittills drabbats av skador från stridsmedlen p.g.a. ofrivillig kontakt med dessa, bl.a. fiskare, men enligt utsago sker detta varje år. Bojanowski (Spiegel Online 2007-04-04) hävdar att flera tyska förbundsstater har olycksstatistik, men ingen av dem vill publicera denna, enligt insider-källor till Spiegel Online. Att underlåta att informera om detta är oansvarigt och det är beklämmande att myndigheterna ignorerar riskerna, påtalar Angelika Beer, Europaparlamentariker och medlem i Tysklands Gröna parti (i Bojanowski, Spiegel Online 2007-04-04).

I augusti 2007 meddelas att tidigare tyske förbundskanslern Gerhard Schröder, numera chef för Gazprom, vänder sig till Bryssel och EU för att söka politiskt stöd för att kunna driva igenom gasledningsprojektet. Vid den här tidpunkten vägrar Estland låta undersökningar göras i sina vatten. Schröder vädjar till EU-kommissionen att backa upp projektet då det kommer att säkra Europas energitillgångar, vilket i högsta grad ligger i Europas intresse, menar han (i Dsl/ Spiegel Online 2007-08-10).

Samtidigt planeras för biprojekt till ledningen. Arbetet med landbaserade ledningar som ska anslutas till Nord Stream har redan påbörjats (Cgh/ Spiegel Online 2008-02-25). Gazprom och Tysklands största energiföretag E.ON bygger en kraftstation i Lubmin som kommer att drivas med naturgas från Nord Stream. Rysslands enorma olje- och gasreserver väcker ett allt större intresse i EU då man uppfattar risken med att Moskva ska använda sin starka position i

politiska syften som betydande. Kritik uppstår i samband med Gazproms investeringar i europeiska energiföretag, samtidigt som Ryssland inte tillåter EU-företag att bli mer involverade i utvinningen av rysk olja och gas (AFP, The Local 2008-02-29).

När det framkommer att Nord Stream planerar att rensa ledningen med 2.3 miljoner liter av en lösning som innehåller det farliga antibakteriella ämnet glutaraldehyde, visar det på en påfallande oförmåga att göra sig till vän med omgivningen, menar signaturen Cgh i Spiegel Online (2008-02-25). Inte minst mot bakgrund av den tidigare kritiken som riktats mot företaget; från Polen för att ha uteslutits från medverkan i gasuppgörelsen, från Estland och Lettland p.g.a. osäkerhet angående framtida energitillgångar, och från Sverige bl.a. av rädsla för att Ryssland ska använda projektet som ursäkt för att patrullera Östersjön (Cgh/ Spiegel Online 2008-02-25).

I juni 2008 meddelar tyska förbundskanslern Angela Merkel, efter samtal med ryske presidenten Dimitri Medvedev i Berlin, att hon vurmar helhjärtat för projektet och kommer att stötta det då det ligger i många staters intressen (AFP, The Local 2008-06-24). Men i september 2008 uppträder dock tydliga tecken på att det inte är helt enkelt att ro gasledningsprojektet i hamn utan att det sker inom ramen för en förhållandevis sträng energisäkerhetspolitisk atmosfär i Europa - samtidigt som andra delar av världen lägger sig i; den tyska regeringen framför i september 2008 en officiell protest till den amerikanska ambassaden i Berlin, som en följd av att den svenske USA-ambassadören Michael Wood delgivit Sverige kritiska kommentarer beträffande Östersjöledningen. Ambassadören i Sverige menar att EU borde tala med *en* röst för att motverka kraften i Rysslands energivapen. Detta bör göras eftersom Nord Stream passerar de baltiska staterna och Polen som är potentiella konsumenter, samtidigt som konsortiet representerar ett speciellt arrangemang mellan Tyskland och Ryssland. Enligt Handelsblatt (i The Local 2008-09-12) klargör tyska utrikesministeriet för USA att Wood's kommentarer, som sätter press på Stockholm att i sin tur pressa Berlin, betraktas av Tyskland som ett högst osedvanligt ingripande i tyska affärer. Pamela Preusche, som företräder tyska utrikesministeriet, kan inte bekräfta att Berlin spridit ett rykte om en officiell protest till den amerikanska ambassaden. "Jag kommenterar inte det", säger hon till The Local (The Local 2008-09-12).

På grund av att Ryssland stoppar gasflödet till Ukraina under nyårsdagen 2009 pressar Angela Merkel premiärministrarna Vladimir Putin (Ryssland) och Yulia Tymoshenko (Ukraina) den 7 januari 2009 så att de ska se till att gasflödet till Västeuropa kommer igång igen så fort som möjligt. Hon lyckas också överenskomma med båda sidor om att de ska ta emot experter från den europeiska gasindustrin och EU så fort som möjligt för att de ska kunna hjälpa till att klargöra var orsakerna till leveransproblemen ligger. I samband med händelsen hävdar Putin att gaskriget kommer att förstärka det Europeiska stödet för en pipeline som länkar Ryssland direkt med Tyskland via Östersjön (AFP, The Local 2009-01-07).

Rysslands stopp av gasflödet till Ukraina gör att motståndare till Nord Streams gasledning reagerar. De varnar för att Tysklands import av rysk naturgas redan uppgår till 41,5 procent. Europas beroende av Ryssland ökar allt mer och kontinenten blir mer och mer sårbar för

politisk utpressning, enligt motståndarna (i Der Spiegel 2009-01-27). Moskvas agerande i samband med Georgienkriget och ryska handelssanktioner mot Polen spär blott på bränslet till skeptikernas brasa. Kommer nya transportrutter att kunna hindra kriser som den senaste i Ukraina? Och om så är fallet, borde Tyskland satsa på Östersjöledningen eller Nabucco - det konkurrerande projektet som passerar Turkiet och sydöstra Europa? Eller bör man satsa på båda? frågar man sig på Spiegel Online (2009-01-27).

Angela Merkel och Dmitry Medvedev träffas 14 augusti 2009 vid Svarta havet där båda talar om att stärka de ekonomiska banden mellan staterna, samtidigt som man diskuterar flera betydelsefulla gemensamma industriöverenskommelser. Varje chans som den ekonomiska krisen erbjuder för utveckling av de rysk-tyska ekonomiska relationerna måste utnyttjas, förklarar Merkel (i AFP, The Local 2009-08-14). Den ryska affärstidningen Kommersant hävdar att Moskva försöker hjälpa Merkel, och en av anledningarna är att hennes position anses oerhört viktig för vilket öde Gazproms Nord Streamprojekt går till mötes (AFP, The Local 2009-08-14).

När de svenska och finska regeringarna till sist har godkänt naturgasledningen och endast formaliteter återstår, välkomnar tyska kommentatorer under torsdagen 5 november 2009 att de sista hindren för en överenskommelse överbryggats, men reserverar sig samtidigt mot ryska geopolitiska ambitioner. Tyska mediekommentatorer är under fredagen lågmält tillfredsställda över att man äntligen kommit överens – Tyskland kommer ju när allt kommer omkring att gagnas av gasen. Även om man är bekymrad över rysk kontroll över pipeline kommer EU i alla fall inte längre att behöva vara en bricka i dispyten mellan Ryssland och Ukraina. Å andra sidan kan inte tyska kommentatorer enkelt avfärda varken skandinaviska farhågor för eventuella miljöproblem som ledningen kan medföra, eller de ryska geopolitiska ambitionerna som skulle kunna lura i bakgrunden som motivation för hela projektet (Schaer, Spiegel Online 2009-11-06).

Den tyska affärstidningen Handelsblatt kommenterar den goda nyheten att den stundtals stormiga debatten och segdragna processen om Östersjöledningen äntligen fått sitt slut. Man hävdar sammanfattningsvis att de kritiska röster som uttryckts från början utifrån miljö- och säkerhetsperspektiv kommit från de östeuropeiska och skandinaviska staterna. Men Tyskland måste till slut utgå ifrån en självisk ståndpunkt i den här frågan, menar Handelsblatt (i Schaer, Spiegel Online 2009-11-06). Det kan i sammanhanget tilläggas att den tyske ambassadören i Stockholm, Joachim Rücker, besvarat skriftliga intervjufrågor när det gäller människors upplevelse av, och ställningstagande till, gasledningen i Tyskland – enligt vad ambassaden känner till finns bland människor i Tyskland ingen upplevelse av rädsla och otrygghet för projektet att tala om, varken boende nära ledningen i Greifswald med omland, eller på avstånd från den, t.ex. i Berlin (Rücker, Tyska Ambassaden, Stockholm 2010-04-20).

Likaså bekräftar intervjuerna med Elzbieta Kubowska (Kurier Szczecinski) och Zbigniew Plesner (Polskie Radio Szczecin), utförda av Joachim von Wedel i Szczecin tisdagen den 13 april 2010, att människor inte tycks hysa någon känsla av otrygghet eller rädsla inför ledningen i Tyskland som helhet. Däremot är folk mer engagerade i allmänhet av projektet ju

närmare man bor gasledningen, enligt Kubowska, av naturliga skäl kanske man kan tillägga. Det är snarast så att det kan antas att människor är mer positiva till naturgasledningen i regionen Greifswald i jämförelse med Berlin, då delstaten Mecklenburg – Vorpommern tillhör de fattigaste i Tyskland och arbetstillfällen i bl.a. Lubmin skapats med anknytning till projektet (Roth, NNN.de 2009-08-07).

Efter år av utvärderingar innebär projektet säker leverans av naturgas till Tyskland, fortsätter Handelsblatt (i Schaer, Spiegel Online 2009-11-06). Västeuropa kan omöjligen fortsätta att vara gisslan i dispyten mellan Ryssland och Ukraina. Rysslands huvudsakliga intresse är att leverera naturgas och inget annat, särskilt med tanke på nuvarande omständigheter i Europa. Men det finns också anledning att sprida energikällorna, exempelvis via Nabucco, hävdar Handelsblatt (i Schaer, Spiegel Online 2009-11-06).

En besynnerlig omständighet är att Gerhard Schröder och Joschka Fischer som företrädare för Die Grünen, tidigare utrikesminister och vice förbundskansler i Schröders regering 1998 - 2005, idag är rivaler. Fischer är som internationell politiker engagerad i att knyta samman Centralasien med Europa och förbättra relationerna med Turkiet. Genom detta arbete har han kommit att bli personligen engagerad i att pipelineprojektet Nabucco säljs in till Europa och kommer att utgöra den alternativa energikälla, bl.a. till Nord Stream, som man planerar för. Samtidigt med detta är Schröder i första hand intresserad av att bevara det ryska gasmonopolet. Kampen fortsätter mellan de två rivalerna, avslutar Neukirch (i Spiegel Online 2010-02-15).

Efter många turer fram och tillbaka står så slutligen Dmitry Medvedev den 9 april i år och åser när gasledningen under ceremoniella omständigheter svetsas samman i Portovayabukten 60 kilometer från Viborg i Ryssland. Under öppningstalet kallar han sjösättningen av projektet ”ett enastående ögonblick”, samtidigt som Angela Merkel i en videosändning välkomnar projektets ”enorma ekonomiska potential” (AFP, The Local 2010-04-09).

Lokal nivå

Som nämnts i inledningen till detta kapitel som behandlar medieanalys fokuserar lokala medier ofta mer på detaljer, av naturliga skäl. Detaljförvecklingar blir förstås allt viktigare ju närmare man lever en installation i rummet av den typ som gasledningen utgör. Greifswaldregionen präglas, som nämnts, av relativ fattigdom i jämförelse med övriga Tyskland, det finns inte mycket av traditionell industri i regionen då detta framför allt är gammal bördig jordbruksbygd. Följaktligen har inga agglomerationseffekter heller genererat några binäringar i större bemärkelse, såsom t.ex. IT-företag eller serviceinriktad verksamhet. Fisket har varit betydelsefullt och är det delvis fortfarande. Historiskt har hamnen i Stralsund utgjort en viktig kommunikationsknutpunkt för Östersjöhandel, men den varvs- och rederinäring som funnits har förlorat i betydelse sedan Tysklands återförening, med ökad arbetslöshet som följd. Turism har också varit betydelsefull i ett historiskt perspektiv, bl.a. har många tyskar av tradition turistat i regionen. Idag är detta en av de viktigaste näringarna (källa).

I dagens situation upplevs därför Nord Streams etablering som ett positivt inslag av många människor boende i Greifswald med omland (Roth, NNN.de 2009-08-07). Detta bekräftas av hur de intervjuade polska journalisterna Elzbieta Kubowska (Kurier Szczecinski) och Zbigniew Plesner (Polskie Radio Szczecin) upplever situationen, i första hand tycks människor i Greifswaldregionen bedöma ledningsprojektet som positivt, samtidigt som de engageras mer av ledningen ju närmare de bor denna, enligt Kubowska. I början av augusti 2009 röstar man i Stralsund således igenom planeringsförslaget om den landbaserade fortsättningen på Nord Streams ledning inom delstaten Mecklenburg – Vorpommern söderut, som kallas Opal. Längden uppgår till ca. 100 km inom delstaten och den totala kostnaden för hela ledningen landar på mer än en miljard euro.

Transportkapaciteten kommer att bli 36 miljarder kubikmeter naturgas per år, vilket motsvarar två femtedelar av Tysklands årsförbrukning (Roth, NNN.de 2009-08-07).

I Mecklenburg – Vorpommern räknar man med att få ett uppsving i orderingång som en följd av pipelineprojektets etablering, investeringar i kraftverk och ökad lagerhållning. Man beräknar att den totala investeringssumman i delstaten kommer att uppgå till fyra miljarder euro och den strukturella omvandlingen kommer att skapa 2400 nya jobb. Förutom Opals och Nord Streams ledningar ska även den nordtyska ledningen NEL byggas, mellan Lubmin och Bremen. Kostnaden för denna blir två miljarder euro (Roth, NNN.de 2009-08-07).

Förberedelserna med anläggningsarbetet kring Nord Streams ledning, bl.a. i Sassnitz' färjehamn, har skjutit fart ordentligt. Med samma kraft som från en ohejdbar stridsvagn, om man får tro Seidler (i Spiegel Online 2010-03-11). Överallt ligger rör på varandra, svarta på utsidan och röda på insidan, och truckar med trailers far omkring med rören till och från fartyg på de slaskiga vägarna bland de otaliga kranarna. Varje rör är identifierbart och en del av dem är på väg till Slite på Gotland. I hamnområdet är 45 000 st. tolv meter långa rör lagrade, vilket motsvarar 550 km pipeline. Det franska företaget Eupec betongbelägger varje rör för att öka vikten på det med 24 ton. Detta gör att röret kan ligga orubbligt kvar på botten (Seidler, Spiegel Online 2010-03-11).

Men fortfarande finns en del rättsfrågor kvar att lösa när det gäller miljöaspekter. Kritikerna menar att arbetet med projektet i framför allt Greifswaldsbukten kan störa den vårliga romlägningsperioden för sillen som lever i västra Östersjön. Omkring 80 procent av säsongens sill börjar sina liv i den här bukten, vilket alltså är den sill som bl.a. hela den tyska fiskeindustrin är beroende av. Vetenskapsmän som arbetar i Rostocks hamn har forskat i bukten sedan 1977 och man är nu säker på att sillen som lever här går igenom en mycket tuff period just nu. Man tror att det kan ha att göra med klimatförändringar som värmer upp vattnet i Östersjön, men detta är inte slutgiltigt bekräftat. Av de två ledningar som skall dras genom Östersjön skall den ena läggas ut detta år och den andra 2011. Men av hänsyn till den känsliga marina miljön, främst för att inte störa sillens romläggning mer än absolut nödvändigt, kommer skarvningen mellan havs- och landbaserade ledningar i både Greifswald och Viborg att göras för båda ledningar samtidigt (Seidler, Spiegel Online 2010-03-11).

Ledningsarbetet kommer att innebära nergrävning av rör i meterdjupa diken i

Greifswaldbukten. På grund av sillens romlägningsperiod måste detta arbete skjutas upp till mitten av maj, men egentligen motsätter sig forskarna på området den här tidpunkten – ”det vore bättre om man startade byggnationen i juni eller juli istället”, menar von Dorrien (i Seidler, Spiegel Online 2010-03-11). En lång kall vinter som denna kan nämligen medföra att romlägningsperioden kommer igång senare, vilket skulle kunna innebära att byggstarten blir mitt under den känsligaste perioden, enligt von Dorrien (i Seidler, Spiegel Online 2010-03-11).

Nord Streamprojektet har som bekant fått godkänt av alla berörda stater för en tid sedan. Men miljöorganisationerna WWF (Världsnaturfonden) och BUND (tyska motsvarigheten till Jordens Vänner) har ansökt hos en hög domstol i Greifswald om ett föreläggande om tillfälligt byggstopp. Miljöförespråkarna hävdar att tillståndet som Nord Stream erhållit inte föreskriver tillräckliga kompensatoriska åtgärder med tanke på de negativa miljökonsekvenser som bygget kommer att medföra. Bottengrävningen kommer t.ex. att röra upp gamla gödsellämningar från havsbotten som innehåller kväve och fosfor. De befarar att rörlägningsarbetet kan utgöra ett allvarligt hot mot Östersjöns ekosystem och de är kritiska till det faktum att Nord Stream bara planerar för att kompensera med 40 procent av intrånget – en kalkylering som motsvarar ett alldeles för litet ansvarstagande, enligt miljöorganisationerna (Seidler, Spiegel Online 2010-03-11).

Nord Streams talesman Lissek bekräftar denna kalkyl och meddelar att konsortiet kommer att betala en kompensation på 3.6 miljoner euro – med andra ord det som överenskommit om i planeringstillståndet. Miljöförespråkarna menar dock att kalkylen är alldeles för snålt tilltagen. De kritiserar också att kontinentalsockeln mellan Greifswaldbukten och Östersjön delvis kommer att behöva grävas upp eftersom de stora rörlägningsfartygen kräver en kanal för att kunna passera här. De borttagna sedimenten förväntas återföras till havsbotten nära Usedom. Vid denna tidpunkt är det oklart vilket beslut domstolen tar i frågan (i Seidler, Spiegel Online 2010-03-11).

När sillen återkommer till Greifswaldbukten i slutet av året måste arbetet upphöra igen, för att sedan behöva ligga nere från början av 2011 till åtminstone i mitten av maj, av hänsyn till romlägningsperioden. Detta är dock inget som oroar Nord Stream: ”Vi kommer att hinna bli klara”, hävdar Lissek för Nord Stream (i Seidler, Spiegel Online 2010-03-11).

Polen

Riksnivå

Det råder ingen tvekan om att Polen från ett helhetligt perspektiv har kritiska invändningar till Nord Streams gasledning allt sedan ryktena om detta projekts sjösättning börjar skjuta fart ordentligt i Europa, framför allt i och med bildandet av konsortiet Nord Stream AG år 2005 (Bobinski 2006 datum). Den första kraftfulla reaktionen i Europa mot ledningen står just Polen för. Under våren 2006 jämför den då nytillträdde polske försvarsministern Radosław Sikorski, numera utrikesminister, (Bobinski 2006 datum) projektöverenskommelsen mellan

Ryssland och Tyskland med Molotov-Ribbentrop-pakten, som ingicks mellan dessa stater strax före andra världskriget. Pakten innebar att man kom överens om att dela upp Östeuropa mellan sig (TT, SvD 2009-01-05).

Historiska anor när det gäller polackers uppfattning om deras stats relation till de omgärdande stormakterna gör sig uppenbarligen gällande i Sikorskis känsloladdade utfall, vars innehåll alltså kan antas representera en mängd polackers uppfattningar, inte minst blir detta uppenbart efter en stunds mediastudier. Anledningen till att Sikorski drar växlar ända tillbaka till andra världskriget är en utbredd och historiskt förankrad uppfattning inom både Polen och de baltiska staterna om att Ryssland inte drar sig för att utnyttja olika maktmedel i geopolitiskt syfte. I fallet Nord Stream ser man starka skäl för Ryssland att göra sig oberoende av de gasledningar man nu nyttjar genom såväl Polen och de baltiska staterna som Ukraina och Vitryssland. Östersjöledningen ger Ryssland möjlighet att stänga av de landbaserade ledningarna mot dessa stater utan att riskera en allvarlig konflikt med Tyskland eller andra europeiska stormakter genom att gasförsörjningen till Europa tryggas, menar Oscarsson (SVT 2007-11-25).

Resonemanget bekräftas av Polskie Radio. Ett belysande och sammanfattande exempel är Polskie Radios webbsida som den 6 november 2009, dagen efter Sveriges godkännande av gasledningen, redogör för den spontana reaktionen på detta beslut från det polska presidentrådets ordförande Władysław Stasiak. Han menar att Polen står inför svåra tider nu när Finland och Sverige har givit grönt ljus åt Nord Streams planerade pipeline (i Pg/di, thenews.pl 2009-11-06). Polskie Radio bekräftar att motståndet varit hästskt från Polen, Ukraina och baltiska stater som menar att projektet hotar deras energisäkerhet, samtidigt som miljögrupper varnar för att ledningen kommer att förstöra den ekologiska balansen i Östersjön (Pg/di, thenews.pl 2009-11-06).

I och med de svenska och finska besluten kommer Centraleuropa att åsidosättas från det viktigaste systemet för gastransporter på kontinenten. Regionen är dessvärre redan exkluderad från dess nuvarande huvudsakliga nätverk på området – ”The Northern Pipeline” och South Stream – samtidigt som anläggningsarbetet med Östersjöledningen riskerar att generera förödande ekologiska konsekvenser, hävdar Stasiak (i Pg/di, thenews.pl 2009-11-06).

Vidare citerar Reuters Przemyslaw Wipler (i Pg/di, thenews.pl 2009-11-06), tidigare oljeexpert för den polska regeringen, när han uttalar sig om gasledningen: ”Den grundläggande risken är att så fort den är i funktion skulle Ryssland kunna stoppa leveranser till Polen utan att påverka dess nyckelklient som är Tyskland”. Frågan om Ryssland är benäget att använda energivapnet i samband med politiska kontroverser mot sina närmaste grannar bekräftas i åtminstone ett fall. På nyårsdagen 2009 stoppar Ryssland sina gasleveranser till Ukraina eftersom parterna inte kan komma överens om ett nytt kontrakt för det innevarande året (TT, SvD 2009-01-05).

Så långt inledningsvis angående den officiella politiska hållningen i Polen till Nord Streams naturgasledning. Men hur bekräftas i företrädesvis polsk mediebild att detta resonemang i stor utsträckning delas av polacken på gatan? Som det ska visa sig nedan tar sig engagemanget

mot gasledningen andra och mer konkreta uttryck i Polen än i många andra berörda stater. Ett exempel är hur sakfrågan drivs partipolitiskt i Polen och inom EU. Under åren 2005-2007 innehar PiS (f.d. president Lech Kaczynski's parti, högerliberalt och nationalistiskt med sociala solidariska drag; Swiecicki 2009 s. 18) regeringsmakten i Polen och den politiska eliten intar till en början en positiv hållning till de tyska socialdemokraterna och Gerhard Schröder. Men i och med att det slutgiltiga beslutet om gasledningen tas utan Polens medverkan känner sig den politiska ledningen istället förrådd, enligt Plesner.

I juli 2008 antas en resolution i Europaparlamentet *mot* gasledningen. Denna föregås av att PiS organiserar en egen konferens i Szczecin angående ledningsprojektet, ledd av Joachim Brudziński och Konrad Szymanski. Konferensen resulterar bl.a. i en appell som starkt kritiserar en etablering av ledningen. Den politiskt mest drivande personen i sammanhanget är EU-parlamentsledamoten Marcin Libicki (PiS). Det är betecknande att det blir under hans ordförandeperiod i förslagskommittén i EU-parlamentet som appellen kommer att bilda underlag till parlamentets resolution mot projektet, menar Kubowska.

Kubowska bekräftar att den övervägande delen av den polska opinionen är negativt inställd till pipelinen enligt den övergripande mediebilden, inte minst i Warszawa med omnejd. Av alla medier nämner Kubowska endast en blog som från och till förhåller sig kritisk till den dominerande polska mediebilden av Östersjöledningen: www.szczesniak.blogbank.pl. Möjligen kan ytterligare en marginell skillnad i medieframställningen spåras; tidningen Gazeta Wyborcza, med fokus på en specifik journalist, är inte lika precis i medieframställningen som övriga medier, hävdar Kubowska.

I huvudstadsregionen är det framför allt politiska skäl som avgör det dominerande negativa ställningstagandet bland opinionen, betonar journalisten Plesner. Skälen handlar om ledningens lokalisering intill den polska gränsen, och därmed rädslan inför att en olycka kan inträffa med bl.a. läckage från ledningen som följd. Eller att tysk gas på botten intill Bornholm, kvarlämnad sedan andra världskriget, kan explodera i samband med byggnationen (plesner). I diskussionen angående riskerna med dessa stridsmedel beslutar sig dock Nord Stream 2007 för att den tidigare tänkta ledningsrutten vid Bornholm ska flyttas norrut, med en förlängning av den totala längden på Östersjöledningen med 8 kilometer (Rigzone 2007-08-21).

Ett annat exempel, som visar hur engagemanget mot gasledningen tar sig andra uttryck än genom de traditionella politiska partierna, är "Zwiazek Miast i Gmin Polskich", Föreningen för polska städer och kommuner. Den gemensamma motivationen att motsätta sig ledningsbygget mynnar ut i en resolution i slutet av 2009 i vilken man tar avstånd från projektet. I detta sammanhang är "Kapitan" Jaworzewski från samhället Rewal vid kusten nära den tyska gränsen drivande, menar Kubowska.

Med tanke på den komplicerade gränsrelationen mellan Polen och Tyskland är frågan om polackers motivation att engagera sig i politiska frågor intressant att dryfta, i synnerhet i ljuset av gasledningens inverkan politiskt och miljömässigt på staterna, över tid. Att Swiecicki

(2009 s. 18) konstaterar att det nästan vid varje val i Polen kan tolkas som att man röstar emot någon eller något, och inte för, blir därmed belysande. Politikerna åtnjuter extremt låg prestige, samtidigt som de flesta tycks uppleva att de olika partierna inte har några realistiska alternativ att presentera. Politikeryrket hamnar längst ner på skalan, efter sophämtare och städare, i enkäter där följande fråga ställs: ”Vad vill du att ditt barn ska bli?” En följd av dessa förhållanden är ett många gånger lågt valdeltagande, vilket ibland har medfört bisarra politiska konsekvenser i form av exempelvis extremistiskt lagda personer som röstats till makten (Swiecicki 2009 s. 18).

Mot bakgrund av detta resonemang ter det sig därför mer förståeligt varför det samtidigt är så att den genomsnittlige polske medborgaren, enligt Plesner, inte är intresserad av Nord Streams naturgasledning. Trots detta finns det ändå en klar opinion, och när man tar ställning är det mediernas bild som i första hand formar ställningstagandet, hävdar Plesner. Och bland de polska medierna är en överväldigande majoritet *mot* gasledningen, vilket även gäller för de polska politikerna. Samtidigt speglar medierna politikernas åsikter, menar Plesner. Och då kan man på sätt och vis säga att ”cirkeln är sluten”: Medierna speglar politikernas åsikter och formar samtidigt människornas.

Plesner påpekar också att Polen är en utpräglad enhetsstat, och att detta kan anknytas till det faktum att medier i Polen tenderar att behandla nyheter på ett enhetligt sätt.

Det slutgiltiga klartecknet till Nord Streams gasledning tog sin tid och det finns ett värde i att försöka belysa hur perioden sedan projektstarten 2005 återspeglats i Polen på vissa plan, vilket delvis gjorts ovan. Det polska initiativet att försöka övertala EU att agera mot projektet misslyckades och vid dags dato är det under full byggnation. Därmed har engagemanget och den politiska gnistan mot ledningen falnat en del, tycks Plesner mena, och inga protester hörs längre från t.ex. premiärminister Donald Tusk (PO, liberalt parti, störst i Polen med ca. 50% väljarstöd; Swiecicki 2009 s. 18) (Plesner).

Idag är den officiella ståndpunkten från polsk sida att man är emot projektet av miljöskäl. Detta bekräftas bl.a. genom samtal med sekreterare Anna Suchenek vid polska ambassaden i Stockholm (Suchenek, Polska ambassaden, Stockholm 2010-04-01). Det relativt nyinrättade polska regeringsorganet “Generalna dyrekcja ochrony srodowiska”, Generaldirektoratet för miljöskydd, med filialer utspridda över landet och vars direktiv bygger på EU-lagar, är en viktig instans för spridning av polska ståndpunkter i miljöfrågor, bl.a. angående Nord Stream. Filialen i Szczecin har tydliggjort var Polen står i frågan, hävdar Kubowska.

Lokal nivå

Som nämnts ovan på riksnivå framställs opinionsbilden i fråga om ställningstagande till naturgasledningen i det närmaste identiskt i medier som representerar lokal respektive riksnivå i Polen, hävdar Kubowska och Plesner. Det går emellertid att spåra en större mängd konkret engagemang mot projektet lokalt och regionalt, närmare ledningen, i jämförelse med övriga Polen. Dessa uppgifter kan förmodas härstamma i första hand från lokala/regionala medier. Tankarna går osökt till Polskie Radio Szczecin, Zbigniew Plesners hemvist, och

tidningen Kurier Szczecinski där Elzbieta Kubowska arbetar.

Kubowska berättar om hur människor reagerat instinktivt p.g.a. rädsla för naturgasledningen i det lilla samhället Rewal vid kusten nära tyska gränsen. Man har engagerat sig i olika typer av aktiviteter och ”happenings” mot projektet. Människor här känner rädsla särskilt för att negativa ekologiska konsekvenser kan komma att underminera deras turism. En politiskt och i övrigt drivande person i sammanhanget har varit nämnda ”Kapitan” Jaworzewski, som alltså härstammar från denna ort. En bit öster om Rewal, inte långt därifrån, ligger byn Darlowo. Liknande farhågor har upplevts här med aktiviteter som följd, bl.a. har Fru Posiewska initierat en förening; ”Ekoczuwanie”, Ekologisk medvetenhet, där man fokuserar på potentiellt negativa konsekvenser från ledningsbygget. Ett tredje exempel på aktivt lokalt engagemang är arbetet i Swinoujście för resolutionen 2009 som nämnts ovan, i regi av ”Zwiazek Miast i Gmin Polskich”, Föreningen för polska städer och kommuner, berättar Kubowska.

Plesner bedömer att staden Szczecin med omland kommer att gynnas positivt av att en terminal för flytande naturgas, LNG, kommer att förläggas till Swinoujście, vilket är en konsekvens av att ledningsbygget blir av. Förslaget om en terminal lades fram som en slags ”kompensation för Polen”, på initiativ av Lech Kaczynski, då det stod klart att beslutet om gasledningen tagits utan Polens medverkan. I ett tidigare alternativ från Buzeks regering planerades för att en gasledning skulle dras från Norge till Polen, hävdar Plesner.

Terminalbygget i Swinoujście uppfattas dock inte som något självklart positivt av alla. Miljöaktivister och miljögrupper har protesterat mycket kraftfullt mot detta, men en av grupperna har äventyrat sin trovärdighet, menar Plesner, p.g.a. av att den inte registrerat sig och därför inte existerar formellt. I jämförelse med Tyskland existerar inga miljögrupper i Polen på liknande organisatoriska nivå och med liknande politisk slagkraft. Polska miljögrupper är mindre och fokuserar på naturbevarande på en mer konkret och lokal nivå, hävdar Plesner.

Gränsrelationen Polen – Tyskland

Frågan ställdes till Kubowska och Plesner i vilken omfattning man kan tala om att ledningsprojektet har en påverkan på gränsrelationen mellan staterna, och om det finns specifika skillnader i mediebilderna av gasledningen i Warszawa respektive Berlin. Plesner bekräftar den övergripande bilden som diskuterats. I Berlin är man positiv och i Warszawa negativ, återigen med anknytning till den symboliska innebörden i Molotow-Ribbentrop-pakten. Men också till den generella antiryska attityden i Polen. På tysk sida är en rådande attityd att Tyskland verkligen inte ska dominera över Polen, men ändå fungera som någon slags ”God farbror” i relation till grannstaten (Plesner).

Det pågår expertförhandlingar på olika detaljnivåer mellan de båda staterna angående gasledningsprojektet, och det senaste mötet har precis genomförts i slutet av april i Berlin, nämner Kubowska. Inbjudna var bl.a. Hamnmyndigheten och Maritima Administrationen i Szczecin samt Maritima Institutet i Gdansk. Diskussionen gällde de särskilda problem som

kommer att uppstå om gasledningen inte grävs ner i den tyska ekonomiska zonen, och Polen samtidigt beslutar sig för att expandera det större hamnområdet i Szczecin – Swinoujście. Detta medför problem för fartyg med ett djup på 14 meter eller mer att passera ledningen mot Swinoujście. Pipelinen har nämligen en diameter på 1.5 meter och man måste också ta hänsyn till ett säkerhetsavstånd på 2 meter. Inte minst med tanke på sjöfartstrafiken till och från den förestående terminalen för LNG (Liquid Natural Gas) i Swinoujście kommer detta att kunna utgöra ett problem (Kubowska).

Warszawa har inte kunnat överenskomma direkt med Nord Stream i detta ärende då det handlar om rörläggning i tyska vatten, hävdar Kublik (Gazeta Wyborcza 2010-03-05). Nord Streams konsortium har dock meddelat fredagen den 5 mars att man ämnar delvis begrava respektive flytta 20 km av ledningssträckningen ut mot djupare vatten inom tysk ekonomisk zon för att inte blockera farleden till Świnoujście. Men riktigt alla krav från polsk sida kanske inte kommer att uppfyllas. Nord Streams förslag utgår ifrån att förändringarna ska gälla ett fartygsdjup på max 16 meter, medan man från polsk sida vill ha garantier för tillgång till de polska hamnarna för fartyg med ett djupgående på 17 meter (Kublik, Gazeta Wyborcza 2010-03-05).

Sammanfattningsvis har Nord Streams naturgasledning en stark påverkan på de polsk-tyska relationerna kring starten 2006, i och med överenskommelsen utan Polens medverkan, men i nuläget, präglad av den europeiska samsynen, tycks den inte ha någon betydelse alls för gränsrelationen på en lokal respektive regional nivå, bedömer Plesner. När det gäller gränsrelationen i sig mellan staterna går det att spåra några få kvarlevande stereotypiska uppfattningar som kommer till uttryck emellanåt, men inte i någon större omfattning, enligt Kubowska. En viss rasism lever exempelvis kvar i de östra delarna av den, från ett tyskt perspektiv, förhållandevis fattiga delstaten Mecklenburg – Vorpommern. Och på den andra sidan gränsen kan man t.ex. tala om ett traditionellt polskt komplex för Tyskland, men som nu kan antas vara på väg att dö ut.

Sverige

Riksnivå

Av DN (Jonsson, DN 2007-02-15) framgår, genom en Synovate Temo-undersökning som utförts på uppdrag av folkpartiet, att majoriteten av svenska folket inte vill att den rysk-tyska naturgasledningen skall byggas. I februari 2007 säger sig alltså 76 procent av de 1041 tillfrågade i mätningen att de hört talas om planerna på bygget. Av dessa säger 24 procent ja och 51 procent nej till ledningen, medan 25 procent inte vill eller inte vet hur de ska svara. Motståndet är störst bland de äldre medborgarna, som också har störst kunskap på området. Av de som vill slippa gasledningen är antalet betydligt större bland kvinnor än män (Jonsson i DN 2007-02-15).

Med facit i hand vet vi idag att ledningsprojektet till sist blev av, och orsakerna till att det blev uppskjutet under flera års tid är flera. Det handlar om en utbredd rädsla i Europa för ett ökat

ryskt inflytande, parallellt med den historiska rysskräcken bland annat inom den svenska och finska befolkningen, massiv kritik från yrkesfiskare och miljöorganisationer, och inte minst polsk rädsla för att Ryssland och Tyskland ska göra upp bakom ryggen på Polen, vilket har skett tidigare i historien (Lundin, SvD 2010-01-17).

Åren 2006 - 2007 är det påtagligt hur den offentliga debatten på svensk riksnivå angående gasledningsbygget domineras av säkerhets- miljö- och energipolitiska perspektiv. Den inledande svenska kritiken är huvudsakligen fokuserad på projektets potentiella påverkan på den känsliga floran och faunan i Östersjön. Det visar sig att miljöområdet egentligen är det enda där Sverige verkligen kan hävda sin åsikt med auktoritet i sammanhanget. I miljöavseendet lovar Nord Stream, i linje med Espo-konventionen, att utföra noggranna undersökningar och överlämna detaljerade miljörapporter till miljömyndigheterna i de stater vars ekonomiska zoner projektet berör, dvs. förutom Ryssland och Tyskland även Danmark, Finland och Sverige, hävdar Bakst (Der Spiegel 2006-11-15).

Parallellt med miljökritiken hettar det till ordentligt i debatten angående det säkerhetspolitiska läget under våren 2006, bl.a. med anknytning till "rysskräcken". Då jämför den nytillträdde polske försvarsministern (senare utrikesminister) Radoslaw Sikorski (Bobinski 2006) överenskommelsen kring ledningsprojektet med Molotov-Ribbentrop-pakten som ingicks mellan Tyskland och Ryssland 1939 strax före andra världskriget. Pakten innebar att man kom överens om att dela upp Östeuropa mellan sig (TT, SvD 2009-01-05).

Anledningen till att Sikorski drar dessa växlar är en utbredd uppfattning inom både Polen och de baltiska staterna om att Ryssland inte drar sig för att utnyttja olika maktmedel i geopolitiskt syfte. I fallet Nord Stream ser man starka skäl för Ryssland att göra sig oberoende av de gasledningar man nu nyttjar genom såväl Polen och de baltiska staterna som Ukraina och Vitryssland. Östersjöledningen ger Ryssland möjlighet att stänga av de landbaserade ledningarna mot dessa stater utan att riskera en allvarlig konflikt med Tyskland eller andra europeiska stormakter genom att gasförsörjningen till Europa tryggas, menar Oscarsson (SVT 2007-11-25). Att Ryssland är benäget att använda energivapnet i samband med politiska kontroverser med åtminstone sina närmaste grannar är uppenbart. Det är nyårsdagen i Ukraina 2009 ett betecknande exempel på. Ryssland stoppar då sina gasleveranser till grannstaten eftersom parterna inte kan komma överens om ett nytt kontrakt för det innevarande året (TT, SvD 2009-01-05).

I Sverige ifrågasätts projektet från ett likartat perspektiv under 2006. Bakst (Der Spiegel 2006-11-15) liknar innebörden i den svenska kritiken vid en trojansk häst; ryska spioner kommer att kunna överblicka Östersjöns militära och civila båtrafik med hjälp av gasledningen och den tilltänkta serviceplattformen. Projektet anses vara ett allvarligt hot mot den svenska statens säkerhet. Säkerhetsanalytikern Robert Larsson, Rysslandsexpert vid svenska FOI (Totalförsvarets Forskningsinstitut), menar att det är fullt möjligt att installera radar- och ekolodssystem i anslutning till både gasledningen och serviceplattformen, och med modern utrustning placerad så nära svenskt territorium hamnar Ryssland i en helt ny dimension när det gäller möjligheten till avläsning av svenska förhållanden (Bakst, Der

Spiegel 2006-11-15). Vidgas perspektivet till en hotbild baserad på terrorism går det även att anta att eftersom det åligger Sverige att skydda serviceplattformen är det högst sannolikt att det kommer att kunna uppstå friktion mellan staterna i det fall Ryssland känner sig nödgat att intervensera, hävdar Larsson (i Bakst, Der Spiegel 2006-11-15). Även försvarsminister Mikael Odenberg (m) och oppositionspolitiker Ulrica Messing (s) uttrycker oro från ett försvars- och säkerhetsperspektiv (Bakst, Der Spiegel 2006-11-15).

Krister Wahlbäck (DN-debatt 2006-07-31, i Jönsson m.fl. 2009 s. 3), tidigare ambassadör, säkerhetspolitisk expert och professor emeritus, kritiserar att regeringen trots allt ignorerar de säkerhetspolitiska analyserna och i ett uttalande inför ett möte med Östersjöländerna 2006 hävdar han:

”Den rysk-tyska gasledningen strax öster om Gotland blir ett akut miljöhot mot Östersjön. Ett 70 meter högt gastorn ska byggas öster om Fårö. Stormaktsintressena har talat och svenska regeringen säger inte ett knäpp. Folkkrätten ger oss rätt att säga nej till projektet, som också är en säkerhetspolitisk risk.”

Under 2007 söker Polen och de baltiska staterna EU-medel för att en alternativ landbaserad sträckning skall utredas. Denna utredning får stöd av Larsson (FOI) som menar att det egentligen inte finns något ryskt behov av att öka kapaciteten i de egna gasledningarna inom en överskådlig tid. För Rysslands del är det överskuggande skälet till byggnationen att man vill vara ekonomiskt och politiskt oberoende (Oscarsson, SVT 2007-11-25). En reaktion från Nord Stream på denna typ av argumentering är att en landleddning blir dyrare än en havsledning på 25 års sikt eftersom transitavgifterna till Polen, Ukraina och Vitryssland då försvinner nästan helt (Oscarsson, SVT 2007-11-25).

Men enligt Sveriges förre ambassadör i Moskva, Sven Hirdman, är det obefogat att hysa en sådan oro för Östersjöledningen som man gör i Sverige. Debatten präglas av överdrivna farhågor såsom rysskräcken, delvis osakliga argument, och den är absurd och egendomlig, anser han (Hirdman i Savic, SR.se 2006-11-22). För att tydliggöra hur svensk argumentering delvis kan botten i en historisk rysskräck hänvisar han till en debatt i Sverige för ca. hundra år sedan angående s.k. sågfilas. Den gången trodde man inom nationella kretsar att bl.a. de ryska tattarna som drev omkring i Sverige och slipade sågar och yxor var ryska spioner, vilket ju visat sig vara rena fantasier i efterhand. Och kritiken idag mot gasledningen angående miljö- och säkerhetsaspekter är överdriven då det faktiskt i praktiken är omöjligt för Ryssland, både rent tekniskt och ekonomiskt, att använda gasen i maktpolitiskt syfte. Bland annat därför att gas inte kan lagras mer än maximalt ett par dagar, hävdar Hirdman (i Savic, SR.se 2006-11-22).

I samband med att Hirdman lämnade sin post i Moskva 2004 varnade han för att förbindelserna mellan EU och Ryssland hotade att försämrats påtagligt. EU borde lägga mer energi på att förbättra dessa genom att integrera Ryssland mer i Europa, istället för att betrakta staten som en fiende, menade han (i Savic, SR.se 2006-11-22). Det bör fokuseras mer på det positiva ömsesidiga beroendet inom energisektorn i Europa, bl.a. genom integrerad handel

mellan Ryssland och EU som ju är tanken bakom hela Nord Streams projekt (Hirdman i Savic, SR.se 2006-11-22).

Att svenska politiker givit Polen och de baltiska staterna sitt gillande när de hävdar att Tyskland och Ryssland gått bakom ryggen på dem genom sin överenskommelse om projektet, kritiserar Hirdman (i Savic, SR.se 2006-11-22). Exempel på detta är socialdemokraternas utrikespolitiska talesman Urban Ahlin, som också fått medhåll av borgerliga politiker. Argumentet som förts fram och stöds av de svenska politikerna är att en landbaserad ledning istället borde byggas (Hirdman i Savic, SR.se 2006-11-22). I sammanhanget kan nämnas att medan gasledningsprojektet mer har karaktären av en teknisk affär för Tyskland och Ryssland, kan man för Sveriges del tala om att det snarare utgör ett dilemma i den meningen att Östersjöns innanhav av många i Sverige betraktas som en del av dess folksjäl (Högselius, Energimyndigheten 2010).

Det kan påpekas att Rysslands förslag om byggnation omkring år 1997-1998 av en andra gasledning genom Polen fick ett nej, men detta aktualiserade samtidigt Östersjöplanerna som har ett starkt stöd från EU. Inom unionen ses gasledningsprojektet som fredsbevarande och som ett naturligt steg mot ökad energisäkerhet i Europa, hävdar Hirdman (i Savic, SR.se 2006-11-22).

Svensk kritik mot projektet och regeringens agerande kommer som nämnts bl.a. från yrkesfiskare, Försvarsmakten och Naturvårdsverket som i sina remissvar bl.a. kräver att en östligare lokalisering av ledningen måste utredas. Oppositionen, genom bl.a. Maria Wetterstrand (mp), hävdar att man överväger att riva upp beslutet vid ett eventuellt regimskifte år 2010 (Nationalencyklopedin 2010-01-22). Före detta statsminister Göran Persson (s) var också skeptisk till Nord Streams projekt i ett tidigt skede, i likhet med många andra socialdemokrater, men Persson höll det för i stort sett omöjligt för Sveriges del att stoppa det, menar Knutson (SVT/rapport 2009-11-05).

Orsaken till detta ligger i att med ett nekande till ledningen hamnar Sverige i en mycket obekväm energipolitisk situation i Europa då rysk naturgas ses som det miljövänligaste alternativet till kolkraften i Tyskland, efter beslut om kärnkraftsavveckling i landet. Beslut i dessa frågor är fattade av de gröna och socialdemokraterna i Tyskland. Dessutom är den f.d. tyske socialdemokratiske förbundskanslern Gerhard Schröder styrelseordförande i konsortiet Nord Stream, vars huvudägare är Gazprom, och detta företag ägs av ryska staten. Tyska och ryska ekonomiska och politiska intressen knyts därmed ihop och sammantaget verkar dessa förhållanden pressande på den svenska regeringen, menar Knutson (SVT/rapport 2009-11-05). Projektet är samtidigt prioriterat inom EU av kommissionen och parlamentet och av Europeiska rådet. Nord Stream betraktas inom EU som ett europeiskt nyckelprojekt (Lundin, SvD 2010-01-17).

I och med den svenska regeringens ja till gasledningen 5 november 2009 har regeringens miljökrav uppfyllts, enligt miljöminister Andreas Carlgren (c) (Nationalencyklopedin 2010-01-22). Omfattande miljökontroller har genomförts i samband med förundersökningarna till

projektet och Carlgren menar att Nord Stream under de 23 månader undersökningen varade verkligen tog sin hemläxa på allvar, samtidigt som han försvarar regeringens uppmuntrande hållning till projektet med att "alla stater har rätt att placera en pipeline i internationella vatten" (Hellner, Baltic Worlds Dec. 2009 vol II s. 43). I det här fallet är FN:s konferens angående sjölag otvetydig, hävdar Carlgren (i Hellner, Baltic Worlds Dec. 2009 vol II s. 43); ingen kuststat ska kunna monopolisera internationellt vatten i kraft av sin territoriella belägenhet.

Med utgångspunkt från regeringens agerande i frågan kan ett tydligt tecken på skiljelinje i åsikter spåras, angående ställningstagande till gasledningens vara eller icke vara. Hellner (Baltic Worlds Dec. 2009 vol II s. 43) breddar perspektivet och tycker att förutsättningarna för godkännande av avtalen kring gasledningsprojektet till Nord Streams favör absolut inte vilar på visionen om en sammanhållen europeisk energipolitik som grund. På ett övergripande plan får detta till följd att den gemensamma strävan inom Europa mot målet att skapa en sammanhållen energipolitik för EU:s del blir än svårare att nå. I sammanhanget kan också nämnas att ingen av regeringarna som är delaktiga i beslutsprocessen har fört fram säkerhetspolitiska frågor i diskussionen (Hellner, Baltic Worlds Dec. 2009 vol II s. 43).

Detta perspektiv kan anknytas till Robert L. Larsson (FOI 2007 s. 1), som anser att Nord Streams projekt med stor sannolikhet kan komma att förändra det strategiska energipolitiska mönstret i Europa och bli en friktionskälla, då den regionala stabiliteten kommer att ruckas på och möjligheten för de nya EU-medlemmarna att kunna medverka i säkerhetsuppbyggnaden i norra Europa reduceras. Gasledningen kommer också att generera ökade makt- och påverkansresurser åt Ryssland, hävdar Cornell & Nilsson (2008 s. 3), en stat som utvecklats i auktoritär riktning under president Putin. Dessutom delas EU-medlemmarna i två delar och detta gör det svårare att formera en gemensam europeisk energipolitik (Cornell & Nilsson 2008 s. 3).

Ett avslutande inlägg i det här sammanhanget anknyter till den ekonomiska krisen som tog sin början under våren/sommaren 2008 och sköt fart på allvar under hösten 2008 i samband med konkursen av det amerikanska finansbolaget Lehman Brothers Holdings Inc. Enligt Anders Åslund (European Energy Review 2010-04-26) håller det ryska statsägda Gazprom, huvudägare i Nord Stream, på att få stora problem med konkurrerande ryska energibolag, minskad omsättning och ett dåligt rykte som opålitlig leverantör. USA har nyligen blivit störst i världen när det gäller naturgasproduktion och den europeiska marknaden flödar över av bl.a. Liquid Natural Gas (LNG). Som en reaktion på detta har Gazprom snabbt tvingats byta taktik och man har anammat en mer defensiv strategi (Åslund, European Energy Review 2010-04-26). Det kan med dessa relativt snabbt förändrade förhållanden på naturgasmarknaden i Europa antas att ställningstaganden till Nord Streams gasledning, från bl.a. aktörer nämnda ovan, görs utifrån andra och nya utgångspunkter.

Lokal nivå - Gotland

Enligt Nyman (nonkonform.se 2010-04-02) har den lokala debatten på Gotland varit ganska blygsam och en betoning från kritikernas sida mot gasledningen har legat på en eventuell

miljöpåverkan snarare än säkerhetspolitik. Men fram i december 2007 är det inte många av lokalborna på Gotland som berört miljöaspekten angående ledningen, hävdar Hennel (SvD 2007-12-02). Däremot har miljöfrågan dominerat i den inrikespolitiska debatten i Sverige (Hennel, SvD 2007-12-02). När projektet kritiserats av insändarskribenter på tidningarnas hemsidor från en säkerhetspolitisk ståndpunkt har skribenterna i kommentarsfunktionerna på hemsidorna ofta anklagats för att fara med konspirationsteorier och hysa en "rysskräck" (Nyman, nonkonform.se 2010-04-02).

Den så kallade "rysskräcken" är något som återkommer i stor omfattning vid exempelvis Googlesökning på "rysskräck nord stream". I detta arbetes litteraturförteckning finns några exempel på källor som berör "rysskräcken": (Savic, SR.se 2006-11-22), (Jönsson, DN.se 2007-02-14), (Lindahl, e24.se 2007-04-01) och (Lundin, SvD 2010-01-17). I allmänhet omnämns begreppet i olika medier gällande allt ifrån de flesta stater runt Östersjön till specifikt för exempelvis Polen, Gotland/Sverige eller delar av Finland.

Följande reportage förtydligar hur skiljelinjen i åsikter kan ta sig uttryck när det gäller rysskräcken på just Gotland. I Svenska Dagbladet (Hennel, SvD 2007-12-02) liknas de två tvistande fiskarna Matti Wainsoo och Kjell Ahlqvist vid Jan Ersä och Per Persa i ett av Frödings diktverk, när de träter om den rysk-tyska gasledningen. Kjell Ahlqvist konstaterar efter en stund att man faktiskt inte kan vara överens om allt. Beträffande gasledningen går uppenbarligen åsikterna isär bland lokalbefolkningen. Och när åsikterna går isär på Gotland, med anknytning till "ryssen", är det högst sannolikt att det har starka historiska anor (Hennel, SvD 2007-12-02).

Detta illustreras på ett gripande sätt av Helgi Jansson i reportaget. Hon berättar att stillheten på Gotland är det hon minns allra tydligast från sin uppväxt, i kontrast till de tidigare åren i Estland. Hon hade levt i ständigt oväsen och krigsmyller i samband med att tyskar och ryssar sköt på varann. I en liten fiskebåt kurandes under en presenning tillsammans med 33 personer flydde hon från Estland under krigsslutet 1944. I det inledande skedet av kriget hade Helgi Janssons pappa deporterats till Sibirien, hennes morfar blivit inspärrad av ryssarna och farbrodern blivit skjuten. Helgi Jansson minns att morfadern utbringade en skål för Estland med sina vänner. Alternativet att stanna kvar under den sovjetiska ockupationsmakten kom aldrig på fråga. Mer än 6000 baltiska flyktingar kom till Gotland under ett fåtal veckor månaderna september - oktober år 1944, varav de flesta transporterades till fastlandet. För de familjer som stannade kvar på ön väcks minnena till liv med den planerade gasledningen, man vill inte ha med ryssarna att göra. Helgi Jansson minns hur Tyskland och Ryssland delade upp Östeuropa 1939 i varsin intressesfär och hon kan inte låta bli att känna rädsla inför att något liknande kan ske. Hon tycker att debatten om den rysk-tyska gasledningen varit lam hittills. Men hon konstaterar samtidigt att svenskarna inte har samma bakgrund som hon, inte har varit utsatta för kriget, och därför inte riktigt kan förstå hur hon upplever situationen. "Ger man dem ett lillfinger kanske de tar hela handen", menar hon (i Hennel, SvD 2007-12-02).

Helgi Janssons berättelse levandegör hur minnen i samband med historiska förhållanden präglar ett ställningstagande till gasledningen. Perspektivet gäller även för fiskaren och

baltättlingen Matti Wainsoo som också kom med båten från Estland under kriget. Han frågar sig vad vi ska med ledningen till här då Sverige i alla fall inte kommer att ha nytta av den. Han litar inte på "ryssen", det vore bättre om ledningen drogs på land, menar han (Hennel, SvD 2007-12-02).

Den svenske fiskaren Kjell Ahlqvist, som normalt fiskar utanför Skånes kust, anser å sin sida (i Hennel, SvD 2007-12-02) att det pratas för mycket negativt om ledningsprojektet i Slite. Han ser snarast fördelar för fiskeindustrin då mycket fisk kommer att stå vid ledningen som kan utnyttjas av tråleriet. Och någon hotbild från Ryssland tycker han sig inte se, vare sig när det gäller miljö- eller säkerhetsfrågor. En åsikt som delas av Kustbevakningens chef Örjan Samuelsson. Andra Slitebor, som också är positiva till vad gasledningen för med sig, hoppas bl.a. att projektet ska skapa nya arbetstillfällen och att hela orten ska få ett uppsving (Hennel, SvD 2007-12-02).

Anna Gynning är kaféägare på Storgatan i Slite och hennes åsikter är exempel på hur man kan känna sig ambivalent i frågan om gasledningens vara eller icke vara - det finns fördelar och nackdelar beroende på vilket perspektiv man intar. Utifrån företagarrollen är Anna Gynning positiv, men samtidigt känner hon sig oroad för miljökonsekvenserna av ledningen (Hennel, SvD 2007-12-02).

Trots att kommunen upplåter hamnen i Slite till Nord Stream i augusti 2009 så säger kommunstyrelsen plötsligt nej till ledningen, fast ett ja förväntades. Hittills har Nord Stream investerat ca. 40 miljoner kronor i hamnreoveringen (Gotlands Allehanda 2009-08-25). En enig kommunstyrelse avstyrker slutgiltigt den 24 augusti naturgasledningen, efter några turer, och framhåller i sitt yttrande till bl.a. Näringsdepartementet och Naturvårdsverket att man "hellre ser en satsning på långsiktigt hållbara energikällor." (Gotlands kommun 2009-08-24). Skulle projektet ändå genomföras betonas betydelsen av att den marina miljön undersöks fortlöpande så att åtgärder kan sättas in vid eventuella störningar i ekosystemet (Gotlands kommun 2009-08-24).

Kommunens splittrade hållning i frågan om gasledningen visar sig genom att en övervägande majoritet i kommunstyrelsen tidigare röstat för hamnuppbyggnaden i Slite, en kostnad på ca 85 miljoner kronor totalt varav Nord Stream står för ca. 80 miljoner. Därmed kan budskapet från kommunstyrelsen uppfattas luddigt, och enligt Nyman (nonkonform.se 2010-04-02) tolkar omvärlden det som att Gotland helhetligt sett ändå är för gasledningen.

Den 5 november 2009 godkänner Sveriges regering ledningsbygget. Av de 60-tal svenska remissinstanser som yttrat sig i frågan är tre från Gotland: Gotlands kommun, Länsstyrelsen och Gotlands Högskola (Nyman, nonkonform.se 2010-04-02). Sammanfattningsvis hävdar Länsstyrelsen för Gotlands län (Länsstyrelsen Gotlands län 2009-08-19 s. 3) att det är tveksamt om gasledningsprojektet bör tillåtas då myndigheter i de stater som berörs av detta projekt enhälligt menar att det faller under Esbo-konventionen, vars innebörd är att negativa miljökonsekvenser kan förväntas med projektets sjösättning (Länsstyrelsen Gotlands län 2009-08-19 s. 3). Även Gotlands Högskola är tveksam, i linje med de generella synpunkterna

i remissen enligt Esbo-konventionen till bl.a. Naturvårdsverket. Man menar att hela Nord stream-projektet känns otidsenligt då hela världen måste minska utsläppen av CO2 och andra växthusgaser drastiskt. Investeringar av stora mått som läggs på det här projektet borde istället gå till energilösningar som är ekologiskt hållbara (Gotlands Högskola, Yttrande, 2009-06-25).

Kommunfullmäktiges beslut har skadat förtroendet i frågan, för Gotlands och i förlängningen även för Sveriges del, enligt ledarskribenterna för två gotländska lokaltidningar. Socialdemokraten Håkan Ericsson på Gotlands Folkblad, politisk chefredaktör, beklagar att fullmäktige inte markerade ett nej till ledningen i linje med miljöpartiets ståndpunkt. Han är dock tveklöst positiv till den satsning som gjorts i Slite. Samtidigt talar den moderata ledarskribenten Mats Linder i Gotlands Allehanda om en förlorad heder. Och Eva Bofride, centerpartist, menar att hamnbeslutet kommer att upplevas mycket besynnerligt, vid en tillbakablick på detta i framtiden. Det tycks gå att spåra tvivel, kast mellan positivt och negativt ställningstagande till gasledningen och hamnbeslutet i Slite, under perioden för detta ärendes gång (Nyman, nonkonform.se 2010-04-02). Enligt Nyman (nonkonform.se 2010-04-02) tycks detta tvivel påtagligt hos socialdemokraten Ericsson. (+Annika Melin)

De som bejaktar naturgasledningen skiljer ledningsprojektet från hamnbygget i Slite. Men det går inte att skilja ledningen och hamnbygget åt, menar de främsta kritikerna moderaten Rolf K Nilsson och miljöpartisten Stefan de Maecker. Att acceptera erbjudandet om hamnupprustningen medför att Gotland förlorar sin trovärdighet som remissinstans, menar de (Nyman, nonkonform.se 2010-04-02). Stefan de Maecker (mp) anser att kommunstyrelsen borde poängterat miljökonsekvenserna istället för att grunda sitt yttrande på att gasen inte är en förnyelsebar energikälla - om ledningsbygget för med sig konsekvenser som påverkar miljön hade man kunnat kräva kompensation för skadorna som uppkommer, menar han, och får medhåll av Rolf K Nilsson (m) (Carlson, Helagotland.se 2009-08-25). Nilsson oroas dock mest av det planerade rysk-tyska gasledningsprojektet av säkerhets- och försvarsmässiga skäl, det är uppenbart att ledningen utgör ett potentiellt hot mot Sverige, menar han (i Hennel, SvD 2007-12-02). Att byggnationen redan är igång till lands år 2007 är oroväckande - det vittnar om en nonchalans från Nord Streams sida att inte i tillräcklig omfattning värna om en europeisk konsensus angående projektets sjösättning, innan spaden går i jorden. Istället kan maktmotiv från Nord Streams och ryska statens sida upplevas påfallande. Hotbilden är uppenbar, menar Nilsson, just därför att Ryssland inte gjort några ansträngningar alls att försöka dölja att man kräver total säkerhetskontroll runt gasledningen, och att man vill skapa en "säkerhetszon" runt den (Hennel, SvD 2007-12-02).

Enligt Leino (Gotlands Allehanda 2009-03-28) har den svenska kritiken mot projektet mestadels handlat om den tänkta serviceplattformen nordost om Gotland. Men under 2008 meddelade Nord Stream att plattformen inte längre behövs och därmed drog man tillbaka sin ansökan. Detta bekräftas av Dan Svanell, informatör på Nord Stream, i Ny Teknik (Karlberg & Kleja, Ny Teknik 2008-04-08). Underhåll och skötsel ska istället kunna skötas av intelligenta inspektionsverktyg, så kallade pigs, som kommer att kunna ta sig fram genom hela ledningen (Karlberg & Kleja, Ny Teknik 2008-04-08).

Konsekvenserna kan bli både negativa och positiva för Gotland i och med att serviceplattformen inte byggs, hävdar Leino (Gotlands Allehanda 2009-03-28). De förväntade nya arbetstillfällena som inte blir av är negativt. Men samtidigt undgår man risken för giftiga utsläpp från ledningen då tryckprovning av rören med havsvatten skulle ha skett från serviceplattformen, och i samband med detta kunde man förvänta att förorenat vatten skulle ha släppts ut (Karlberg & Kleja, Ny Teknik 2008-04-08). Den ryske journalisten och filmaren Grigory Pasko håller det dock för högst sannolikt att plattformen ändå kommer att byggas i slutändan (Leino, Gotlands Allehanda 2009-03-28). Det är bara ett taktiskt utspel i nuläget, menar Pasko, att säga att den inte behövs (Nyman, nonkonform.se 2010-04-02).

5. Resultatdiskussion

5.1 Resultat av medianalys

Inledning

Under denna punkt behandlas det övergripande syftet som berör frågan huruvida närhet eller distans till en anläggning kan påverka befolkningens inställning. Resterande syften behandlas under Övriga resultat.

I behandlingen av argument/åsikter nedan är mediebildens åsikter kategoriserade i Gemensamma, Unika och Motstridiga resultat. I linje med syftet som berör den politiska respektive miljömässiga dimensionen sker en kategorisering enligt detta under Gemensamma resultat, där samtidigt den rumsliga åsiktsspridningen blir kategoriserad.

I resultaten presenteras staterna enligt följande:

- Tyskland Riksnivå – TR, Tyskland Lokal nivå – TL
- Polen Riksnivå – PR, Polen Lokal nivå – PL
- Sverige Riksnivå – SR, Sverige Lokal nivå - SL

Gemensamma resultat

Energi- och säkerhetspolitiska argument

Den negativa reaktionen inledningsvis 2006 står framför allt Polen och Sverige, men även Estland och Lettland och för. Polen åberopar energi- och säkerhetspolitiska skäl med tonvikt vid oron inför det framtida energisäkerhetspolitiska läget i Europa, accentuerat av den egna statens tillkortakommanden i samband med energiöverenskommelsen mellan Tyskland och Ryssland utan Polens medverkan. Här kan en tydlig historisk anknytning spåras till den i Europa förekommande ”rysskräcken”, som främst har sina rötter i andra världskriget, men också vidare tillbaka i tiden. Denna uppfattning delas i stort av de baltiska staterna.

Sveriges negativa ståndpunkter, till en början framförda främst genom Larsson (FOI),

innehåller ingen tyngd på energiförutsättningarna, möjligen av förklarliga skäl med tanke på avsaknaden av en framtida energiöverenskommelse mellan Sverige och Nord Stream. Istället lyfts oron fram inför det framtida prekära säkerhetspolitiska läget i Europa, inledningsvis med den planerade plattformen utanför Gotland i centrum, och samtidigt betonas risken med att Ryssland kommer att utnyttja projektet till att militärt ”patrullera Östersjön” och kanske t.o.m. spionera. Här är även rysskräcken en aktiv komponent. En tydlig skiljelinje i åsiktsbetoning vilar dock på Gotland, här tycks ett starkt motstånd mot gasledningen finnas, där just rysskräcken aktivt lever kvar. Dels som en följd av Gotlands territoriellt utsatta läge utgörandes Sveriges ostligaste punkt under det kaotiska andra världskriget, kan man förmoda. Men i samband med krigsslutet flydde också tusentals balter, främst estländare, till Gotland och deras upplevelser har haft en kraftfull inverkan på den skarpa åsiktskulturen.

I takt med att Nord Streams projekt realiserar alltmer i Europa, som en följd av framgångsrika överenskommelser mellan berörda aktörer, klingar dock de energi- och säkerhetspolitiska argumenten av bland tidigare kritiska stater och istället fokuseras på miljöaspekterna. Detta märks inte minst genom att ingen av staterna som är delaktiga i beslutsprocessen p.g.a. att deras ekonomiska zoner berörs (Finland, Sverige och Danmark) har fört fram säkerhetspolitiska frågor i den slutgiltiga diskussionen. Samtidigt har man alltså haft invändningar mot projektet tidigare på flera grunder, inte minst från svensk sida. Ett exempel är den svenska hållningen genom Sveriges miljöminister Andreas Carlgren, som bekräftar att överenskommelsen med Nord Stream välkomnas nu när miljökraven anses vara uppnådda. Carlgren betonar att varje stat har rätt att nyttja andra staters ekonomiska zon till dragning av pipeline, i kraft av Havsrättskonventionen (i Hellner, *Baltic Worlds Dec. 2009 vol II s. 43*). Inom Sverige Riksnivå finns också tydligt positiva ståndpunkter till gasledningen representerade. Hirdman, f.d. svensk ambassadör i Moskva, tycker att man är onödigt rädd och orolig i Sverige och betonar fördelen med en sammanhållen energipolitik i Europa som projektet kommer att medföra. Hirdman är dock i klar minoritet om man får tro mediebilderna av hur åsikter tycks vara representerade i Sverige.

Sammanfattningsvis blir det komplicerat att utläsa det övergripande svenska ställningstagandet till ledningen, på riksnivå, utifrån säkerhetspolitiska aspekter. Det hänvisas till miljöaspekter från officiellt håll, men det kan samtidigt antas att rädslor inför och åsikter om ledningen vilar kvar, men dryftas inte längre, av pragmatiska skäl. Att debatten tystnat är ju inte en garant för att kritiken försvunnit. Tysklands (och Rysslands) officiella ställningstaganden i debatten har som utgångspunkt de otvivelaktigt positiva konsekvenser de anser att projektet kommer att generera för hela Europa på både energi- och säkerhetspolitiska grunder. Dessa ställningstaganden dominerar starkt i mediebilderna. Men motståndare till naturgasledningen finns i Tyskland också, de argumenterar att tysk import av rysk naturgas redan nu uppgår till 41.5 procent, och bl.a. att Västeuropa kommer att bli mer sårbar för politisk utpressning med projektet.

Följaktligen tolkas det i den här studien som att det inte råder någon stor skillnad i åsikt för PR, PL, SR och SL, när det gäller det negativa ställningstagandet till ledningsprojektet utifrån energi- och säkerhetspolitiska argument. Sverige sticker ut något i den meningen att

energiläget vilar i bakgrunden (dock tydligt aktualiserat av Larsson, FOI) samtidigt som det kan tänkas att motståndet mot ledningen är mindre i SR i jämförelse med PR och PL. Att ett starkare motstånd mot gasledningen finns representerat för SL i jämförelse med SR är dock högst sannolikt. Slutligen lämnar medieanalysen inga tecken på skillnader i åsikter mellan TR och TL beträffande dessa argument, alltså gäller ett gemensamt positivt ställningstagande till gasledningen för Tysklands del.

Miljöargument

Även om de energi- och säkerhetspolitiska argumenten får en framträdande plats i den sammantagna mediebilderna under den inledande perioden 2006 är miljöskälen mot naturgasledningen lika starkt representerade, för det mesta uttryckta i samklang med de tidigare. Det kan antas att detta är ett uttryck för hur medier arbetar och fungerar – den dåvarande polske försvarsministern Sikorskis utfall under våren 2006 med sin anknytning till Molotov – Ribbentrop-pakten är sannolikt en sällsynt tacksam nyhetsrubrik att toppa dagordningen med för snart sagt alla medier i norra Europa, och därmed trängs övriga nyheter jämförelsevis undan, exempelvis när det gäller miljöaspekterna i fallet Nord Stream under den här perioden.

Samtidigt växer betydelsen av miljöargumenten över tid. Det blir uppenbart hur dessa aktualiseras alltmer som en följd av Espokonventionens riktlinjer (negativa ställningstaganden till ledningen av miljöskäl – Östersjön är ett redan hårt belastat unikt bräckvatten-innanhav); nya upptäckter av, och fokusering på, kemiska stridsmedel från andra världskriget i april 2007 på Östersjöns botten som bl.a. drabbar fiskare varvid anmälningar om detta blir hemligstämplade; och slutligen läcker det ut, i början av 2008, att Nord Stream ämnar rensa sina ledningar med 2.3 miljoner liter av ett preparat som av många anses giftigt.

Nord Streams ansträngningar är framför allt kopplade till Espokonventionens kriterier. Man satsar stor kraft på att gå de ställda kraven till mötes, med påföljd att Finland, Sverige och Danmark, som tidigare haft invändningar, alltså till slut godkänner projektet. Det kan tilläggas att de som fortfarande är starkt kritiska till ledningen har att lita till att god uppföljning i miljöarbetet kring ledningen sker löpande, så att alltför negativa miljökonsekvenser kan undvikas, i linje med t.ex. Länsstyrelsens på Gotland eller Gotlands Högskolas syn på saken genom sina remisser.

Men det blir också uppenbart att maktpolitiska krafter börjar påverka debatten. Den f.d. socialdemokratiske förbundskanslern Gerhard Schröder, numera i chefsposition för Gazprom/Nord Stream, satsar prestigefyllt i augusti 2007 på ett vädjande till EU om att se det positiva i projektet. Parallellt med detta planeras det för fullt och viss byggnation påbörjas av biprojekt till ledningen i form av exempelvis landbaserade ledningar och kraftstationer. Bakst (i Spiegel Online 2006-11-15) tar redan tidigt upp aspekten att de enda starka argumenten Sverige har att komma med i sammanhanget är miljöbetingade. Det kan förmodas att Bakst och f.d. statsminister Göran Persson argumenterar liknande; Sverige kan omöjligen driva de säkerhetspolitiska argumenten mot det faktum att såväl tyska socialdemokrater som det

officiella Tyskland, Frankrike, Nederländerna och Storbritannien tar ställning *för* Nord Streams projekt. I vardande vilar dessutom vid den här tidpunkten EU:s slutgiltiga beslut, efter EU-parlamentets resolution i juli 2008 *mot* gasledningen; EU upphöjer istället Nord Streams gasledning till ett nyckelprojekt som ska syfta till att säkra europeisk energiförsörjning, låta Ryssland närma sig Europa, och därmed skapa en god energisäkerhetspolitisk balans.

För Polens del är argumenteringen kristallklar, miljöskälen mot projektet är mycket starka under hela perioden och bekräftas bl.a. av det polska presidentrådets ordförande Władysław Stasiak i samband med Sveriges godkännande. Han menar att gasledningsprojektet riskerar att föra med sig förödande ekologiska konsekvenser i Östersjön (i Pg/di, Thenews.pl 2009-11-06).

Sammanfattningsvis lyfts miljöargumenten fram de senare åren, dels p.g.a. miljörelaterade sakfrågor som seglar upp i debatten i kombination med Espokonventionens kriterier. Men också som en följd av att den energi- och säkerhetspolitiska argumentationen klingar av i takt med att sannolikheten ökar för att projektet kommer att realiseras, inte minst genom att betydande investeringar görs, vilket försvårar pragmatisk politisk argumentation mot projektet för många aktörer, det blir så att säga lönlöst.

Den avslutande kategoriseringen ger vid handen att åsikterna är likvärdigt negativa mot gasledningen utifrån miljöargument i PR och PL, med skillnaden att aktiviteter mot projektet noteras i större utsträckning lokalt/regionalt. Tyskland visar på stora skillnader i vissa avseenden. Den energi- och säkerhetspolitiskt positiva argumenteringen väger tungt för TR och "tränger undan" miljöargumenten här. Men inom TL finns skarpa protester representerade främst av WWF och BUND. Man processar om byggstopp genom domstolen i Greifswald p.g.a. oro inför miljökonsekvenser. Vetenskapliga bedömningar som rör sillbeståndet i Greifswaldsbukten spär också på det negativa miljöargumentet, som kan antas vara ganska utbredd bland lokalbefolkningen.

För Sveriges vidkommande är den officiella hållningen att man anser miljökraven vara uppnådda, följaktligen godkänner man projektet. Men det är onekligen svårt att spekulera i t.ex. vilket resultat en enkätundersökning angående ett ställningstagande till gasledningen av miljöskäl skulle visa på, för SR respektive SL. De negativa miljöargumenten tycks dock vara klart mer representerade för SL i jämförelse med SR. Som jämförelse kan nämnas att bland det genomsökta mediematerialet finns en Temo-undersökning gjord i februari 2007 i Sverige, vilken gör gällande att 51 procent är emot och 24 procent för ledningen, och 25 procent vill inte ta ställning. Avslutningsvis; i linje med den dominerande mediebilderna blir utfallet i miljöargumentation positivt för TR och SR, och negativt för PR, PL, TL och SL.

Argument kring gränsrelationen Polen – Tyskland

Ett gemensamt övergripande drag mellan staterna när det gäller uppfattningen om gränsrelationen är att kommunikationen och kontakten över gränsen fungerar förhållandevis smidigt och bra. På frågan om hur gränsrelationen fungerar svarar den polska journalisten EK

att det endast finns några få kvarvarande rester av stereotypa uppfattningar. Det vill säga exempelvis viss rasism i östra tyska delstaten Mecklenburg – Vorpommern eller traditionellt polskt komplex för Tyskland, som nu är i danande. Även den tyske ambassadören i Stockholm, Joachim Rücker, menar att gränsrelationen tycks löpa smidigt på politiska, kommersiella och kulturella nivåer, vilket bl.a. reflekteras i medierna.

Ett annat gemensamt åsiktsdrag mellan staterna i den gränsöverskridande omlandsregionen Szczecin/Swinoujscie är de påtagligt negativa reaktionerna mot gasledningen i både den polska och tyska kustregionen, med fokus på miljöargument. För Polens del är det ett förstärkt uttryck för en åsikt som delas av övriga Polen. Men i Tyskland blir kontrasten uppenbar, dels kontra de lokala ”välståndsanhängarna” som är mycket positiva till naturgasledningen i samband med det förväntade ekonomiska uppsvinget genom Nord Streams etablering. Samtidigt finns säkerligen en stark representation av åsikter i övriga Tyskland som inte ser med blida ögon på miljöprotesterna, som framför allt representeras av WWF och BUND, det kan antas att man absolut inte vill ha några käppar i hjulet i det här skedet av processen.

Unika resultat

I någon mening går det att spåra unika resultat i åsikter för varje riks- respektive lokal nivå inom var och en av de tre staterna. Det som tas fasta på här är dock utpräglat unika förhållanden vid en jämförelse mellan staterna, som samtidigt kan komplettera tolkningen av de gemensamma och i viss mån de motstridiga resultaten. Ett gott exempel på detta är de unika och samtidigt helt skilda förutsättningar som råder för varje stat som ingår i studien när det gäller relationen till Nord Streams naturgasprojekt med utgångspunkt från energiavtal.

Ett utstående exempel är till att börja med Sverige, som är unikt i det avseendet att staten inte berörs alls av någon energiöverenskommelse i samband med processen kring Nord Streams etablering. Gasledningsbygget är jämförelsevis ett enormt projekt i Europa, sett framför allt till kostnader och ledningslängd. En spontan reaktion på detta förhållande är att om en stat saknar ekonomisk resursrelaterad inblandning i ett projekt som detta, så bör det rimligtvis leda till minimal påverkanskraft, dvs. möjlighet att delta i beslutsprocesser av alla de slag som kan tänkas uppkomma under en överskådlig framtid, i samband med projektet. Inget konstigt med det i och för sig.

Men möjligheten att överblicka eventuella konsekvenser blir desto svårare om man samtidigt inkluderar det faktum att Nord Stream investerat i Slite hamn med motsvarande ca. 80 miljoner kr och skänkt forskningsbidrag till Gotlands Högskola. Svaret på frågan om dessa bidragspengar spelar någon roll för Sveriges autonomi eller ej är uppenbarligen nej, med tanke på hur besluten är tagna när det gäller Gotlands kommunstyrelse och Sveriges regering. Men – det är ett faktum att beslutsprocessen också kantats av dispyter och ett frågetecken dröjer sig obevekligen kvar som handlar om: Vad kan vi veta om framtiden, som åtminstone inbegriper ett insålt förtroende i projektet? Följdfrågor blir naturliga, av typen: I vilken utsträckning arbetar Sverige för en uppgradering av övergripande styrnings- och

kommunikationsstrategier som handlar om att förutse och kunna hantera miljörisker och katastrofhot i Östersjöregionen? Och vilken syn har man på Nord Streams ansvar i dessa frågor?

Polen hamnar i en, utifrån sina hittillsvarande förutsättningar, unik energisituation genom att den tysk-ryska överenskommelsen inte bara är "en utfrysning" ur den framtida energigemenskapen, med osäkra energiförhållanden som följd. Positionen man haft utifrån ett europeiskt maktbalansläge har hittills varit unikt för Polen genom att man trots allt, likt Ukraina, innehaft den exklusiva rollen som oundgängligt transitland mellan de båda stormakterna.

Tysklands unicitet går hand i hand med satsningen på Nord Stream som den slutgiltiga energilösningen för Västeuropa de kommande åren, och man har lyckats få respons och sedan nå konsensus, där EU:s helhjärtade ställningstagande måste vara av avgörande betydelse. De enorma investeringarna inbegriper dock att det knappast finns några öppningar alls för grundläggande kritik – den måste vara konstruktiv i linje med projektets överlevnad.

Dessa tre stater förutsättningar visar sammanfattningsvis på tre helt olika utgångspunkter när det gäller positionering, troligen även på t.ex. geopolitikens område.

Motstridiga resultat

Blickar man från ett övergripande perspektiv visar det sig snart att väldigt mycket av den argumentering som berörts ovan kommer ner till en springande punkt, nämligen den klassiska skiljelinjen i åsikter som handlar om i vilken utsträckning den politiska dimensionen eller den miljömässiga är avgörande för människors ställningstaganden till, i det här fallet, gasledningen. Resultat angående detta bildar utgångspunkt för besvarandet av det övergripande syftet i arbetet vilket sker inledningsvis under Övriga resultat.

Under denna rubrik, motstridiga resultat, kan utöver detta konstateras att de gemensamma och unika resultaten ovan kan fungera som en form av tolkning, en "pedagogisk" strukturering av åsikter som mest av allt öppnar för en vidare analys av och diskussion kring vilken form och vilka vägar associationslösningar angående de båda dimensionerna kan ta. Det motstridiga i resultaten är m.a.o. i en mening redan uppenbart, istället handlar det om att ta det hela vidare och penetrera hur miljöargument respektive energi- och säkerhetspolitiska argument kan vidgas, och hur de kan mötas. Detta görs under övriga resultat, också i ett sammanhang där ett djuplodande av dessa argument passar in bättre; i en gemensam kontext och diskussion kring övriga syften och frågeställningar i det här arbetet.

5.2 Övriga resultat

Beträffande medieunderlagen är dessa betydligt mer knapphändiga för Polens och Tysklands del än för Sveriges del, men ett skarpt förtydligande av mediebildens åsikter för de två tidigare sker med hjälp av intervjuresultaten från de polska journalisterna och den tyske ambassadören.

Övergripande syfte

Ett övergripande syfte i arbetet reser frågan om närhet eller distans till en stor anläggning kan påverka befolkningens inställning, med utgångspunkt från i första hand mediers bild av Nord Streams naturgasledning. Helhetligt är bedömningen att informationen upplevs för knapphändig för att en tydlig och säker bild ska framträda med utgångspunkt från materialet. Dock kan ett konkretiserande antagande göras. Närhet till anläggningen tycks tyda på en polarisering: En relativt tydlig signifikans tycks råda för lokal nivå i alla tre stater när det gäller motstridigheter bland människor beträffande miljöargument respektive energi- och säkerhetspolitiska argument. Det upplevs som om människor lokalt tar ställning tydligare *för* ledningen av energi- och säkerhetspolitiska skäl, eller *mot* den av miljömässiga skäl. Med andra ord sker alltså en form av polarisering kring de båda argumenten. I Polen uttrycks motargument även genom aktivism, vilket antas vara ett förstärkt uttryck för den relativt homogena opinionsbilden mot ledningen i staten. I Tyskland och Sverige är reaktionerna mindre skarpa.

Medieföretagslokaliseringens betydelse för mediebild

Ett andra syfte rör frågan om mediers lokalisering, avseende på avstånd till ledningen, påverkar den bild medierna förmedlar av projektet. I detta fall upplevs underlaget definitivt för knapphändigt när det gäller Polen och Tyskland. Men ett antagande är att mediers lokalisering inte spelar någon större roll för de sätt mediebild belyser åsikter på, beträffande ställningstagande för eller emot gasledningen. Däremot tycks detaljrikedomen mer uppenbar i mediebild för alla tre stater, på lokal nivå. För Sveriges del är materialet mer mångfacetterat. Men resultaten här visar på samma typ av signifikans som för de andra två staterna.

Statstillhörighetens betydelse för mediebild

I ett vidare perspektiv utvecklas syftet ovan till frågan huruvida mediers bild påverkas av statstillhörigheten, vid en jämförelse mellan de tre staterna. Med utgångspunkt från medieunderlaget gäller att detta är mycket bristfälligt för Polen, bättre för Tyskland, och förhållandevis täckande för Sverige. Antagandet upplevs trots detta förhållandevis trovärdigt: Helhetsintrycket är att mediebild i stor utsträckning följer statstillhörigheten, i den meningen att den relativa öppenhet för argumentation som varje stat tycks representera, tycks också återspeglas via mediebild inom respektive stat. För Polens del förstärks detta inte minst av journalisten Zbigniew Plesners analys att medier i Polen i stort sett uteslutande speglar politikernas åsikter. Och att medierna samtidigt styr befolkningens åsikter i stor utsträckning. I Sverige tycks en större öppenhet råda för båda argumenten, men på senare tid har de energi- och säkerhetspolitiska argumenten tonats ner (i linje med regeringens

ställningstaganden?). I Tyskland upplevs mediebilderna också följa regeringens ställningstaganden, dvs. en övervägande positiv argumentering.

Miljö- och riskperspektiv

Att döma av resultaten som berör miljöargumentet har reaktionerna varit kraftfulla mot projektet under i stort sett hela perioden, om än att de klingat av en del i samband med att Europa förlikar sig med att besluten är fattade och att projektet blir sjösatt. Den främsta miljökritiken kommer som sagt från Sverige och Polen, men även, framför allt inledningsvis, Estland och Litauen. En aspekt som betonats starkt är den känsliga fysiska, kemiska och biologiska balansen för de marina ekosystemen som riskerar att ruckas för mycket på när ledningsdragningen sker utmed kustzoner och sjöbotten. Dessutom i kombination med risken att redan etablerade miljögifter, tillsammans med eventuella kvarvarande kemiska stridsmedel från andra världskriget, ska röras upp och spridas i vattnet.

Dessa miljöaspekter dryftas, men det är sällan det diskuteras – åtminstone på en genomtänkt övergripande nivå – vad en katastrof i Östersjön de facto kan generera för konsekvenser. Om en läcka på ledningen skulle uppstå, hur giftigt blir det och hur snabbt sprider det sig? Vilka kan drabbas och vad är sannolikheten att man kan bemästra problemen? Vilka gemensamma resurser har staterna organiserat fram kring Östersjön och hur organiserad är egentligen samordningen?

Mot bakgrund av dessa aspekter blir det svårt att individuellt bedöma hur säker och trygg man känner sig inför ett eventuellt katastrofhot. I det vardagliga livet skall en riskbedömning vägas mot andra betydelsefulla pusselbitar i livet, såsom materiella ting och välfärd som kan uppnås genom en betryggad energiförsörjning. Otaliga exempel över jorden och genom historien finns på hur människor befolkat vulkanslutningar och deltaområden p.g.a. den bördiga jorden, trots medvetenheten om att vulkanutbrott och översvämningar kan inträffa, ibland t.o.m. på högst sannolik grund.

Att dagens samhälle kan beskrivas som ett risksamhälle, enligt Beck, beror på att industriell modernisering medfört olika typer av risker som har obegränsad potential i tid och rum och som bottnar i orsaker, och medför konsekvenser, som ingen kan ställas till svars för. En oro växer hos människor som gör att de känner sig mer beroende av vetenskaplig kunskap. I linje med detta menar Lundén att många faror visserligen kan prognostiseras med ökade kunskaper om naturen, men genom att utnyttja dessa kunskaper i allt större omfattning ökar samtidigt risken att marginalerna minskas. Man låter bebyggelse och verksamheter förläggas allt närmare en farozon man upplever sig ha kontroll över och kunna avgränsa. Ett näraliggande problem är att om vi beskyller det vetenskapliga teknologiska samhället för globala miljöproblem, är det samma vetenskap vi behöver för att både kunna definiera hotets omfattning och kunna ”se” det, hävdar Zizek. Många miljöproblem är ju osynliga för blotta ögat.

Vidare visar Zizek med ett ”färskt” exempel på att katastrofer som inträffar i dagens samhälle kan få nya konsekvenser för människan p.g.a. hennes nya skapade förutsättningar. Molnet

från det egentligen ”anspråkslösa” vulkanutbrottet på Island har de senaste veckorna lamslagit lufttrafiken över i stort sett hela Europa, vilket är en skrämmande ”påminnelse om hur människan, med hela sitt enorma projekt att omvandla naturen, trots allt förblir en bland andra levande arter på jordklotet”, anser Zizek. I takt med att den tekniska utvecklingen gör oss mer oberoende av naturen blir vi samtidigt paradoxalt nog mer beroende av den. I sammanhanget är det också slående hur mediebilderna av ”katastrofen” godtyckligt tycks styras av mänskliga intressen och maktsfärer. En skrämmande känsla kan infinna sig av att en manipulering pågår – när det argumenteras för ett stopp av flygtrafiken p.g.a. risken för aska i jetmotorerna argumenteras det samtidigt mot detta då flygförbudet riskerar att medföra alltför stora finansiella förluster. Varför blev askhalten godtagbar just när flygbolagen signalerade att de inte hade råd att hålla flygtrafiken stängd längre? Det verkar tyvärr uppenbart att vetenskapliga rön om faror måste vika undan för ekonomiska påtryckningar, menar Zizek.

Detta rimmar med Becks resonemang om att vetenskapen ifrågasätts alltmer, konkurreras ut, av den sociala rationaliteten som hämtas från vardagslivets argumentering. Samtidigt betonar Beck mediernas roll för dagordningsättandet av hotbilder. I praktiken blir följden att den vetenskapliga respektive den sociala rationaliteten, samtidigt med medialiseringen som innebär politisk mediemakt, kämpar om det Eriksson benämner ”hotbildernas politik”, som handlar om det s.k. problemformuleringsprivilegiet, oftast via medierna. Och med detta är vi framme vid Entmans mer totala konceptanalys av mediernas roll i samhället, genom förslaget om en integrering av de senaste insikterna från forskningen om Framing – inramning, Priming – grundande, och Agenda-setting – dagordningsställande, varvid en ny systematisk satsning på att konceptualisera och förstå dessa begrepps innebörder och betydelse för politisk makt bör ske. Beträffande medier är hela det organiserade konceptet vinklat, om man ser till de bisarrt oteoretiserade allmänna diskurserna på detta område. Trots all den glöd och infernaliska uppmärksamhet detta koncept väcker bland aktivister och vanliga medborgare har fortfarande inte en nödvändig och tydlig definiering skett av konceptets vinkling, även om mycket seriös empirisk forskning uppmärksammat området, menar Entman.

En förhoppningsvis positiv sida av saken är att de sätt som medier förmedlar bilder på bidrar till att människor känner ett större personligt ansvar för lösningen på problemen. Och denna individualiseringstendens, som sker parallellt med en ökad fokusering på individuellt ansvar i samhället, gör förhoppningsvis också att medvetenheten om, och pressen på ”ansvariga för”, problembilder ökar. Beck pekar i sammanhanget på individens ökade ansvar, men också ökade möjligheter.

För att återgå till en presumtiv katastrofproblematik för Östersjöledningens del av säkerhetspolitisk karaktär är Larsson (FOI) av uppfattningen att projektet i sig utgör en friktionskälla i Europa, då risken finns att den regionala stabiliteten kommer att ruckas på. Och därmed reduceras möjligheten för de nya EU-medlemmarna att kunna medverka i säkerhetsuppbyggnaden i norra Europa. Om detta är rådande förutsättningar så måste ju en olycka förvärra det redan instabila läget rejält, är en tolkning.

Men när det kommer till kritan är det svårt att frammana en seriös och realistisk bild av att

Östersjöregionen verkligen skulle kunna ställas inför ett betydande *militärt* hot, menar Hellner. Med utgångspunkt från Nord Stream-projektets roll i Europa karaktäriseras regionen snarare av ickemilitära hot, varav det största förmodligen handlar om just miljön: Östersjön är dessvärre ett av världens sjukaste innanhav. Jordbrukets utsläpp från omgivande stater har bidragit till en nästan kronisk eutrofiering vilket innebär att nya drastiska åtgärder måste genomföras på kort varsel. Havet lider också av stora utsläppsmängder av bl.a. tungmetaller, dioxiner och kvicksilver, men också skräp, varav en del utgörs av svårnedbrytbara plastiska material. Förutom kuststaterna ansvarar även Tjeckien, Ukraina och Vitryssland för tungmetallutsläpp, ca. 15 procent av de totala utsläppen i Östersjön kommer från dessa stater via de stora floderna. Det handlar sammanfattningsvis om en rad problem som kräver stora ekonomiska och mänskliga resurser för att komma till bukt med, hävdar Hellner.

Därmed får denna del, med betoning på hotbilder och miljöperspektiv, avslutas av Jönsson m.fl. som driver en forskningsinriktning på Östersjöområdet som anknyter till denna problembild. Det handlar om att samordning krävs för att undvika att t.ex. enskilda aktörers vinstintressen plötsligt skulle kunna bli styrande i en risksituation. Man menar att miljörisiker inte känner några traditionella gränser - det är uppenbart att Östersjöregionen lider akut brist på en uppgradering av övergripande styrnings- och kommunikations-strategier, mot bakgrund av de hastigt ackumulerande miljöriskerna som utan tvekan är mänskligt betingade. Med dessa förhållanden utmanas också den gängse kunskapsrollen då riskhantering ofta är förknippad med stora frågetecken och okända världar, vi vet inte riktigt vad som kommer att inträffa vid en olycka. Vidgas perspektivet en smula faller det sig naturligt att ställa frågan om vilken roll denna riskhantering får för demokratin, hur politik skapas, och vilken roll medborgaren till sist får - vem har makten i sammanhanget, vem klarar av att hantera den, och var hamnar alltså medborgaren? Dessa frågor pockar på ett behov av att utförligt analysera vilka övergripande riskförhållanden som råder, för att sedan skapa en ram när det gäller hanteringen av dem. Med detta aktualiseras behovet av att analysera hur olika styrningsstrukturer påverkar överläggnings - och beslutsprocesser, kommunikation och kunskap, avslutar Jönsson m.fl.

Gränsrelationen Polen - Tyskland

Frågan om vilken inverkan gasledningen får på den gränsöverskridande omlandsregionen Szczecin/Świnoujście berör flera perspektiv. Till att börja med är ett förmodat scenario att ledningsetableringen genererar ett allmänt ekonomiskt uppsving med nya arbetstillfällen, inte bara för Greifswald och Tyskland utan även för den polska sidan av Szczecin/Świnoujście omlandsregion - i bästa fall gynnas man också här av såväl handel som arbetskraftsbehov och agglomerationsfördelar. En innerlig förhoppning är förstås också att projektetableringen får förlöpa utan större komplikationer eller negativa miljökonsekvenser.

Vad är förutsättningarna för detta positiva scenario? På den frågan skulle en lagom påläst pojke i nian svara EU och Schengen. Och - förhoppningsvis också en smula påläst på bakgrunden till det hela - fortsätta med att förklara hur fruktansvärt slutet på andra världskriget å andra sidan var. Och att detta fruktansvärda bidrog till idén om fredsprojektet EU. Det hemska med själva krigsslutet var att Polens gränser flyttades några hundra km

västerut, med påföljd att alla tyskar som bodde i det som varit Tyskland dittills tvingades "flytta med gränsen". Samtidigt föddes kalla kriget och de två ideologiska blocken blixtnabbt, med en mur inte långt från Szczecin som delade Tyskland mitt itu. Nya identiteter (ideologier, etniska minoriteter), oro för kriget som varit - bl.a. med tysk ockupation och judeförföljelser - och oro inför framtiden gjorde att kontakten i stort sett upphörde mellan Polen och Östtyskland från krigsslutet fram till mitten av 1960-talet. Kontakten förbättrades gradvis de påföljande åren fram till 1990-talets början, mycket tack vare den katolska kyrkan.

I och med kalla krigets slut 1989 kan Berlinmuren/Järnridån falla, Tyskland återförenas och Sovjetunionen upplösas. Omedelbart kommer det upp till ytan att den större delen av den polska befolkningen aldrig varit kommunisten hängiven. Sveriges dåvarande statsminister Ingvar Carlsson talar i efterhand om "en allvarlig felbedömning" angående ovetskapen i väst om de östeuropeiska folkens dolda frihetslängtan (mot västorientering) och det kommunistiska systemets inre svaghet, enligt Swiecicki.

Till en del handlar alltså en positiv utveckling av naturgasledningens inverkan på det gränsöverskridande omlandet om tidigare hat och etnisk konflikt som faktiskt på väldigt kort tid i sammanhanget vänts till något naturligt och väl fungerande, enligt "kunniga" på området som polska journalister och tyska ambassadens företrädare i Stockholm. EU och Schengen, svarade "pojken" ovan, men hur ser ett förtydligande ut av den positiva utvecklingen för Polen som egentligen startar under 1990-talets början?

Det är en fråga om mycket "betingade komponenter" som avgör den huvudsakligen positiva utvecklingen i gränsregionen. Till att börja med måste alla i princip "tjäna" på handeln som etableras, de kontakter som knyts och de nätverk m.m. som upprättas, och hysa förtroende för dem. Och en första grundläggande ingrediens i det sammanhanget är de komparativa fördelarna inom handel som gagnar både Tyskland och Polen på sikt. Förutsatt att inget kulturellt motstånd av betydelse motverkar processen förstås. Beträffande Polen kan det uppfattas förvånande av somliga att folkflertalet alltid upplevt sig som en naturlig del av västvärlden. Men detta faktum, hävdar Swiecicki, är ett viktigt bidrag till att en mycket snabb västorienterad omvandlingsprocess kan ske under början av 1990-talet, med bl.a. ansökan om medlemskap i både NATO och EU.

En del av oss i Sverige har, åtminstone tidigare, trott att Polen ligger nära Ryssland i många avseenden, framför allt språkligt och kulturellt. Men ingenting kan vara mer fel. Polska skiljer sig lika mycket från ryska som svenska skiljer sig från tyska. Och man tillåts t.ex. bara läsa ryska förutom polska i skolan under kommunisttiden, det som utifrån uppfattas som rysktillvänt har aldrig varit självvalt.

Med en liten avstickare bör också nämnas att både Thatcher och Mitterrand i det tysta är rädda att den gamla Jaltaordningen, delningen av Europa, skall upphöra efter 1989. Idéerna rotar sig till en del även i Tyskland. Men med den tyska återföreningen finns i praktiken inget alternativ, utvidgningen är den enda politiskt gångbara möjligheten. När stunden är inne kör den driftige utvidgningsansvarige EU-kommissionären Verheugen över både den tveksamme

Schröder och övriga motståndare, och EU-processen kan skjuta fart 2004, berättar Swiecicki.

Hösten 2008 går det amerikanska finansbolaget Lehman Brothers Holdings Inc. i konkurs och finanskrisen i världen är ett faktum. Men perioden fram till denna tidpunkt präglas av högkonjunktur i Europa. En övergripande och viktig detalj som förstås också genererar positiva effekter på den regionala utvecklingen i gränsregionen Szczecin/Świnoujście. Hur sker detta inom ramen för EU?

Enligt Rylander innebär ekonomisk förnyelse, inom ramen för EU:s mål, strukturomvandling i näringslivet. Dels täcks omvandlingen i reformländerna från planekonomi till marknadsekonomi in i begreppet. Men begreppet inbegriper också omvandlingen till en mer kunskapsdriven och nätverksbaserad ekonomi som sker globalt. Utöver förstärkt konkurrenskraft betonar den nya ekonomin innovationskraften, samtidigt som den nya ekonomiska geografin betonar en kombination av koncentrationskrafter och spridningskrafter. Olika typer av nätverk länkar samman åtskilda urbana regioner. Transporter och nätverkstjänster medverkar till en fragmentering av verksamheter i rummet, samtidigt som agglomerationsfördelar inom olika verksamheter bidrar till en koncentration. Den mänskliga kompetensen och de fysiska och sociala miljöerna, tillsammans med kapital, blir konkurrensfördelar inom de unika lokala och regionala förhållandena.

En kompletterande beskrivning av den regionala utvecklingspotentialen står Castells och Hall för. De argumenterar att stads- och regionalt styre kan adaptera bättre till snabba förändringar i globala teknologier och kulturer än statsstyren, och en adaptering mot regionalism kommer att generera ett större ekonomiskt välstånd genom de unika dynamiska och kostnadseffektiva serviceleveranser som kan utvecklas. Inom den rationella regionala planeringen kommer även bättre miljöskydd att kunna utvecklas, vilket kan fungera avskräckande på den ökande oron inför den många gånger till synes okontrollerade urbana tillväxten.

Dessa resonemang breddar perspektiven och inger inspirerande förhoppningar om olika utvecklingsmöjligheter för Szczecin/Świnoujście's gränsöverskridande omland i kombination med gasledningens inverkan. Ledningens potential som en "aktör" i sammanhanget som kan bidra till en regional ekonomisk tillväxt är uppenbar, genom de mångfacetterade möjligheter inom regional samverkan som står till buds.

Sociala relationer, tillit och riskbedömning i ett regionalt perspektiv

En annan infallsvinkel på gränsregionen handlar om kulturella aspekter på hur, och mot vilka områden, människor identifierar sig för att uppleva största möjliga trygghet och tillit – vilket är ett existentiellt behov hos människan enligt Giddens.

Trygghet och tillit handlar om vilka utvecklingsvägar människan ser framför sig att välja, utifrån de omständigheter som framför allt samhället har att erbjuda. Hägerstrand ser två möjliga vägar som är knutna till regional utveckling, i relation till globaliseringens och därmed marknadens inverkan. Enligt Hägerstrands *klassiska lokalbundna regim* är människans överlevnad intimt sammanflätad med lokala förhållanden beträffande drömmar,

mål och resursutnyttjande. Detta kan jämföras med Castells andra rumsliga logik som benämns *platsrummet*. Inom denna logik är det socialt interagerande och institutionellt organiserande som prioriteras och som utgår ifrån fysisk närhet eller tillhörighet mellan platser och människor. Här ringer en historisk klocka, detta är en trygghetsform vi känner igen, men globala förändringsprocesser gör att denna överlevnadsform blir utsatt för stark konkurrens.

I relation till tidigare existerande samhällen talar Giddens om existerande diskontinuiteter i det moderna samhället, som en följd av förändringshastighet, geografisk utbredning och moderna institutioners organisation. Tid- och rumseparationen medför en ökad frihet att lämna lokala traditioner, vilket i sin tur innebär att det sociala livet kommer att påverkas av s.k. rationella organisationer. Dessa organisationer utvecklar symboliska upplösningsmekanismer i form av t.ex. pengar (som därmed upplöser tid- och rumberoendet) och expertsystem (förväntningar över tid och rum skapas av tekniska experter). Härigenom utsträcks de sociala relationerna i rummet och globaliseringen är ett faktum, menar Giddens. Samtidigt har människans hantering av riskbedömning och känslan av tillit förändrats idag i jämförelse med det förindustriella samhället. Då var det familjerelationer, traditioner och religion i lokalsamhällets kända miljö som byggde upp tilliten. Idag förmedlas istället tillit genom abstrakta expertsystem, präglade av avsaknad av personliga kontakter, hävdar Giddens.

Dessa expertsystem rimmar med Hägerstrands *moderna regim*. Inom denna förutsätts människor skapa kontakter och hantera resursflöden fria i rummet. Det har inte längre något värde i sig om resursomsättningen för boplatsen är lokal eller inte. En rörlig livsstil styr hanteringen av material och energi – utbildning, service och upplevelser är m.a.o. inte längre koncentrerade till boplatsens närområde. Ett stadsbyggande som tar intryck av den moderna regimen kommer att generera infrastrukturella satsningar för underlättande av transport av människor och resurser i utbredda nätverk. Detta kan jämföras med Castells rumsliga logik *flödesrummet*. Inom denna har globaliseringen en tendens att lösa upp näringslivets förankring i det lokala samhället. Det blir digitala kommunikationssystem som står för organiseringen. Resurser och beslut transporteras blixtnabbt och den fysiska miljön påverkar processen minimalt. Genom flödesrummet skapas nätverkssamhällen som drar till sig en koncentration av pengar, makt och information.

Uppdelningen som sker mellan Castells logiker platsrummet och flödesrummet för med sig att ett beroende uppstår hos nationalstaterna av de globala kapitalmarknaderna, och detta försvårar i sin tur möjligheten för lokalsamhället att t.ex. beskatta, resursfördela samt kontrollera och påverka lokal utveckling. En konkurrensspiral nedåt tar form och utrymmet begränsas allt mer för möjligheten att bibehålla olikheter i sociala kostnader mellan välfärdsstater. Därmed begränsas nationalstaternas makt att råda över sin egen budget ytterligare, och välfärdsstaten får allt svårare att leva upp till medborgarnas förväntningar. En vanlig konsekvens för individen från denna utveckling är ökad geografisk rörlighet samt förändrade möjligheter att utveckla en ny identitet på lokal och regional nivå. I linje med detta förändras också stadsplaneringens förutsättningar genom att möjligheterna minskar till

formell kontrollutövning och till att kunna ha inflytande över det som sker. Parallellt med detta ökar också marknadens inflytande, förutser Castells. Att regionernas makt ökar på bekostnad av nationalstatens bekräftas även av Syssner och Rylander, och Syssner diskuterar också regionernas betydelse för nya former av mänsklig identitet.

De nya förutsättningarna förändrar även upplevelsen av risk, menar Giddens. Tidigare i det förindustriella samhället var det lokala våldsherrar eller religiösa tolkningar av naturkatastrofer som stod för hoten om risk. Det moderna samhället präglas av en annorlunda riskprofil där riskerna är kalkylerade och medvetna. Giddens menar alltså som nämnts att tillit är en fundamental ingrediens för människans existens och med den moderna utvecklingen har förutsättningarna för människor att utveckla tillit till varandra och samhället förändrats. Detta sätter en lupp på expertsystemen - människor som inte hyser någon tillit till dessa måste därför söka alternativ som innehåller större inslag av personliga kontakter och en mer personrelaterad tillit, anser Giddens.

Både Castells och Giddens betonar behovet av att uppleva tillhörighet och identitet som något mycket centralt hos människan. Det blir därför betydelsefullt i det moderna samhället att nya sätt utvecklas för sociala mobiliseringsprocesser som bidrar till att skapa identitet och en känsla av tillhörighet. Frågan uppkommer osökt hur detta kan ske inom ramen för den nuvarande samhällsutvecklingen, och Castells pekar ut två möjliga vägar.

Å ena sidan kan den lokala politiken förstärkas, men detta är något av en paradox med tanke på de ökande globaliseringsprocesserna. Strategin kan liknas vid en defensiv *motståndsidentitet* som framför allt växer fram genom att lokal gemenskap och den egna stadsdelen betonas. Den andra strategin handlar om människors upplevelse av möjligheter att påverka samhällsutvecklingen genom att en s.k. *projektidentitet* utvecklas. Denna mer problemorienterade strategi bedöms som mer fruktbar. Utvecklandet av en projektidentitet sker t.ex. genom deltagande i föreningar såsom aktionsgrupper eller miljörelser. Castells menar att det är på det här sättet som även övergripande strukturer kommer att påverkas på i förlängningen, när det gäller samhället och det internationella näringslivets spelregler. Det går därför att tala om en minst sagt stor utmaning när det gäller stadsplanering – att dels hantera motståndsidentitet och samtidigt söka nya möjligheter att stimulera människor i utvecklandet av projektidentiteter genom bl.a. främjandet av föreningar och intressegrupper.

Häri kan man onekligen spåra konkreta utvecklingsperspektiv som kan appliceras bl.a. på gränsrelationen. Enligt såväl Hägerstrand och Castells som Giddens tycks, generellt sett, det Castells benämner platsrummet inte kunna utesluta det s.k. flödesrummet. Frågan blir istället hur en sammanflätning av de i stora drag två olika strukturella överlevnadsvägarna för människan kan te sig, exempelvis i den specifika gränsregionen, om man ser till de praktiska alternativen Castells benämner motståndsidentitet och projektidentitet. Ett möjligt utvecklingsperspektiv torde vara att EU:s institutioner, i interaktion med Tysklands och Polens, beaktar innebörden av Castells två identitetsalternativ med fokus ett institutionellt närmande avseende på förlösande mekanismer för såväl marknadsrelationerna mellan staterna som beträffande den asymmetriska hierarkin. Dessa aspekter diskuteras vidare nedan.

Gränsrelationen i ett geopolitiskt perspektiv

För att återgå till diskussionen om en relativ ekonomisk tillväxt. Frågan är, vad händer om en recession, eller rädslan för en sådan, inträder i större omfattning i Europa inklusive i gränsregionen?

Detta är ett hypotetiskt resonemang som drivs för att skapa perspektiv. En tolkning i sammanhanget är att vi nog måste erkänna att vi rör oss i gränstrakterna till en europeisk ekonomisk nedgång mot bakgrund av finanskrisen fr.o.m. hösten 2008, sedan sker visserligen en smärre återhämtning med hjälp av väldiga statsstatliga och EU-mässiga insatser, men som därpå följs av den finanskrisrelaterade Greklandskrisen. Det bör noteras att vi inte sett slutet på detta än mot bakgrund av de senaste farhågorna för att en stramare finanspolitik i Europa påtagligt kommer att bromsa återhämtningen i världsekonomin. Det varnas nämligen för att händelserna i Europa kan dämpa den amerikanska återhämtningen, samtidigt som Kina börjar oroa sig för att den kinesiska exporten ska påverkas av en sjunkande europeisk efterfrågan (Björklund, DN-ekonomi 2010-05-25 s. 2).

En av alla som kommenterar EU:s utveckling med fokus på Greklandskrisen är Schwartz (DN-opinion 2010-05-15). Vad vi lärt av historien är att en ekonomisk recession är en spiral nedåt, på *alla* plan. Men vi tycks bli lika förvånade varje gång det inträffar, och hur fort det går. Särskilt beträffande spill-over-effekter till sociala miljöer och skeenden. Schwartz konstaterar krasst att "En grek är en grek" och menar med det att gamla stereotyper snabbt återupplivas. Trots årtionden av högstämmd retorik och bekännelser till den europeiska gemenskapen tycks vi européer ha förblivit ointresserade av och främmande för varann. De högtravande orden är uppenbarligen svåra att fylla med hjärtats och förnuftets övertygelse. Östutvidgningen verkar idag snarast förknippas med korrruption och kriminalitet i väst, än med ett berikande av tillvaron. Problemet, om inte östutvidgningen duger som operativ och mobiliserande målsättning för Europa, reser frågan – vad får vi då istället? resonerar Schwartz (DN-opinion 2010-05-15).

Detta negativa scenario som utspelar sig inom EU kan i några avseenden relateras till ledningsprojektet och dess inverkan på Szczecin/Świnoujście's gränsöverskridande omland. Vad jag vill betona är att så länge det råder jämförelsevis högkonjunktur, så länge "hjulen rullar" och alla jämförelsevis tjänar på gränsöverskridande verksamhet i linje med bl.a. Centralortsteorin - fram till krisen mellan t.ex. grekiska banker och tyska, eller beträffande gränskontakter i Szczecinregionen - så närmar sig också de mänskliga kulturerna ett gränsöverskridande. Detta är ju gränsrelationens positiva EU-utveckling under 2010-talet ett starkt bevis på.

Men likt exemplet ovan som visar att gamla stereotyper snabbt kan komma upp till ytan och därmed bidra till att helt stänga dörren till, eller åtminstone bromsa, gränsöverskridande kontaktverksamhet och handel, är det också hypotetiskt möjligt att problem skulle kunna uppstå i gränsrelationen i kombination med gasledningen. Det handlar om vissa kulturers betydelse som motivation för att stå emot andra kulturers negativa inverkan. Om en verklig recession inträffar riskerar ju faktiskt gränsrelationen att hämmas mer än vad som gäller idag.

En kedjereaktion kan följa som innebär att man ”drar åt svångremmen” på var sin sida om gränsen och hemfaller åt gamla ideal, som vi ser exempel på i Ungern och i det Schwarz nämner ovan. Såväl tyskar som polacker kanske plötsligt upplever ett behov av att vakta på sitt, och en gammal inbiten främlingsfientlighet kan börja frodas. I ett sådant läge är en förhoppning att inte överenskommelsen mellan Tyskland och Ryssland bakom ryggen på Polen, genom Nord Stream, gör att gasledningen får en förnyad negativ roll. Men: I själva verket är nog sannolikheten det motsatta, nämligen att Polens troliga framtida diversifiering av energiförsörjning, politiska kontakter, nätverk m.m. kommer att leda till större självständighet och bättre stabilitet, som en indirekt och paradoxal följd av gasledningen. Jag återkommer till detta nedan.

Botemedlet mot att hemfalla åt främlingsfientlighet och liknande vid recession är alltid kunskap. Och på vissa specifika områden är en förhoppning att ansträngningar görs institutionellt inom EU och medlemsstaterna för att vidareutveckla idéer om ny och uppblandad identifikationsförankring på sikt, inspirerat av bl.a. Buzan – mer om detta nedan. Ett inledande perspektiv på saken tar sitt avstamp i den gamla rysskräcken.

Ett samlande begrepp för huvuddelen av all negativ kritik som riktats mot Nord Streams gasledningsprojekt, utifrån säkerhetspolitiska argument, är onekligen den mytomspunna rysskräcken. Och resultaten från medieanalysen på den här punkten visar inte på några överraskningar – i områden representerandes riks- respektive lokal nivå för de tre staterna löper ett negativt ställningstagande utifrån de empiriska undersökningarna beträffande detta argument hand i hand med rysskräckens representation.

Därmed förtjänar begreppet ett utronande i ett större sammanhang. Till att börja med: Hur stor är sannolikheten att ”ryssen” lurar på ”ett ess i rockärmen” och faktiskt, i samband med att någon form av dold agenda vid en given tidpunkt överges, plötsligt kastar sig över delar av Europa och proklamerar totalitär maktutövning och förföljelser? Sannolikheten är inte stor, blir det inledande svaret på frågan.

Från ett övergripande perspektiv belyser O’loughlin det uppenbara traumat för folken mellan Tyskland och Ryssland i ljuset av de historiska skeendena, dessa är bl.a. förknippade med rysskräcken (och för all del tyskskräcken) och glöms inte bort i en handvändning. Samtidigt anser Pelczyfska-Naléczy´ att det varken är rysskräcken från t.ex. polsk sida, eller irrationella fördomar från rysk, som ligger till grund för de problem som råder idag mellan Ryssland och Polen, som hon menar är högst rationellt betingade. O’loughlin hävdar vidare att den geopolitiska osäkerheten som vuxit fram efter kalla krigets upphörande visar sig genom att huvuddelen av de nationella och internationella debatterna om bl.a. NATO:s utvidgning och Rysslands relationer med grannstaterna (tidigare Sovjetmedlemmar) låter sig påverkas av expertutlåtanden från vitt skilda håll. Resultatet blir en splittrad geopolitisk utvecklingsbild.

Pelczyfska-Naléczy´ bekräftar detta och preciserar genom relationen Ryssland-Polen att på den djupaste nivån handlar dispyten mellan staterna egentligen om hur långt västvärldens gränser sträcker sig, och om den ryska federationens influenssfär. Meningsskiljaktigheterna påverkar

många nivåer, såsom historiskt definierade identiteter, ekonomiska tillgångar och den politiska sfären och det är uppenbart att dessa konfliktområden sträcker sig utanför Polen och Rysslands relation, men av historiska och geografiska skäl (bl.a. Polens symboliska roll som transitland till Europa) blir Polen ofta inblandad i Rysslands meningsskiljaktigheter med olika aktörer.

Pelczyfska-Nalécz trycker på tre nyckelproblem (som ofta ignoreras) för förståelse av dynamiken i relationen Ryssland-Polen: egentligen mycket framgångsrik relationsutveckling de senaste tjugo åren; mycket nödvändigt med den bilaterala kontakten spridd *utanför* regeringsnivå; asymmetri råder (förutom mellan hierarkierna) på IR-nivå, där Polen känner sig åsidosatt.

Pelczyfska-Nalécz betonar att för förståelse av det nuvarande läget, t.ex. med rysskräcken i åtanke, måste man till att börja med inse att det i grunden finns en positiv utveckling mellan staterna i modern tid, bl.a. genom utbyte inom handel, forskning m.m. Därefter kan den nuvarande spänningen sammanfattas i följande fyra problemområden: Först, nedmonteringen av Rysslands tidigare dominans i Polen, parallellt med Warszawas' öppnande gentemot EU och NATO. För det andra handlar det om de olika infallsvinklar och vägar som politiska beslut tar gentemot de gemensamma grannländerna, utifrån de olika positionerna man har. Det tredje problemområdet gäller energirelationerna, och det fjärde; Polen och Ryssland tolkar den gemensamma historien mycket olika. Man bör också vara medveten om att dessa problemområden samtidigt utgör nycklar för möjligheten till förbättrade framtida relationer.

Angående naturgasledningens roll i detta, inte minst som infrastrukturellt objekt, kan konstateras att det går att läsa ut några övergripande drag beträffande maktrelationer och sociospatiala dimensioner: Bouzarovski & Konieczny menar att Nord Stream är del i ett mycket vidare gränsöverskridande nätverk bestående av ekonomiska och politiska flöden som i sin helhet skapar ett brokigt och komplext landskap av makt, artikulerat genom den rumsliga gestaltningen av de central- och östeuropeiska staterna och den baltiska regionen. Anledningen är att ledningsrutten har fokuserats på inom en mängd diskurser och konflikter just inom den senare. Det slutliga valet från konsortiets sida av en undervattensledning istället för en landbaserad ledning har symboliskt inte bara bekräftat dess verkliga politiska och ekonomiska intressen i frågan, utan också fungerat som en kanal för de omgivande staternas möjligheter och behov av att ventilerat åsikter kring nationell säkerhet, miljöproblem, utrikespolitiska frågor samt nationella identitetsproblem, hävdar Bouzarovski & Konieczny.

Dessa nya maktförhållanden bidrar alltså till att, mer eller mindre, pressa fram nya mer differentierade utvecklingsvägar för både Polen, den baltiska regionen och de central- och östeuropeiska staterna i ett vidare perspektiv. Det dröjer m.a.o. innan vi fysiskt kan se ledningen, men den har redan gjort djupa avtryck inom energi- och ekonomisk utvecklingspolitik i Europa, anser Bouzarovski.

Från ett vidgat säkerhetspolitiskt perspektiv kan det finnas anledning i sammanhanget att nämna en aspekt på europeisk energisäkerhet, som enligt Cornell & Nilsson står inför ett antal

allvarliga utmaningar förknippade med Europas beroende av rysk energi och behovet av diversifiering när det gäller energikällornas ursprungsländer. Det redan kraftiga europeiska energibehovet kommer att öka ytterligare, i synnerhet i samband med att Nordsjöresurserna eventuellt minskar. Detta kommer att medföra att beroendet ökar ytterligare av energiimporten från Ryssland och Mellanöstern. Idag importerar Europa över hälften av sin naturgas från Ryssland, varav flera östeuropeiska stater nästan är fullständigt beroende av denna för sin överlevnad. De problematiska aspekterna med europeiskt beroende av rysk energi blev särskilt tydliga under den ukrainska energikrisen 2006. Den ryska självmedvetna hållningen har efter detta återupprepats i samband med landets energidiplomatiska förbindelser med Vitryssland, Georgien och Litauen, hävdar Cornell & Nilsson.

De här utvecklingstendenserna visar med tydlighet dels på Rysslands benägenhet att använda sin maktposition på energiområdet som en aktiv komponent inom utrikespolitiken. Men det visar också hur sårbart EU är genom sin oförmåga till gemensamma ställningstaganden, samtidigt som medlemsstater emellanåt hemfaller åt oövertänkta unilaterala överenskommelser utifrån egna vinstintressen – en överskuggande del av detta hänger samman med beroendet av Ryssland som den dominerande gasexportören. Mot bakgrund av dessa förhållanden är det uppenbart att EU inom en snar framtid behöver diversifiera sin energiimport för att undvika att bli alltför ensidigt beroende på detta område. Därför framstår de relativt betydande olje- och gasresurserna i den Kaspiska regionen som det bästa alternativet för EU att satsa på, genom Nabucco-projektet, hävdar Cornell & Nilsson.

Beträffande asymmetrin som Pelczyńska -Nalécz nämner i relationen mellan Ryssland-Polen bekräftar Lundén (m.fl.), genom tidigare gränsforskning på dels två gränsförhållanden i Estland och dels i Szczecin/Świnoujście-regionen, hur förhållandevis svårt det är att luckra upp och skapa bättre dynamik i gränsrelationer. Av naturliga skäl fungerar det bättre i Estlands gemensamma stad mot Lettland (båda EU-länder och de har haft en gemensam fiende i Sovjetunionen) än gentemot Ryssland, men invånarna på varje sida gränsen ser ändå ”inget bra” på andra sidan, värt att satsa på. Det tycks som om rädslor och identitet, förknippade med upplevelse av staten/den nationella identiteten som garant för säkerhet och trygghet samt olust inför det okända (dom andra) orsakar trögheten. Även Sverige-Finland uppvisar denna tröghet p.g.a. asymmetriska förhållanden, trots staternas relativa likheter angående demokratiutveckling, EU, Norden, gemensam historia etc., menar Lundén.

Här blir Buzans och Weavers (Copenhagen School) aspekter intressanta. De betonar individens intresse av att skydda kategorier i samhället som förser henne med ”självupbyggande hållbarhet”, med särskild tonvikt på social identitet och etniska och nationella identitetsgemenskaper. Buzan och Weaver ser identitetsgemenskaper som säkerhetsrefererande objekt som kan transformeras till potentiella säkerhetsaktörer.

Angränsande tankebanor står Schöpflin (2008 s. 225) för, som studerat identitetsutveckling inom ramen för EU och institutionell makt. Schöpflin hävdar att individen inte enbart agerar rationellt utifrån rationellt betingade förutsättningar, som t.ex. maktutövare skapat, utan även är utrustad med känslor. Det blir därmed nödvändigt att inse att alla människor lever inom

ramen för *kulturer* av olika slag (Schöpflin 2008 s. 225). Samtidigt betingar vår medvetenhet om vår existens att vi med nödvändighet tillhör *institutioner* genom livet, t.ex. familjen, gruppen, samhället (Schöpflin 2008 s. 223). Dessa två aspekter sammantagna på individens oundvikliga levnadsförutsättningar i samhället fördjupar innebörden av begreppet institutioner och skapar också perspektiv på EU:s relation till medborgarna och unionens möjligheter att vinna deras förtroende. Förtätningen av meningar och innebörder i samhället genom de politiska budskapen bildar grund till de kulturella normerna (Schöpflin 2008 s. 226). Dessa perspektiv tycker jag bekräftar betydelsen av social identitet, i enlighet med Buzan och Weaver.

Den idealiska staten borde, i linje med dessa resonemang, vara den som förmår förhålla sig så pass dynamisk till sina medborgare att den kan tillåta och se den gemensamma vinsten med – och inte låta sig hotas av – denna socialt fria identitetsgemenskap, som alltså inte behöver utgöra ett hot mot staten utan borde kunna komplettera den. I sammanhanget blir det intressant att snegla mot USA/New York, EU, och inte minst Szczecin/Świnoujście's gränsregion, men också å andra sidan Ryssland – f.d. Sovjet, och Polen i sig.

Kort återblick: Mot slutet av 1900-talet börjar man, i linje med Ratzels och Kjelléns geopolitiska tänkande, betona gränsöverskridande kommunikation och individens roll i den territoriella staten, särskilt i anslutning till "öppna" gränser, med ett öppnande för samhällsvetenskaperna när det gäller gränsstudier mot etnicitet, genusrelationer och gränsöverskridande samarbete, enligt Lundén. Detta gäller i stor utsträckning utvecklade förhållanden som anammats i relationen *mellan* stater. Lika viktigt blir det att titta på förhållanden inom stater. Vilka förhållanden råder inom en stat som å ena sidan kan grundlägga en positiv utveckling, med anknytning till social identitet enligt det Buzan och Weaver belyser, å andra sidan en negativ?

Angående auktoritativa organisationer inom staten talar Lundén om de *politiska organisationerna* med auktoritativ kompetens, respektive *regleringsmakten* och *statens maktmonopol* som inkluderar ömsesidiga "avtal" mellan staten och medborgarna. Staten erbjuder t.ex. infrastruktur och kräver i gengäld lojalitet och skatteintäkter tillbaka.

För man detta resonemang vidare mot statens roll när det gäller fredsskapande och säkerhetsetablering inom domänen närmar man sig den individuella identitetens roll och betydelse i samhället. Lindvall beskriver statens säkerhetsansvar i linje med Lundén. Men säkerhet handlar inte bara om liv och egendomar, fortsätter Lindvall. Säkerhet styrs också av normativa strukturer och socio- psykologiska och socioekonomiska omständigheter, såsom individers intressen att skydda sina liv och identiteter uttryckta genom relevanta samhällsgemenskaper. Säkerhet är därmed en komplex fråga då den uttrycks genom relationen mellan staten, samhället och individen. Säkerhetsarrangemang kan därför inte förhandlas utan att hänsyn tas till säkerhetens sociala karaktär.

Det verkar troligt att tankar kring dessa säkerhetsperspektiv finns med i EU:s strategier, som exempel på en positiv utveckling (fast i detta fall uttryckt genom EU:s strävan och inte direkt

genom en stats). Exempel på detta visar sig genom de sätt man tänker sig att den gemensamma marknaden, den öppna samordningsmetoden och ”soft law” samverkar på. Insikten inom EU:s strategiplanering om betydelsen av t.ex. transparens och att genuint förtroende hyses av den enskilde medborgaren för EU är uppenbar. Men en tanke är att det skulle gå att skapa bättre förutsättningar, t.ex. uppnå minskad främlingsfientlighet i Europa, om det satsades mer på forskning och information inom bl.a. EU angående social identitet i linje med det Buzan, Weaver och Lindvall belyser.

I en mening kan man tala om att EU exemplifierar hur styrning uppifrån mot en ny individuell identitetsroll-potential sker inom medlemsstaterna/EU. Ett exempel där statens roll skiljer sig är USA/New York, där ”smältdegeln” fungerat som en följd av en ”färsk” och förhållandevis svag stats framväxande i en dialektisk beroendeställning till de etnokulturella grupperna – som kan bli potentiella ”säkerhetssökare” när deras medlemmar agerar för att försäkra sig om sitt eget självbevarande på sikt – som Buzan och Weaver talar om. Och detta kan alltså ske inom ramen för statens domän.

Hur individen identifierar sig, och vilken betydelse det har för såväl inom- som mellanstatliga utvecklingsförhållanden, och även beträffande EU, har alltså aktualiserats i stor utsträckning på senare år. Att titta närmare på Szczecin/Świnoujście-regionen i relation till detta perspektiv ger vid handen att gränsrelationen, trots den positiva utvecklingen i samband med polska inträden i EU och Schengen, ändå präglas av en klassisk problematik:

Länge har fokus inom Internationella Relationer legat på stat-till-stat-förhållanden. Oftast kommer det till sist an på en regering-till-regering-relation, med en rumslig avgränsning, hårt generaliserat, till en huvudstad-till-huvudstad-relation. Beträffande utvecklingsaspekter kring gasledningen i Szczecin/Świnoujście-regionen är det relevant att konstatera hur denna IR-funktion verkar hämmande för gränsregionens utveckling genom just den hierarkiska asymmetrin mellan Polen och Tyskland, låt vara förbättringarna under 2010-talet.

Några sammanfattande aspekter, från Lundén m.fl., angående gränsrelationen: Betecknande är hur denna asymmetri hämmar gränsöverskridande samarbetsinitiativ, särskilt lokala sådana; statsnivån i Polen prioriterar homogen infrastruktur i hela landet i första hand, vilket försätter Szczecin/Świnoujście i periferin; statsgränsen verkar definitivt hämmande på regionens omlandpotential; skillnader i marknadsregleringar mellan Polen och Tyskland har dock attraherat särskild gränshandel, men det har inte bidragit till någon påtaglig ökning av politiskt eller individuellt kontaktskapande över gränsen; och slutligen: individuella relationer är i sin helhet fredliga men svaga. Det finns exempel på gränsöverskridande aktiviteter, men också konflikter, som ofta överdrivs av aktivister och medier.

En sammanfattande tolkning är att en utvecklad dialog mellan Polens och Tysklands institutioner mot en institutionell anpassning inom ramen för gemensamt uppställda konkreta mål synes önskvärd, inbegripet beaktande av forskningen inom social identitet (Buzan m.fl.).

En avslutning av denna tråd blir att återgå till staten/den nationella identiteten som garant för säkerhet och trygghet, i förhållande till olust inför det okända (dom andra), som orsakar den relativa trögheten i samarbetet mellan stater. Vanligtvis uttryckt genom den hierarkiska asymmetrin:

I Polen identifierar sig befolkningen i stor utsträckning med nationen. Samtidigt i kombination med traumat O’loughlin talar om. De auktoritativa organisationerna är präglade av organisationsarvet från Sovjettiden. Detta antagande förstärks inte minst genom journalisten Zbigiew Plesners analys om att medier i Polen i stort sett uteslutande speglar politikernas åsikter. Och att medierna samtidigt påverkar befolkningens åsikter till stor del. Det intressanta i sammanhanget är att det samtidigt finns en djupt rotad öppenhet mot väst, enligt Swiecicki.

Ett antagande från dessa förhållanden är att det finns en historiskt präglad dialektisk relation mellan å ena sidan den djupt förankrade polska nationalismen, i stor utsträckning i kombination med djup religiositet (katolicism), och å andra sidan relationen till stormakterna Tyskland respektive Ryssland. Den nationella identiteten kan inte ges upp så länge minsta hot kvarligger från någon av stormakterna. Den starkt nationsorienterade trygghetsupplevelsen i samhället är samtidigt sammanvävd med rester i systemet av den tidigare kommunistiska maktstrukturen. En resulterande tanke från detta är att den homogent negativa opinionsbilden kring naturgasledningen inte kan förändras utan en diversifiering och förnyelse av politiska kontaktnät och energiförsörjning m.m. som skapar en ny geopolitisk balans för Polen och samtidigt övriga central- och östeuropeiska stater, ironiskt och paradoxalt nog, som en trolig följd av Nord Streams etablering. Detta i linje med Bouzarovski & Konieczny perspektiv.

6. Källförteckning

Litteratur och tryckta källor

Böcker

Beck, Ulrich (1998) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos AB.

Eriksson, Johan (2004) *Kampen om hotbilden. Rutin och drama i svensk säkerhetspolitik*. Stockholm: Santérus förlag.

Gren, Martin & Per-Olof Hallin (2003). *Kulturgeografi - en ämnesteoritisk introduktion*. Liber AB.

Högselius, Per (2005) *Die deutch-Deutsche. Geschichte des Kernkraftswerkes Greifswald. Atomenergi zwischen Ost und West*. Berlin: BWV.

Jönsson et al (2007) *Europa quo vadis? integration och splittring i tid och rum*. Stockholm: Författarna och SNS Förlag.

Lindvall, Daniel (2009) *The Limits of the European Vision. An Analyses of the Police Reform Negotiations*. Stockholms Universitet: Doktorsavhandling i Sociologi.

Lundén, Thomas et al (2009) Szczecin. A Cross -Border Center of Conflict and Cooperation. I: Jaroslaw Janczak (ed.). *Conflict and Cooperation in Divided Cities*. Berlin: Logos Verlag.

Lundén, Thomas et al (2009) Valga-Valka, Narva-Ivangorod. Estonias´ Divided Border Cities – Cooperation and Conflict Within and Beyond the EU. I: Jaroslaw Janczak (ed.). *Conflict and Cooperation in Divided Cities*. Berlin: Logos Verlag.

Lundén, Thomas (2006) Katastrof! Olyckans geografi och antropologi. En inledning. I: Thomas Lundén (red.). *Ymer årgång 126. Katastrof! Olyckans geografi och antropologi*. Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi 2006.

Lundén, Thomas (2002) *Över gränsen. Om människan vid territoriets slut*. Lund: Studentlitteratur.

Lundén, Thomas (1997) *Makten över marken. En politisk geografi*. Lund: Studentlitteratur.

Nordisk Familjebok Band 7 (1952) Sökord: "Exeges". Malmö: Förlagshuset Nordens Tryckeri.

Schöpflin, George i Athanassopoulou, Ekavi (red) (2008) *United in Diversity, European Integration and Political Cultures* London: I B Tauris

Swiecicki, Jakub (2009) *Polen*. Stockholm: SNS Förlag.

Rylander, David (2004) *Nätverkan och regional utveckling. Om gränsöverskridande samarbete i södra Östersjöregionen och nätverkstjänsternas roll i samhällsutvecklingen*. Göteborg: Kulturgeografiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

Artiklar

Aischmann, Bernd (2008) *Mecklenburg – Vorpommern, die Stadt Stettin ausgenommen*. Schwerin: Thomas Helms Verlag.

Castells & Hall (1994) (repr. In R.T. LeGates and F. Stout(eds.) 1996)

Björklund, Marianne (2010) Europas budgetar hårdbantats. *DN-Ekonomi*, 2010-05-25 s. 2

Gotlands Högskola, Yttrande, (2009-06-25) Remiss enligt Esbo-konventionen, Dnr A33-2 009/311.

Hellner, Anders (2009) Natural Gas Makes Russia Stronger. I: Anders Björnsson (ed.). *Baltic Worlds* Dec. 2009 Vol II: 3 – 4 s. 43-44.

Jankowski, Grzegorz (2009) *Wir sind grösser als ihr glaubt*. Die Welt 15 maj 2009.

Jönsson, Anna Maria et al (2009) *Public Discourse and Environmental Risks: Exploring a gas pipeline plan and flooding scenarios in the Baltic Sea Region*. Stockholm: Södertörns högskola.

Lundén, Thomas (2009-08-24) *Trans-boundary movements as an indikator of post-communist transformation. The case of Poland-Germany (GDR-BRD) during socio-political transformation*. (Draft) Stockholm: Södertörns högskola.

Lundén, Thomas (2010) szczecin / stettin – centralort med begränsning. *Geografiska Notiser*. Nr 1, 2010 s. 19 – 21.

Länsstyrelsen Gotlands län (2009-08-19) Yttrande, Dnr 531-1420-09.

Nord Stream (2009) *Projektsammanfattning*. 2009-09-30 s. 4.

Nord Stream (2009) *The Project & The Environment. The Natural Gaspipeline Across the Baltic Sea*. 2009-09-30 s. 7.

Stoklosa, Katarzyna (2003) *Grenzstädte in Ostmitteleuropa. Guben und Gubin 1945 bis 1995*. Frankfurter Studien zur Wirtschafts- und Socialgeschichte Ostmitteleuropas, Band 9. Berlin: BWV.

Swiecicki, Jakub (2004) Att försona polacker och tyskar. En uppgift för det utvidgade EU. *Utrikespolitiska institutet: Världspolitikens Dagsfrågor* s. 2 – 32. Stockholm: Erlanders Gotab.

Winther Jörgensen, Marianne & Louise Phillips (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Zizek, Slavoj (2010) Det glöder under askan. *DN Kritik/Debatt* 2010-04-27 s. 6.

Elektroniska dokument och hemsidor

Amnå, Erik m.fl. SOU 1999:126 (1999) *Politikens Medialisering*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/content/1/c4/12/25/ca853449.pdf> (Läst: 2010-05-21)

- AFP (2010) *Medvedev starts Baltic gas pipeline construction*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.thelocal.de/money/20100409-26455.html> (Läst: 2010-04-20)
- AFP (2009) *Merkel and Medvedev meet for economy talks*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.thelocal.de/politics/20090814-21239.html> (Läst: 2010-04-21)
- AFP (2009) *Merkel presses Russia and Ukraine on gas row*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.thelocal.de/national/20090107-16607.html> (Läst: 2010-04-21)
- AFP (2008) *Russian-German Baltic gas pipeline ready by late 2011*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.thelocal.de/money/20080624-12685.html> (Läst: 2010-04-20)
- AFP (2008) *Gazprom and EON plan gas-fired power station in Germany*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.thelocal.de/money/20080229-10423.html> (Läst: 2010-04-22)
- Bojanowski, Axel (2007) *World War II Munitions Dumps. A Rusting Timebomb in the Baltic*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,4755202,00.html> (Läst: 2010-04-10)
- Bouzarovski, Stefan & Marcin Konieczny (2010) *Landscapes of Paradox: Public Discourses and Policies in Poland's Relationship With the Nord Stream Pipeline*. *Geopolitics*, 15: 1, 1 — 21. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://dx.doi.org/10.1080/14650040903420362> (Läst: 2010-05-27)
- Carlson, Mikael (2009) *Miljöpartiet: Kritiken borde varit hårdare*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.helagotland.se/ga/artikel.aspx?articleid=5472466> (Läst: 2010-04-10)
- Cgh/Spiegel (2008) *Chemical Bothers. Baltic Sea Pipeline Project Plagued by Doubts*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,537572,00.html> (Läst: 2010-04-11)
- Cornell, Svante & Niklas Nilsson, Institute for Security and Development Policy (2008) *Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.isdp.eu/files/publications/scornell/sc08europesenergy.pdf> (Läst: 2010-01-29)
- Dsl/Spiegel (2007) *Pipeline Politics. Schröder Takes Lobby Work to Brussels*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,510015,00.html> (Läst: 2010-04-09)
- Entman, Robert M. (2007) *Framing Bias: Media in the Distribution of Power*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www3.interscience.wiley.com.till.biblextern.sh.se/cgi-bin/fulltext/118502260/PDFSTART?CRETRY=1&SRETRY=0> (Läst: 2010-05-20)
- Gotlands Allehanda (2009) *Kommunen säger nej till gasledningen - och fortsätter bygga för Nord Stream i Slite*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.helagotland.se/nyheter/artikel.aspx?ArticleId=5472491> (Läst: 2010-04-10)

Högselius, Per (2010) Energimyndighetens webbsida. (senast uppdaterad ej angivet) (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.energimyndigheten.se/sv/Forskning/Manadens-forskarprofil/Manadens-forskare/Han-far-energi-fran-Ostersjon/> (Läst: 2010-02-28)

Jönsson, Per (2007) *Befogad rysskräck*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.dn.se/ledare/signerat/befogad-rysskrack-1.448801> (Läst: 2010-04-11)

Karlberg, Lars Anders & Monica Kleja (2008) *Robotar i gasledningen gör plattformen onödig*. (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.nyteknik.se/nyheter/energi_miljo/energi/article277183.ece (Läst: 2010-04-04)

Knutson, Mats, svt.se/rapport (2009) (Elektronisk) Tillgänglig: http://mobil.svt.se/2.88982/1.1759832/oklart_om_de_river_upp_beslutet&lid=aldreNyheter_1093905&lpos=rubrik_1759832 (Läst: 2010-02-03)

Larsson, Robert, FOI (2007) *Nordstream, Sweden and Baltic Sea Security*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.ii.umich.edu/UMICH/ceseuc/Home/ACADEMICS/Research%20Projects/Energy%20Security%20in%20Europe%20and%20Eurasia/Nord%20Stream,%20Sweden%20and%20Baltic%20Sea%20Security.pdf> (Läst: 2010-02-03)

Law, J. (2003), "Making a Mess with Method, published by the Centre for Science Studies, Lancaster University, Lancaster LA1 4YN, UK. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.comp.lanc.ac.uk/sociology/papers/Law-Making-a-Mess-with-Method.pdf> (Läst: 2009-11-25)

Leino, Per, Gotlands Allehanda (2009) *"Jag tror de bygger en serviceplattform"*. *Nordstream: Gasledningen är ett miljöprojekt*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.helagotland.se/ga/artikel.aspx?articleid=5008931> (Läst: 2010-04-07)

Lindahl, Björn (2007) *Rysskräck med udda miljöprofil*. (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.e24.se/makro/politik/rysskrack-med-udda-miljoprofil_37011.e24 (Läst: 2010-04-07)

Lundin, Thomas, SvD (2010-01-17) *Omstridd gasledning*. (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.svd.se/naringsliv/nyheter/omstridd-gasledning_4103287.svd (Läst: 2010-02-03)

Neukirch, Ralf (2010) *Who Has the Longer Pipeline? The Eternal Rivalry of Joschka Fischer and Gerhard Schröder*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,677853-3,00.html> (Läst: 2010-04-03)

Nord Stream pressmeddelande (2009) (Elektronisk) Tillgänglig: [http://www.nord-stream.com/se/press0/press-releases/press-release/article/denmark-grants-construction-permit-to-nord-stream-pipeline-project.html?tx_ttnews\[backPid\]=24&cHash=4297d20884](http://www.nord-stream.com/se/press0/press-releases/press-release/article/denmark-grants-construction-permit-to-nord-stream-pipeline-project.html?tx_ttnews[backPid]=24&cHash=4297d20884) (Läst: 2010-04-03)

Nyman, Thomas (2010) *Ryssen kommer – med dyrbara gåvor: Gasledningen ur ett gotländskt perspektiv*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.nonkonform.se/2010/04/ryssen-kommer-%E2%80%93-med-dyrbara-gavor-gasledningen-ur-ett-gotlandskt-perspektiv/> (Läst: 2010-04-08)

O'loughlin, John (1999) *Ordering the 'crush zone': Geopolitical games in post-cold war eastern Europe*. *Geopolitics*, 4: 1, 34 — 56. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.informaworld.com.till.biblextern.sh.se/smpp/content~content=a783198410~db=all> (Läst: 2010-05-25)

Pelczyfska-Nalęcz (2010) *HOW FAR DO THE BORDERS OF THE WEST EXTEND? Russian/Polish strategic conflicts in the period 1990-2010*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-report/2010-03-18/how-far-do-borders-west-extend-russianpolish-strategic-conflicts-pe> (Läst: 2010-04-25)

Pg/di (2009) *Nord Stream – a threat to Poland?* (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.thenews.pl/business/artykul119434_nord-stream---a-threat-to-poland.html (Läst: 2010-05-05)

Rigzone (2007) *Nord Stream Re-routes Pipeline North of Bornholm*. (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.rigzone.com/news/article.asp?a_id=49265 (Läst: 2010-04-03)

Roth, Torsten (2009) *Opal-Trassenbau vor dem Start*. (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.nnn.de/artikel/article//opal-trassenbau-vor-dem-start-1.html?cHash=53075e1e35&no_cache=1&sword_list%5B0%5D=nordstream (Läst: 2010-04-11)

Savic, Vladislav (2006) *Rysskräck dominerar gasledningsdebatt*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://sverigesradio.se/sida/gruppsida.aspx?programid=3304&grupp=6748&artikel=1049458> (Läst: 2010-04-11)

Schaer, Cathrin (2009) *The World From Berlin. On Nord Stream Pipeline, 'Germany Must Take a Selfish Stand'*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,659774,00.html> (Läst: 2010-04-10)

Seidler, Christoph (2010) *Countdown on the Baltic Sea. Will Baby Herring and Conservationists Delay Russo-German Pipeline?* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,683040,00.html> (Läst: 2010-04-08)

Spiegel staff (2009) *The Battle for Gas. Europe's Pipeline War*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,603803-3,00.html> (Läst: 2010-04-08)

Strömbom, Lisa (2003), *Identitet och identitetspolitik i Sveriges regioner*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.svet.lu.se/Projekt/Regionprojektet/Pdf-rapporter/Stroembom.pdf> (Läst: 2010-01-25)

Syssner, Josefina (2001) *Finns regional identitet?* (Elektronisk) Tillgänglig: http://www.alba.nu/Alba5_01/syssner.html (Läst: 2010-01-27)

The Local (2008) *Berlin lodges protest over US comments on Baltic pipeline*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.thelocal.de/national/20080912-14267.html> (Läst: 2010-04-10)

TT i Helagotland (2010-04-09) *Start för gasledningsbygget* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.helagotland.se/nyheter/artikel.aspx?articleid=5942396> (Läst: 2010-04-13)

Wallin, Fredrik (2002) *Ekologisk potential och upplevd miljö kvalitet. Egenskaper i ett urval svenska bostadskvarter med inriktning på solenergi potential, dagvattenhantering, vardagslivets resmönster samt upplevd kvalitet i den lokala boendemiljön.* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://diss-epsilon.slu.se:8080/archive/00000231/> (Läst: 2010-06-01)

Nyström, Maria (2007) *Hermaneutik.* *Infovoice.se.* (senast uppdaterad 2007-02-03) (Elektronisk) Tillgänglig: <http://infovoice.se/fou/bok/kvalmet/10000012.htm> (Läst: 2010-04-08)

Nationalencyklopedins webbsida (2010-01-21) (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.ne.se/> (Läst: 2009-12-01)

Västra Götalandregionen (2009) *EU-minister Cecilia Malmström lyfter betydelsen av regionerna i fortsättningen av EU:s Lissabonstrategi efter 2010.* (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.vgregion.se/sv/VastraGotalandsregionen/startside/Regionutveckling/Internationellt-samarbete/Nyheter/EU-minister-Cecilia-Malmstrom-lyfter-betydelsen-av-regionerna-i-fortsattningen-av-EUs-Lissabonstrategi-efter-2010/> (Läst: 2009-12-01)

Bilaga 1 Intervjufrågor – protokoll

Joachim v. Wedel

Protocol from interviews with Elzbieta Kubowska (Kurier Szczecinski) and Zbigniew Plesner (Polskie Radio Szczecin) on april 13, 2010, in Stettin

1. Do people react/act positively or negatively to the pipeline-project, from a security point of view and according to media images on a) local and b) state-level respectively, c) in the Szczecin region on the one hand and d) in the Greifswald region on the other?

EK: generally negative opinion concerning the pipeline. Politically leading in this case was MEuParl Libicki (PiS) from Posen, former head of the petition commission of the European Parliament, who initiated the EP's resolution against the pipeline, which had been adopted ca. in 2008. Negative reactions came also from several communities at the coast: 1) Rewal, where there had many activities including happenings against the pipeline; the people there were especially afraid, that negative ecological consequences might ruin their tourism. Leader was "kapitan" Jaworzewski; 2) Darlowo: there had been an initiative called "ekoczuwanie" (ecological awareness) lead by Mrs Posiewska, also focusing on potential negative ecological consequences, 3) Swinemünde: the city council adopted a resolution against the pipeline at the end of 2009.

Active against the pipeline had also been the "Zwiazek Miast i Gmin Polskich" (Association of Polish cities and municipalities) with an anti-pipeline resolution also at the end of 2009. Active had been here, once again, Mr Jaworzewski from Rewal.

ZP: the normal citizen is not interested, he develops his opinion under the influence of the media which in its overwhelming majority (as the Polish politicians) were against the project. The political elite, which at that time was Social democratic, had at first a positive relationship with Schröder, but then felt betrayed by him, as the decision about the pipeline had been met without Poland.

Nevertheless, objectively Stettin and its region won as a consequence of the project, as the liquid gas terminal in Swinemünde will be some sort of compensation; it had been initiated by Lech Kaczynski, instead of the originally (by Buzek's government) planned gas pipeline from Norway.

He (Z.P.) personally cannot understand, why it hadn't been possible for the Polish politicians to accept a branch line from the pipeline to Poland, as it had been proposed by German politicians.

2. Are there, due to media images on a local and state-level respectively, also groups of people, i.e. associations or even organisations, that react/act positively or negatively to the project, according to security, a) in the regions of Szczecin and b) Greifswald respectively?

EK: no groups reacting positively in WPom, but lots of negative voices.

Besides: Sikorski (Platforma Obywatelska) compared the project to the Rippentrop-Molotow-Pakt. – And there are state-to-state expert meetings concerning details of the pipeline project, the next one at the end of april in Berlin (invited e.g. Stettin Port Authority, Maritime Administration in Stettin, Maritime Institute from Danzig etc.) concerning especially problems which may arise, if the pipeline within the German Economic Zone won't be buried: this may later, in the case of a port expansion in Stettin-Swinemünde, cause difficulties for ships with a draught of 14m, as the pipeline has a diameter of 1,5m, and additionally a security distance of 2m has to be observed.

ZP: ecological protest groups have been compromised themselves. This concerns protest against the gas terminal in Swinemünde, where it turned out, that an ecological group fervently protesting in fact didn't exist formally (had not been registered). Generealy, in Poland there are no groups comparable to the German ecological movement. Only small groups exist which focus on nature conservation in a more narrow understanding.

3. Are there differences between the images that are presented by media on a local and state-level respectively, comparing Szczecin with hinterland and Greifswald with hinterland? In that case, in what way and why?

EK: Media images: she informs the public about what happens, and that is what other Polish media also do. There are no differences between the regional and state level. Maybe the gazeta wyborcza (one specific journalist) doesn't inform as precisely as she does. The geographical interest concerning geographical problems in Western Pomerania is naturally more intense in the region. There is only one blog, which from

time to time criticizes the dominant media coverage: www.szczesniak.blogbank.pl.

ZP: supposes, that media coverage in Greifswald is more positive, but also there had been protests (but rather against a project in Lubmin, as he adds).

In Poland, a unitary state, the media tend to treat many things in a rather unitary way.

4. Do people react/act positively or negatively to the pipeline-project, from a security point of view and according to media images on a state-level, in the regions of Warzaw and Berlin respectively?

EK: generally negative reactions from Warschau.

ZP: The reactions in Warschau are negative for political reasons (the pipeline bypasses Poland), and also for ecological reasons: potential pipe burst, and potential explosion of old German gas tons on the ground near Bornholm. - There are no differences between regional and national positions, neither in the media nor in politics.

5. Are there, due to media images on a state-level, also groups of people, i.e. associations or even organisations, that react/act positively or negatively to the project at a distance to the pipeline, in Warzaw and Berlin respectively, according to security?

EK and ZP: no such groups or associations.

6. Are there differences between the images that are presented by media, comparing the regions of Warzaw and Berlin? In that case, in what way and why?

EK: no idea of the media activities in Berlin.

ZP: general differences in the political attitude: positive in Berlin vs. negative in Warschau, referring e.g. to old political traditions: Molotow-Rippentrop-Pakt once again, an anti-Russian attitude in Poland; and on the German side the idea not to dominate but to be some sort of “good uncle” towards Poland.

7. How do the environmental and political impact respectively of the pipeline influence relations between Poland and Germany?

EK: there are, as she already mentioned, govt-to-govt-talks about several aspects of the project. The Polish government had published its attitude already early, ca. in 2009 there had been established (due to European Law) the “Generalna dyrekcja ochrony srodowiska” (General direction of Environmental protection) with a regional branch in Stettin, which had explained the Polish position from an ecological standpoint.

The PiS (Kaczynski's party) had organized an own conference in Stettin about the pipeline project, leading had been Mr Brudzinski (WPom) and Konrad Szymanski (PiS from Posen), who launched an appell finally to realize the European Parliaments negative resolution on the pipeline project.

ZP: the project had, some years ago, a strong influence on the Polish-German-relations. The Polish initiative to convince the EU to act against the project failed. Today, Tusk doesn't protest against the project. - Nevertheless, the project has no influence on cross-border relations on a regional and local level.

8. What images do media present, in Poland and Germany respectively, due to peoples' opinion about the cross-border relation between the two states, and peoples' opinion about "the other state"?

EK: some remnant stereotypes, but not many.

9. Are there differences between the images that are presented by media in the two states? In that case, in what way and why?

ZP: Polish media reflect the government's position.

10. Are there groups of people, i.e. associations or organizations in Germany and Poland respectively, that react/act positively or negatively to cross-border cooperation between the states? In that case, how could this reacting/acting be described?

ZP/EK: there are no such associations or organizations.